

T.C.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**BAKÜ ŞEHRİNİN BAYATILARI VE
BAYBURT ŞEHRİNİN MANİLERİ
ÜZERİNE İNCELEME VE DERLEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burcu SESLİ

1800000447

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Shurubu KAYHAN

HAZİRAN 2021

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BAKÜ ŞEHRİNİN BAYATILARI VE
BAYBURT ŞEHRİNİN MANİLERİ
ÜZERİNE İNCELEME VE DERLEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burcu SESLİ

1800000447

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Shurubu KAYHAN

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL

Prof. Dr. Muharrem KAYA

HAZİRAN 2021

ÖN SÖZ

Halk edebiyatı ürünleri, o bölgede yaşayan halkın tarih sahnesine çıktığı günden beri tecrübelerini estetik bir dille ortaya koyan ürünlerdir. O bölgede yaşayan halk hakkında fikir verir.

Halk edebiyatı ürünlerinden olan mani, halk şiirinin en eski örnekleridir. Manilerde ürünü ortaya koyan ilk kişi belli olmasa da maniler, o kişinin duygularını, düşüncelerini, bakış açısını yüzyıllar sonrasına aktarır. Maniler bir bölgede yüzyıllar öncesinde yaşayan insanların hisselerini, düşüncelerini, tecrübelerini günümüze taşıdığı için bu çalışmada Bayburt manileri ve Bakü bayatıları, iki bölgede yapılan derleme çalışmaları ve iki bölgede ortaya konulmuş maniler ve bayatılar noktasında yapılan kaynak taraması ile elde edilen maniler ve bayatılar neticesinde incelenmiştir.

Bu çalışmanın fikri bir dergide okuduğum “ Tarih böler kültür birleştirir.” cümlesiyle ortaya çıkmıştır. Bu cümle ile farklı coğrafyalara, farklı devletlere ayrılmış Türk milletinin ortak kültürel mirasını ortaya koyarak kültürel anlamda benzerlikleri keşfetmek amacıyla bu serüvene başlanılmıştır.

Öncelikle Bayburt manileri ve Bakü bayatıları hakkında kaynak taraması yapılmıştır. Daha sonra Bakü şehrine gidilerek bayatı derlemeleri yapılmıştır. Bakü şehrinde sonra Bayburt şehrine gidilerek mani derlemeleri yapılmıştır. Yapılan kaynak taramaları ve derlemeler neticesinde elde edilen maniler ve bayatılar, çalışmanın sonunda konuları ve şekil özellikleri noktasında değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada benden desteğini esirgemeyen Eskişehir’in halk şairi Mehmet Ali Kalkan’a, Bakü’de bana araştırmalarım noktasında rehberlik eden, misafirperverliklerini benden eksik etmeyen Reşat Ahmedov’a ve ailesine, Günel Amanova’ya ve ailesine, Ziya Alekberov’a ve ailesine,

Bayburt’ta araştırmalarımın destek veren, yardımlarını esirgemeyen Bayburt Belediye Başkanı Sayın Hükmü Pekmezci ve ailesine, araştırmalarım noktasında her zaman yanımda olan Esra Pekmezci’ye, Bayburt Türk Ocağı Başkanı kıymetli hocamız

Hasan Basri Kadakal'a, beni hayatımın her noktasında yüreklendiren kıymetli arkadaşlarıma, misafirperverlikleri ve yardımseverlikleriyle beni kendilerine hayran bırakan Bakü ve Bayburt şehrinin fertlerine ve son olarak ilmi anlamda çıktığım bu yolculukta karanlıkta kaldığımı hissettiğim her anda yolumu bir meşale gibi aydınlatan sevgili hocam Shurubu Kayhan'a sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum.

Burcu SESLİ

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	VII
GİRİŞ	1
1. BAYBURT ŞEHRİNİN TARİHİ	2
1.1. BAYBURT İSMİNİN TARİHÇESİ	2
1.1.1. Selçuklular Dönemi.....	2
1.1.2. Saltuklular Dönemi.....	3
1.1.3. Danişmendliler Dönemi.....	4
1.1.4. Türkiye Selçukluları Dönemi	4
1.1.5. İlhanlılar Dönemi.....	5
1.1.6. Akkoyunlular ve Osmanlı Devleti.....	7
1.1.7. Osmanlı Devleti Dönemi.....	7
1.1.8. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Sonrası 1895 Ermeni Meselesi.....	8
1.1.9. Kafkas Cephesi ve Bayburt	9
1.1.10. Milli Mücadele Dönemi ve Bayburt	12
1.2. BAYBURT MİMARİSİ	14
1.2.1. Bayburt Kalesi	14
1.2.2. Bayburt Bedesten.....	15
1.2.3. Bayburt Ulu Cami	16
1.2.4. Baksı Müzesi.....	16
1.2.5. Yakutiye Cami.....	17
1.2.6. Zahit Efendi Cami	17
1.2.7. Pulur (Gökçedere) Medresesi	17
1.3. BAYBURT BAYRAMLARI VE ŞÖLENLER	17
1.4. BAYBURT MUTFAĞI.....	19
1.5. BAYBURT KÜLTÜRÜ	21
1.5.1. Atasözleri	21
1.5.2. Dualar Beddualar	22
1.5.3. Bayburt Türküleri	22
1.6. BAYBURT YÖRESİ KİYAFETLERİ	23
2. BAKÜ ŞEHRİNİN TARİHİ	25
2.1. BAKÜ İSMİNİN TARİHÇESİ.....	25
2.1.1. İslamiyet Dönemi Öncesi Bakü.....	27
2.1.2. Emeviler Dönemi	28
2.1.3. Şirvanşahlar Dönemi	29
2.1.4. Çarlık Rusya Dönemi	30
2.1.5. Sovyet Rusya Dönemi.....	32
2.1.6. Bağımsız Azerbaycan	34
2.2. BAKÜ MİMARİSİ	36
2.2.1. Şirvanşahlar Sarayı.....	36
2.2.2. İçerişehir.....	36

2.2.3.	<i>Kız Kulesi</i>	37
2.2.4.	<i>Ateşgâh</i>	37
2.2.5.	<i>Devlet Bayrağı Meydanı</i>	37
2.2.6.	<i>Şehitler Hiyabanı</i>	37
2.2.7.	<i>Bibiheybet Cami</i>	37
2.2.8.	<i>Muhammad Cami</i>	38
2.2.9.	<i>Azerbaycan Devlet Akademik Filarmonisi</i>	38
2.2.10.	<i>Fahri Hiyabanı Mezarlığı</i>	38
2.3.	BAKÜ BAYRAMLARI VE ÖZEL GÜNLERİ.....	39
2.3.1.	<i>Azerbaycan Bakü'de Nevruz</i>	40
2.3.2.	<i>Nevruz Merasimleri</i>	44
2.4.	BAKÜ MUTFAĞI.....	45
2.5.	BAKÜ KÜLTÜRÜ.....	48
2.5.1.	<i>Bakü Atasözleri</i>	48
2.5.2.	<i>Alışlar Qarışlar</i>	48
2.5.3.	<i>Türküler</i>	49
2.5.4.	<i>Azerbaycan Geleneksel Müzik Aletleri</i>	50
2.5.5.	<i>Bakü Yöresel Kıyafetleri</i>	50
3.	MANİ	51
3.1.	MANİ KELİMESİNİN TANIMI VE KÖKENİ	51
3.1.1.	<i>Sözlüklerde Mani Kelimesinin Tanımı</i>	51
3.1.2.	<i>Ansiklopedilerde Mani Kelimesinin Tanımı</i>	52
3.1.3.	<i>Kitaplarda Mani Tanımları</i>	53
3.2.	MANİ KELİMESİNİN KÖKENİ	55
3.3.	MANİLERİN SINIFLANDIRILMASI	57
3.3.1.	<i>Yapılarına Göre Manilerin Sınıflandırılması</i>	57
3.3.2.	<i>Konularına Göre Manilerin Sınıflandırılması</i>	59
3.3.3.	<i>Hem Konularına Hem de Yapılarına Göre Manileri Sınıflandıran Görüşler</i>	60
3.4.	MANİLERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	64
3.4.1.	<i>Manilerde Kafiye ve Redif</i>	64
3.4.2.	<i>Manilerde Ölçü ve Durak</i>	67
3.4.3.	<i>Türkiye'de Mani Üzerine İlk Çalışmalar</i>	69
4.	BAYATI	70
4.1.	BAYATI KELİMESİNİN KÖKENİ.....	70
4.2.	BAYATININ TANIMI.....	72
4.2.1.	<i>Sözlüklerde ve Ansiklopedilerde Bayatı Tanımı</i>	73
4.2.2.	<i>Kitaplarda Bayatı Tanımı</i>	73
4.3.	BAYATININ ÖZELLİKLERİ.....	73
4.4.	KONULARINA GÖRE BAYATILAR	77
4.5.	BAYATILARIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	83
4.5.1.	<i>Kafiye ve Redif</i>	83
4.5.2.	<i>Bayatılarda Ölçü ve Durak</i>	87
5.	BAYBURT MANİLERİ	89
5.1.	KONULARINA GÖRE DERLEME YAPILMIŞ BAYBURT MANİLERİ	89
5.1.1.	<i>Aşk Sevgi Konulu Maniler</i>	89
5.1.2.	<i>Vatan Gurbet Ayrılık Hasret Konulu Maniler</i>	103
5.1.3.	<i>Kadere Sitem Şikayet Serzeniş Konulu Maniler</i>	107

5.1.4.	<i>Mektup Konulu Maniler</i>	109
5.1.5.	<i>Köy İsimlerinin Geçtiği Maniler</i>	110
5.1.6.	<i>Atışma Konulu Maniler</i>	111
5.1.7.	<i>Alkış Kargış Konulu Maniler</i>	111
5.1.8.	<i>Askerlik Yiğitlik Konulu Maniler</i>	113
5.1.9.	<i>Anne Konulu Maniler</i>	113
5.1.10.	<i>Düğün, Evlilik, Eğlence Konulu Maniler</i>	114
5.2.	KONULARINA GÖRE ARAŞTIRMA YAPILAN BAYBURT MANİLERİ	115
5.2.1.	<i>Vatan Gurbet Ayrılık Hasret Konulu Maniler</i>	115
5.2.2.	<i>Aşk Sevgi Konulu Maniler</i>	117
5.2.3.	<i>Öğüt Nasihat Konulu Maniler</i>	119
5.2.4.	<i>Bekçi Davulcu Konulu Maniler</i>	119
5.2.5.	<i>İş Konulu Maniler</i>	120
5.2.6.	<i>Mektup Konulu Maniler</i>	121
5.2.7.	<i>Kardeş Konulu Maniler</i>	122
5.2.8.	<i>Tabiat Unsurlarının Konu Olduğu Maniler</i>	123
5.2.9.	<i>Niyet Fal Dilek Konulu Maniler</i>	124
5.2.10.	<i>Atışma Manileri</i>	125
5.2.11.	<i>Kadere Sitem Şikayet Serzeniş Konulu Maniler</i>	125
5.2.12.	<i>Anne Konulu Maniler</i>	127
5.2.13.	<i>Düğün Evlilik Eğlence Konulu Maniler</i>	127
5.2.14.	<i>Alkış Kargış Konulu Maniler</i>	128
5.2.15.	<i>Baba Konulu Maniler</i>	129
6.	BAYATILAR	131
6.1.	KONULARINA GÖRE DERLENEN BAKÜ BAYATILARI	131
6.1.1.	<i>Eşq Məhəbbət Konulu Bayatılar</i>	131
6.1.2.	<i>Ana Sevgisi Konulu Bayatılar</i>	134
6.1.3.	<i>Mərdlik Namərdlik Dostluk İgidlik Konulu Bayatılar</i>	135
6.1.4.	<i>Vətən Qürbet Konulu Bayatılar</i>	137
6.1.5.	<i>Bəxt Talihtən Şikayət Sitem Konulu Bayatılar</i>	138
6.1.6.	<i>Uşaq Bayatıları</i>	141
6.1.7.	<i>Ölüm Konulu Bayatılar</i>	142
6.1.8.	<i>Toy Düğün Şənlik Novruz Konulu Bayatılar</i>	144
6.1.9.	<i>Bolluq Bərəkət əmək Konulu Bayatılar</i>	145
6.1.10.	<i>Ayrılıq İntizar Konulu Bayatılar</i>	146
6.1.11.	<i>Qaynana ve Gelin Konulu Bayatılar</i>	147
6.2.	KONULARINA GÖRE ARAŞTIRILAN BAKÜ BAYATILARI	148
6.2.1.	<i>Ölüm Konulu Bayatılar</i>	148
6.2.2.	<i>Eşq Məhəbbət Konulu Bayatılar</i>	149
6.2.3.	<i>Qardaşlıq Konulu Bayatılar</i>	151
6.2.4.	<i>Bəxt Talihtən Şikayət Sitem Konulu Bayatılar</i>	151
6.2.5.	<i>Ana Sevgisi Konulu Bayatılar</i>	153
6.2.6.	<i>Öyüd Nəsihət Konulu Bayatılar</i>	153
6.2.7.	<i>İstək Arzu Temenni Konulu Bayatılar</i>	155
6.2.8.	<i>Mərdlik Namərdlik Dostluk İgidlik Konulu Bayatılar</i>	155
6.2.9.	<i>Vətən Qürbet Bayatıları</i>	156
6.2.10.	<i>Ayrılıq İntizar Konulu Bayatılar</i>	158
6.2.11.	<i>Alqış Qarğış Konulu Bayatılar</i>	159
6.2.12.	<i>Bolluq Bərəkət Bayatıları</i>	161

6.3.	BAYBURT MANİLERİ İLE BAKÜ BAYATILARINI	162
	KONULARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRME	162
7.	BAYBURT MANİLERİNDE KAFİYE ŞEMASI.....	172
7.1.	DERLENEN BAYBURT MANİLERİNDE ÖLÇÜ VE DURAK	172
7.2.	ARAŞTIRILAN BAYBURT MANİLERİNDE ÖLÇÜ VE DURAK.....	179
8.	BAKÜ BAYATILARINDA KAFİYE ŞEMASI.....	184
8.1.	DERLENEN BAKÜ BAYATILARINDA KAFİYE VE REDİF	184
8.2.	ARAŞTIRILAN BAKÜ BAYATILARINDA KAFİYE VE REDİF	188
	AAXA KAFİYE ŞEMASI:	188
9.	BAYBURT MANİLERİNDE KAFİYE ÇEŞİTLERİ	193
9.1.	DERLENEN BAYBURT MANİLERİNDE KAFİYE ÇEŞİTLERİ	193
9.1.1.	<i>Yarım Kafiye</i>	193
9.1.2.	<i>Tam Kafiye</i>	194
9.1.3.	<i>Zengin Kafiye</i>	198
9.1.4.	<i>Cinaslı Kafiye</i>	201
9.2.	ARAŞTIRILAN BAYBURT MANİLERİNDE KAFİYE VE REDİF	202
9.2.1.	<i>Yarım Kafiye</i>	202
9.2.2.	<i>Tam Kafiye</i>	203
9.2.3.	<i>Zengin Kafiye</i>	204
10.	BAKÜ BAYATILARINDA KAFİYE ÇEŞİTLERİ	208
10.1.	DERLENEN BAKÜ BAYATILARINDA KAFİYE VE REDİF	208
10.1.1.	<i>Yarım Kafiye</i>	208
10.1.2.	<i>Tam Kafiye</i>	208
10.1.3.	<i>Zengin Kafiye</i>	211
10.1.4.	<i>Cinaslı Kafiye</i>	213
10.2.	ARAŞTIRILAN BAYATILARDA KAFİYE VE REDİF	214
10.2.1.	<i>Yarım Kafiye</i>	214
10.2.2.	<i>Tam Kafiye</i>	215
10.2.3.	<i>Zengin Kafiye</i>	217
10.2.4.	<i>Cinaslı Kafiye</i>	219
10.3.	BAYBURT MANİLERİNİ VE BAKÜ BAYATILARINI	220
	KAYIFE AÇISINDAN DEĞERLENDİRME.....	220
	SONUÇ.....	224
	KAYNAKÇA.....	226
	SÖZLÜK.....	232
	FOTOĞRAFLAR.....	233

ÖZET

Maniler, sözlü halk edebiyatı ürünü olup halk tarafından meydana gelen, zamanla anonimleşen halkın yaşam tarzından izler barındıran, yaşayan bir organizma gibi zamanla gelişmeler gösteren halk edebiyatı ürünüdür. Maniler sadece bir halkın değil bireyin aşkını, sevgisini, neşesini ilk ağızdan aktarır. Mani bir bölgede yaşayan insanların düğünleri, bayramları, cenaze törenleri, hasat zamanları yaşadıkları tecrübeler noktasında bir ifade biçimidir. Türk milletinin yaşam tarzı, fikir dünyası hakkında bilgi verdiği için bu çalışmada Bakü bayatıları ve Bayburt manileri bu bağlamda ele alınacaktır. Farklı coğrafyalarda yaşayan Türk milletinin mekan ve zaman fark etmeksizin ortaya koyduğu ürünlerden biri olan maniler, yaratıldığı coğrafyaya göre farklı isimlerle anılsa da konuları, şekil özellikleri itibarıyla benzerlik göstermektedir. Maniler Bayburt'ta mani, deyiş; Bakü'de bayatı olarak anılmaktadır. İsim olarak farklı adlandırılrsa da benzer özelliklere sahiptirler. Bu çalışmada Bayburt manileri ve Bakü bayatıları konuları ve şekil özellikleri itibarıyla değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Bakü bayatıları, Bayburt manileri, şekil özellikleri, konular

ABSTRACT

Manis is a product of oral folk literature, a product of folk literature that has been created by the people, has traces of the lifestyle of the people, which has become anonymous over time, and shows developments over time like a living organism. Manis convey the love, affection and joy of not only a people but also an individual at first hand. Weddings, feasts, funerals, harvest times of people living in a Mani region are a form of expression in terms of their experiences. In this study, Baku and Bayburt manias will be discussed in this context, as they provide information about the life style and world of ideas of the Turkish nation. Mani, which is one of the products produced by the Turkish nation living in different geographies, regardless of space and time, is called with different names according to the geography in which it was created, but its subjects are similar in terms of shape features. Mani in Bayburt, mania, saying; It is known as stale in Baku. Although they are named differently, they have similar characteristics. In this study, Bayburt manis and Baku poetry will be evaluated in terms of their subject and shape features.

Key Words

Baku poetry, Bayburt mani, shape features, topics

GİRİŞ

Maniler, sözlü halk edebiyatı ürünü olup halk tarafından meydana gelen, zamanla anonimleşen halkın yaşam tarzından izler barındıran, yaşayan bir organizma gibi zamanla gelişmeler gösteren halk edebiyatı ürünüdür. Maniler sadece bir halkın değil bireyin aşkını, sevgisini, neşesini ilk ağızdan aktarır. Mani bir bölgede yaşayan insanların düğünleri, bayramları, cenaze törenleri, hasat zamanları yaşadıkları tecrübeler noktasında bir ifade biçimidir. Türk milletinin yaşam tarzı, fikir dünyası hakkında bilgi verdiği için bu çalışmada Bakü ve Bayburt manileri bu bağlamda ele alınacaktır. Farklı coğrafyalarda yaşayan Türk milletinin mekan ve zaman fark etmeksizin ortaya koyduğu ürünlerden biri olan maniler, yaratıldığı coğrafyaya göre farklı isimlerle anılsa da konuları, şekil özellikleri itibarıyla benzerlik göstermektedir. Maniler Bayburt'ta mani, deyiş; Bakü'de bayatı olarak anılmaktadır. İsim olarak farklı adlandırılrsa da benzer özelliklere sahiptirler.

Bu çalışmada;

1. Bayburt ve Bakü'nün tarihi gelişimi, kültürel özellikleri
 2. Maninin tanımı ve manilerin sınıflandırılması, şekil özellikleri, konuları
 3. Bayatının tanımı ve bayatının sınıflandırılması, şekil özellikleri, konuları
 4. Bayburt'ta derlenen manilerin konularına göre sınıflandırılması
 5. Araştırılan Bayburt manilerinin konularına göre sınıflandırılması
 6. Bakü'de derlenen bayatıların konularına göre sınıflandırılması
 7. Araştırılan Bakü bayatılarının konularına göre sınıflandırılması
 8. Bayburt'ta derlenen manilerin kafiye şeması ve kafiye çeşitleri
 9. Araştırılan Bayburt manilerinin kafiye şeması ve kafiye çeşitleri
 10. Bakü'de derlenen bayatıların kafiye şeması ve kafiye çeşitleri
 11. Araştırılan Bakü bayatılarının kafiye şeması ve kafiye çeşitleri
 12. Sonuç kısmında elde edilen bulguların değerlendirilmesi
- hedeflenmiştir.

1. BAYBURT ŞEHRİNİN TARİHİ

1.1. Bayburt İsminin Tarihçesi

“Ortaçağ Ermeni kaynaklarında Payberd; Bizans kaynaklarında Payper, Baberd, Paypert; XIII. yüzyıl sonlarında bu bölgeden geçen Marco Polo’nun Seyahatnâme’sinde Paipurth, II. Mesud adına 1291’de basılan parada Baypirt; Akkoyunlu döneminden bahseden eserlerde Pâpîrt (پاپيرت) olarak geçen kelimenin son hecesi berdin “yüksek kale” anlamına geldiği söylene de ilk hecesine bir anlam verilememektedir. Osmanlı dönemine ait kimi kaynaklar bugünkü söylenişine uygun olarak Bayburd (بايبورد) şeklinde kaydederler”(https://islamansiklopedisi.org, Erişim: 24.04.2021).

1.1.1. Selçuklular Dönemi

Selçuklular döneminde Çağrı Bey ve Tuğrul Bey, konar göçer olan Türkmenleri yerleşik hayata geçirmek istiyorlardı. Bayburt nüfusu az olan bir yerleşim yeri idi ve önemli bir ticaret yolu üzerindeydi. Anadolu topraklarının fethini kolaylaştırmak, nüfus bakımından az olan bu bölgeyi cazip hale getirdi ve ilk Türk akınları bu bölgeye yapıldı. Bizans hâkimiyeti altında bulunan Ermeni, Süryani gibi etnik unsurların Bizans yerine Türkleri desteklemeleri ve Bizans ordusunda bulunan paralı askerlerin Selçuklu Devleti’ni desteklemeleri Türk akınlarını hızlandırmıştır.

Anadolu’nun Fethine yönelik, ilk Selçuklu – Bizans karşılaşması 1047’de Zap suyu etrafında başlamıştır. İbrahim Yılal komutasındaki Türk kuvvetleri, İspir, Parhal (Bulgar) Dağı ve Bayburt’a kadar ulaşmıştı. Böylece, 1048’de Bizans hâkimiyetindeki Bayburt’tan Trabzon’a kadar uzanan saha da Selçuklu akınlarıyla zayıflatılmış oldu (Memiş13).

Tuğrul Bey’in Anadolu’ya yönelik seferi 1054-1055 yıllarında tekrar başladı. Selçuklu ordusu, Malazgirt (Manazkert) önünde ordugâh kurduktan sonra bu bölgede üç kola ayrıldı. Bu ordu gruplarından ikinci ordu Taik içinden Çoruh’a, Haltik’e ve Bayburt’a (Baberd) kadar ulaştı. Fakat burada Frank birlikleri tarafından geri

püskürtüldü. Bayburt'taki Frank kuvvetleri ücretli askerlerdi. Selçuklu kuvvetleri komutanı şehit olsa da, Türk kuvvetlerinin geri çekilmesi başarılı bir şekilde gerçekleşti (14).

Böylelikle Selçukluların Anadolu'da fethettiği ilk topraklardan biri Bayburt ve civarı olmuştur. Bayburt'u önemli kılan bir diğer etken ise Tuğrul Bey'in Bizans İmparatorluğunun kalelerine ele geçirmesi isteğidir. Bayburt Kalesi de bu önemli kalelerden biridir. İlk olarak küçük gruplarla başlayan Anadolu coğrafyasını yurt edinme serüvenimiz, Türklerin yurt edinmesini sağlayan 1071'de Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu arasında gerçekleşen Malazgirt savaşı sonrasında hızlanmıştır ve Anadolu Türkleşmeye başlamıştır. Bayburt da Türkleşmeye başlayan şehirlerdendir.

Fetihten önce Bayburt'ta yaşayan Hristiyanların oturduğu köy ve kasabaların isimlerinin bazıları fetih sonrasında değişmezken bazı köy isimleri ise Salur, Yazır, Eymür gibi pek çok Türkmen boyunun adı ile değiştirilmiştir. Bayburt'ta bulunan Eymür köyü bu örneklerden biridir. Bu köyde Oğuz Beylerine ait olduğu düşünülen mezarlıklar vardır. Bu mezarlıklar Bayburt'un Türklerin ilk yerleşim yerlerinden biri olduğunu kanıtlamaktadır.

1.1.2. Saltuklular Dönemi

Saltuklular, Anadolu Selçukları Devleti'ne bağlı bir beylik olarak kurulmuştur. Malazgirt Savaşı gibi Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya yaptığı ilk akınlarda Selçuklu ordusunda bulunan, orduya kumandanlık eden Ebul Kasım Saltuk Bey tarafından kurulmuştur. Bu beylik kendisine başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği hizmetleri vesilesiyle veraset yoluyla yönetimin kendisinden sonra çocuklarına geçeceği şekilde verilmiştir. Bu beyliğin sınırları içerisinde Bayburt da bulunmaktaydı.

Selçuklu Devleti ile başlayıp Saltuklu Beyliği'nde de devam eden fethedilen topraklara Türkmenleri yerleştirme politikası Bayburt'a Türkmenlerin yerleşmesine neden olmuştur. Kırsal bölgelere Türkmen iskanından rahatsız olan Bizans Devleti bunu engellemek için Bayburt'u işgal etmiştir. Bayburt, 1098'de Danişmendliler tarafından alınmıştır.

1.1.3. Danişmendliler Dönemi

Danişmendliler Beyliği, Malazgirt savaşından sonra kurulan beyliklerden biridir. Kurucusu Muhammed Danişmend Bey'dir. Beylik Kızılırmak, Yeşilırmak ve Kelkit bölgesinde hüküm sürmüştür.

Birinci Haçlı seferleri sonrasında Trabzon dukası Theodoros Gabras Danişmendlilerin elinde bulunan Bayburt'u almıştır. Haçlı tehlikesi geçtikten sonra Kılıçarslan Bizans üzerine taarruza geçmiştir. Gümüş Tekin Ahmet Gazi, Bayburt'u Trabzon Rumlarından almayı planlamıştır. Ahmet Gazi'nin oğlu İsmail, Danişmendlilerle mücadele etmiş Theodor Gabras'ı öldürüp ordusunu yenmiştir. Emir İsmail Danişmend zamanında 1098 (H.4929) yılında Bayburt tekrar Danişmendlilerin eline geçmiştir. Danişmendliler, Nasrettin Bey'in II. Kılıçarslan'a karşı çıktığı 1178 yılında Malatya kuşatması sırasında dağılma dönemine girmişlerdir. Günümüzde Bayburt şehrinde Danişmendliler'e ait bir tarihi eser bulunmamaktadır lakin şehrin köylerinden biri olan Danişmend köyü bu beyliğin izlerinden biridir.

1.1.4. Türkiye Selçukluları Dönemi

Türkiye Selçukluları, II. Rükneddin Süleyman Şah döneminde Saltuklu Devletinin hâkimiyetine son verilmesiyle Bayburt bölgesinin yönetimini ele geçirmiştir. II. Rükneddin Süleyman Şah, Muğiseddin Tuğrul Şah'a Erzurum melikliği vazifesi vermiştir.

“Böylece Bayburt'ta Türkiye Selçuklularının hâkimiyeti başlamış oldu. Muğiseddin Tuğrul Şah ve oğlu Cihan Şah döneminde Bayburt daha da gelişmiştir” (Memiş 21).

“1204 yılında Trabzon'da Kumanlar Gürcülerin desteğini alarak Trabzon Rum İmparatorluğunu kurmuştur. Trabzon Rum İmparatorluğu, Aleksi Komnenos I (1204-1222) itibaren batı, doğu ve güneye doğru bir genişleme siyaseti izlemeye başlamıştır” (22).

Bu genişleme siyasetini önlemek ve gelecek saldırıları püskürtmek için Muğiseddin Tuğrulşah, Bayburt Kalesi'ni güçlendirmiştir.

Bayburt, Türkiye Selçukluları döneminde ticari anlamda gelişmiştir. Bu dönemde şehirden çıkartılan gümüş madeni değerlendirilmiştir.

Muğiseddin Tuğrulşah'ın vefatı sonrası oğlu Cihanşah başa geçmiştir. Onun döneminde ortaya çıkan Harzemşah tehlikesi üzerine Alâeddin Keykubad doğuya bir sefer düzenlemiştir. Alâeddin Keykubad, Yassı Çemen Savaşında yenilmiştir ve bu nedenle Bayburt'u Anadolu Selçukluları Devleti'nin merkezine bağlamıştır.

Moğolların Türkler üzerindeki zulmünün artması ile Bayburt bölgesine yerleşen Türkmen sayısı artmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Moğol ordusuyla 1243 tarihinde yapılan Köseadağ Savaşını, Selçuklu Devleti kaybetmiştir lakin yapılan anlaşma gereği Bayburt, Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı kalmıştır.

“Selçuklu Devleti'nin son dönemleri hakkında bilgi veren Baybar Mansuri, Bayburt'u (Babirt) Selçukluların Erzurum ve çevresindeki toprakları arasında göstermiştir” (25).

1.1.5. İlhanlılar Dönemi

İlhanlılar Devleti, 1256 yılında Tebriz'de kuruluşunu tamamladığında devletin hükümdarı Hülagu Handır. Hülagu Handan sonra devletin hanı, Abaka Han olmuştur.

Abaka Han, 1277 yılında Anadolu coğrafyasına sefer düzenlediği zaman Bayburt'u ele geçirmiştir. Bu dönemde şehrin yönetimi özelde İlhanlıların genelde ise Selçuklu Devleti'ne bağlıydı. Şehrin yönetiminin tam anlamıyla İlhanlı Devleti'nin eline geçmesi Olcoyto Han zamanında gerçekleşmiştir. Bu dönemde Erzurum- Bayburt emiri olarak Hoca Cemaleddin Yakut görevlendirilmiştir. Hoca Cemaleddin Yakut, 1320 yılında Yakutiye Medresesini inşa etmiştir.

1316/1317 (H. 716) yılında Bayburt'a gelen Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi, Hoca Yakut tarafından bu köye davet edilmiştir. Ulu Arif Çelebi ve yanındakiler 1316 veya 1317 (H.716) yılının Ramazan bayramının arife günü bu davete katılmıştır. Arif Çelebi'nin ifadesine göre Hoca Cemaleddin Yakut'un bu köyde yüksek bir sarayı vardı. Ulu Arif Çelebi, burada düzenlenen Mevlevi semahı sırasında manevi hissiyatla Hoca Cemalettin'e *"...Gafil olma, sizin padişahınız Olcaytu Han ölmüştür. Fakat bizimpadişahımız Hayy ve Kayyumdur. Onun saltanatına zeval yoktur..."* diyerek Sultan Olcayto'nun öldüğünü söylemiştir (Memiş 26).

Olcayto Handan sonra han olan Ebu Said Bahadır Han, Bayburt'a hükmetmiş, adına 1333 tarihli gümüş bir para bastırmıştır. Zehirlenerek ölen Ebu Said Bahadır Han, yerine bir veliaht bırakmadığı için İlhanlı Devleti'nin emirleri isyan etmiş ve her biri bir sultanlık ilan etmiştir. Bunlardan biri de Celayirlilerdir. Moğalların soyundandırılar. Celayirliler bu dönemde Bayburt'u ele geçirmişlerdir. Celayirli Şeyh Hasan ile Çobanlılar arasında 1338 yılında mücadele yaşanmıştır.

İlhanlılar döneminde Bayburt daha da gelişmiştir. Bu dönemde Bayburt'a ticari anlamda yatırımlar yapılmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri Bayburt'un Tebriz- Trabzon ticaret yolu üzerinde olmasıdır. Tebriz'den başlayıp Trabzon'a giden bu ticaret yolunda Bayburt etkin bir rol oynamıştır ve Trablus ve Şam'ın Müslümanların eline geçmesiyle Anadolu üzerinden Suriye, İran, Mısır, Hindistan ve Yemen ürünü olan mallarKırım'a, Rusya'ya, Kafkas coğrafyasına gönderilmekteydi. Bu nedenle Bayburt önemli bir ticari pazar haline gelmiştir.

Bu dönemde Bayburt'u önemli kılan unsurlardan biri de gümüş madenine sahip olmasıdır. Gümüşhane'de çıkan gümüşün o dönemde adı 'Bayburt Gümüşü' idi. Burayı ziyarete gelen Marco Polo da Bayburt'taki zengin gümüş madeninden bahsetmiştir.

Bayburt Sultan Olcoyto'nun Mahmudiye, Museviye ve Yakutiye Medresesini inşa ettirmesiyle bir kültür merkezi haline gelmiştir. "Bu medreselerde önemli şahsiyetleryetişmiştir. Molla Fenari ve Şeyh Ekmeleddin El Baberti Bayburt'taki Yakutiye Medresesinde bir süre eğitim görmüştür" (Memiş 29).

1.1.6. Akkoyunlular ve Osmanlı Devleti

Akkoyunlu Devleti'nin önemli sultanlarından biri olan Uzun Hasan, XV. yüzyılda Osmanlı Devleti ile mücadele etmeye başlamıştır. Mücadelenin sebebi Fatih Sultan Mehmet'in Anadolu Türk Birliğini sağlamak adına Anadolu'ya tam anlamıyla hâkim olmak istemesidir. Fatih Sultan Mehmet'in gücüne karşılık Uzun Hasan Trabzon Rum İmparatoru Calo Johannes'in kızı Despinaile evlenip akrabalık yoluyla Karadeniz'in kuzeyini kontrol altına almak istemiştir. Bu sıralarda Bayburt Akkoyunlu Devleti'ne bağlıydı. Fatih Sultan Mehmet 1458-1459 yılları arasında Trabzon'a bir sefer düzenlemiş ve Kastamonu Sinop ve Koyulhisarı topraklarına katmıştır. Trabzon'a seferi Bayburt üzerinden gerçekleştirmiştir.

1.1.7. Osmanlı Devleti Dönemi

Bayburt, Osmanlı-Safevi mücadelesinde şehrin konumu itibariyle önemli bir noktadadır. Yavuz Sultan Selim 20 Nisan 1514 yılında Safevi Devleti'ne üzerine Çaldıran Seferi'ni düzenlemek için birlikleriyle birlikte yola çıkmıştır. Ordunun gerekli ihtiyaçlarını seferden önce Bayburt ve Erzincan'a göndermiştir. Osmanlı ordusu, Çaldıran Seferi için birçok şehirden geçip Safevi Devleti'nin beyleriyle mücadele etmiştir. Bu şehirlerden biri de Bayburt şehridir.

“Osmanlı Devleti, Bayburt Kalesi'ni fethetmek için 31 Temmuz 1514 yılında Rumeli Beylerinden Yahya Beyi Pilak Mustafa Bey ve Trabzon Beyi Mehmet Bey'i tımarlı sipahilerle beraber görevlendirmiştir”(Memiş, 52). 16 Ekim 1514 yılında da Bayburt Kalesi fethedilmiştir. 23 Ekim 1514 yılında Bayburt tam olarak fethedilmiş, bununla birlikte Bayburt ve Erzincan Beylerbeyliği bir uç beyliği olarak kurulmuştur.

4 Kasım 1515'te Bayburt, Erzincan ve Trabzon'un yönetimi Kızıl Ahmet Beyoğlu Mirza Mehmet Bey'e verilmiştir. 29 Ağustos 1517 yılında Bayburt Beylerbeyi Mirza Bey, Gürcülerle yaptığı savaşta şehit olmuştur. 1517 yılında Bayburt Diyarbakır Beylerbeyliğine bir süreliğine bağlanmıştır.

Yavuz Sultan Selim'in vefatından sonra tahta oğlu Kanuni Sultan Süleyman geçmiştir. Safevi Devletin'de ise tahtta Şah Tahmasb vardı. İran Şahı Tahmasb, 1553 yılında Bayburt'a doğru bir akın gerçekleştirmiş ama Osmanlı kuvvetleri karşısında başarılı olamamıştır. Bu sırada Bayburt'ta Sinüs köyünde bulunan Kutlu Bey Camisine ve Kutlu Bey'in mezarına zarar vermiştir.

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, Anadolu'da ortaya çıkan Celali isyanlarından biri olan Kalenderoğlu isyanı görülmüştür. Kuyucu Murat Paşa isyanı bastırmak için harekete geçmiş, Sinür ovasında Kalenderoğlu taraftarlarıyla mücadele edip onları mağlup etmiştir. Kalenderoğlu, Bayburt ve Erzurum üzerinden İran'a kaçmıştır.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşanan önemli hadiselerden biri de 1828-1829 yıllarında gerçekleşen Osmanlı- Rus Harbi'dir. Bu harpte Bayburt, Trabzon'u ele geçirmek isteyen Rus General İ.F.Paskeviç tarafından işgal edilmiştir. Rus kuvvetleri Bayburt'ta birçok yeri talan etmiş ve yağmalamıştır. Bu sebeple halkın bir kısmı Bayburt'tan göç etmek zorunda kalmıştır.

Savaşın önemli noktalarından olan Hart savaşlarının sonunda Ruslar alandan çekilmiştir. Bayburtlu Zihni, bu savaşları konu edinen Hart Destanı'nı yazmıştır.

1828- 1829 Osmanlı – Rus Savaşı Bayburt'un ekonomik hayatını olumsuz etkilemiştir. Ruslar beraberinde Bayburt'ta yaşayan Ermenileri de götürmüştür. Bu Ermeni vatandaşlar zanaatkâr kişiler olduğu için sosyal- ekonomik hayat olumsuz etkilenmiştir.

1.1.8. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Sonrası 1895 Ermeni Meselesi

1877-1878 Osmanlı Rus Savaş'ı sonrası Ermeniler, Rus devleti etkisinde hareket etmişlerdir. Patrik Nerses yönetimindeki Ermeni Papazlar, Rus yöneticilerle görüşüp iş birliği yapmaya başlamışlardır. Ayestefanos Antlaşması'nın 16. maddesinden ve Berlin Antlaşması'nın da 61. maddelerinden faydalanmak isteyen Ermeniler, Batılı devletlerin desteğini alarak Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak istiyorlardı.

“İlk defa 3 Mart 1878 Ayestefanos Antlaşması ile Rusya tarafından, siyasi gündeme taşınan Ermeni meselesi, 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması ile de uluslararası bir mesele haline gelmiştir” (Memiş 73).

Osmanlı Devleti’nin bünyesinde bulunan azınlıklardan biri olan Ermeniler, Rusların ve Batılı devletlerin kışkırtmasıyla 1890 yılında ülkenin çeşitli yerlerinde olaylar çıkarmaya başladılar. Çeşitli taşkınlıklarla başlayan Ermeni olayları İstanbul’da bulunan Hınçak Partisi’nin desteğiyle bir isyana dönüşmüştür. İsyanın ilk kıvılcımı Erzurum’da başlamış Yozgat, Kayseri gibi Anadolu’nun çeşitli yerlerinde baş göstermiştir.

Ermenilerin çıkardıkları kaos, Bayburt şehrine de yayılmıştır. 1895 yılında bir grup Ermeni, kılık değiştirerek Bayburt’ta, Hadrek köyü yakınlarında bir köprünün altında pusu kurmuş ve yoldan geçen bir postaya saldırma teşebbüsünde bulunmuştur. Bu hadise, Bayburt halkı içerisinde yayılmış ve şehir insanı endişe ve korku içerisinde olacakları beklemiştir. Hadisenin sonrasında Ermeniler kiliselerine çekilmiş ve dükkânlarını açmama kararı almıştır. Bölge hükümeti bu olaydan haberdar olunca şehrin ileri gelenlerini Ermenilere aracılık olarak göndermiş, bu tutuma bir son vermelerini istemiştir. İlk başta bölge hükümetinin bu çağrısına olumlu cevap veren Ermeniler, daha sonra Bayburt’un Şingah Mahallesi’nde havaya ateş açarak, olayları körükleyip şehir merkezine kadar yaymışlardır.

Şehirde vuku bulan bu olaylar sonucunda her iki tarafın da ölü ve yaralıları olmuştur. Şehrin merkezindeki olaylar, Bayburt’un köylerine de taşınmıştır. Ermenilerin sebep olduğu olaylar neticesinde, olaylara katılan bazı kişiler ise padişahın affı sonrası serbest bırakılmıştır.

1.1.9. Kafkas Cephesi ve Bayburt

Birinci Dünya Savaşı’ı yaklaşırken Enver Paşa ve Hasan İzzet Paşa komutanlığındaki III. Ordu Erzurum’da bulunuyordu. Enver Paşa, 1878 yılında kaybedilen Kars, Ardahan ve Batum’u geri almak istiyordu. Bu sebeple bir askeri

tümeni Bayburt'a göndermiştir. 1914 yılında Osmanlı–Rus gerginliği başlamış ve Ruslar birliklerimize saldırmıştır.

Enver Paşa, “Sarıkamış Taarruzu” olarak bilinen askeri plan için hareket etmiştir. Hareket ettiği güzergâhlardan biri de Trabzon-Bayburt, Erzurum-Karakilise-Bayezid yoludur. Birinci Dünya Savaşı esnasında ülkenin birçok yerine salgınlar, hastalıklar yayılmıştır. Bayburt'ta Tifüs (Lekeli Humma) adlı salgın hastalık görülmüştür. Hastalığı önlemek adına Bayburt kazasının insanları aşılanmıştır. Lakin Bayburt'ta 2400 kişi Tifüs ve benzeri salgın hastalıklardan hayatını kaybetmiştir. Bu esnada Bayburt ve Erzurum çevresinde bulunan Ermeni çeteleri; Osmanlı ordusu aleyhine faaliyetlerde bulunuyor, Rus ordusuna yardım ediyordu. Osmanlı Devleti'nin Sarıkamış Harekâtı'nda başarısız olması, I. Dünya savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer alması, Ermenileri Rusya'nın yanına itmiştir.

“Rus ordusuna katılan Ermeni sayısı 150.000 civarındaydı” (Sarımay23). Osmanlı belgelerine göre Ermeniler Bayburt olmak üzeri birçok şehirde silah ve patlayıcıyı saklıyordu.

“Osmanlı Devleti, Ermenilerin Rus ordusuna desteğini azaltmak ve bölgede yarattıkları karışıklıkları engellemek adına tehcir kararını almıştır. 27 Mayıs 1915 yılında Osmanlı Devleti topraklarında karışıklık çıkaranlara İskan Kanunu çıkarılmıştır. İskan Kanunu'na rağmen bölgede yıpratıcı faaliyetlerine devam eden Ermeniler “ Bab-ı Âli Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından 13 Haziran 1915 (31 Mayıs 1331) tarihinde Erzurum Vilayetine gönderilen bir şifreli telgrafta Erzurum, Aşkale ve Bayburt arasındaki telgraf hatlarının geçtiği güzergâhların çevredeki gayrimüslimler tarafından tahrip edildiği bildirilmiştir” (Memiş 84).

Mücadelede Erzurum şehrinin kaybedilmesiyle birlikte Doğu Cephesine takviye yapılmıştır. 15 Mart 1916 tarihinde Bayburt Tercan harekâtı gerçekleşmiş, Ruslar Tercan'ı ele geçirmiştir ama Bayburt'u alamamıştır. Bunun üzerine Bayburt-Of harekâtı başlatılmıştır. Harekâta Fevzi Çakmak Paşa vazifelendirilmiştir. 26 Mart 1916 yılında Ruslar Of'u ele geçirmiştir.

Bayburt'un doğusundaki Kaledere Tepesinde yaklaşık iki hafta süren uzun çarpışmalar sonucunda Rus Kuvvetleri durduruldu. Çoruh Cephesinde Bayburt'a bağlı Danzut (Buğdaylı) Köyünde Rusların 2.Türkistan Kolordusuna bağlı 3.Plaston Tugayına bağlı bir taburla savaşılmıştır. Buna rağmen Ruslar Bayburt'a hâkim olmakta başarılı olamamıştır.

9. Tümen karargâhı ise Rusların saldırısına maruz kalmıştır. Yudeniç'in Hart Cephesine saldıracağı sırada, Fevzi Çakmak karargâh subaylarını cephenin farklı noktalarında görevlendirmiştir. Askeri birliklere de Mam (Bayburt –Değirmencik), Niv (Bayburt- Arpalı), Zülfe Dağı (Bayburt'un kuzeyinde 2750 m. yükseklikte), Bendemil hattına geri çekilmelerini emretmiştir. Fevzi Çakmak Paşa karargâhı kurtarmaya yönelik bu emirleri verdiği sırada Rus keşif kolunun Bayburt –Balohor telefon hattına sızdıklarını tespit etmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken Rus birlikleri Ahsunk, Macar sırtlarını ele geçirmeye çalışıyordu. 16 Temmuz 1916'da Rus Sibirya Tugayı Varzahan, Tanışman yönünde devam etmiştir. Bayburt'ta büyük bir cephe muharebesine dönüşen çarpışmalardan sonra III. Ordu çekilmeye başlamıştır. Yudeniç, 16 Temmuz 1916'da Bayburt'u ele geçirmiştir. Bayburt'un düşmesine Çoruh ve Hart Cephelerine yapılan baskıdan ziyade Rus 4. Avcı tümeninin Kop Cephesine girmesi neden olmuştur. Grandük Nikola, Çar'a, *“çok inatçı muharebelerden sonra Bayburt'u ele geçirdik”* diyerek Bayburt'un düşüşünü müjdelemiştir (Memiş 102).

1917 yılında Rusya'da ihtilal olunca Rusya, Anadolu topraklarından askerlerini çekmeye başladı. Rus askerleri birliklerini bırakıp Rusya'ya dönerken yol üzerindeki birçok köye zarar vermiş, o köyleri yağmalamıştır. Rus askerlerinin çekilmesiyle devreye Ermeniler girmiş, bölgede etkin olmak istemişlerdir.

1917'de Bayburt'ta bulunan Madam Tatyana'ya göre, Ruslar Kafkasya'dan çekilmesine rağmen Popof adında bir yüzbaşı komutasındaki bir askeri kuvvet hala Bayburt'ta bulunuyordu. Yüzbaşı Popof, 15 Ekim 1917 tarihinden itibaren Bayburt ve civarındaki 18 – 45 yaş aralığında olan Ermeni halkı silahlandırmaya başlamıştır. Popof, Ermeni halka silah verirken; *“Butopraklar sizindir. Bunları müdâfa ediniz, Türklere vermeyiniz.”* demiştir. Ermenilerin silahlandığını gören Türkler, buradaki

Rus askerlerden silah satın almaya başlamışlardır. Çünkü Rusya’da Bolşevik İhtilali’nin çıkması sonrasında 16 Aralık 1917 tarihinde Kafkas Ordular Grubu kaldırılmış ve 18 Aralık 1917’de Ruslarla Erzincan Ateşkesi imzalanmıştır (Memiş 102).

Ermeniler de Ermenistan Cumhuriyeti’nin askerleri 1918 yılının Ocak ayında Bayburt’a gelip bir ordu oluşturdular. Bayburt’a Türk halkına eziyet etmeye başladılar.

Halk ise bu işkenceler nedeniyle dağa kaçmıştı. Arşak, Bayburt Müftüsüne zorlatezkereler yazdırarak halkı Bayburt’a toplamak istemişti. Bu çağrı dolayısıyla Bayburt’agiden halk, Arşak tarafından tutuklanarak evlere, hanlara, mağazalara kapatılmıştır. Ermeniler, Türk kuvvetlerinin Bayburt’a ilerlemesi üzerine kaçarken Bayburt’u talan etmişlerdir. Ermeni çeteleri Bayburt’u terk etmeden önce Müslüman halkı merkez hapishanesine kapatarak katletmişlerdir. Dört yüz binayı da yakmışlardır. Ermeni sorununa son vermek isteyen III. Orduya bağlı 12.000 muharipten oluşan I. Kafkas Kolordusu, II. Kafkas Kolordusu ve IV. Kolordu birlikleri Erzincan-Bayburt yolunda ilerlemiştir. Buradaki Ermeni kuvvetleri Türk kuvvetleri ile karşılaşınca Erzurum – Van hattına çekilmiştir. I. Kafkas Kolordusu 13 Şubat 1918’de Erzincan’ı, II. Kafkas Kolordusu da 16 Şubat 1918’de Bayburt’u ele geçirmiştir. Türk askeri güçleri Bayburt’a ulaştığında etrafta iki yüz kadar ölü bulunuyordu. Altı yüz kadar Müslüman Ermenilerce öldürülmüştü. Ayrıca dört yüz kadar binanın da yıkılmış olduğu tespit edilmiştir (Memiş 92).

1.1.10. Milli Mücadele Dönemi ve Bayburt

Milli mücadele dönemi başlangıcında Bayburt kıtlık ile mücadele ediyordu. Anadolu’nun genelinin ahvalinin böyle olması sebebiyle Mustafa Kemal Atatürk, 1919 yılında Samsun’a çıkarak milli mücadeleyi başlatmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeler sonrasında ise Anadolu’da milli birliği oluşturmaya yönelik planları gerçekleştirme doğrultusunda 12 Nisan 1919 tarihinde Gülce Vapuruyla Karadeniz’e hareket etmiştir. Kazım Karabekir, Trabzon’daki teftişlerini tamamladıktan sonra 30 Nisan’da Erzurum’un kazası

Bayburt ve çevresini teftiş etmek için harekete geçmiştir. Bayburt'a geldiğinde bir eve doldurulmuş kimsesiz, haftalarca yemek yiyemeyen aç çocuklarla karşılaşmıştır. Bu çocuklar, açlıktan bir deri bir kemik kalmış durumdaydı. Kazım Karabekir, bu çocukları doyurduktan sonra onları Erzurum'a yerleştirmiştir (Karabekir18-22).

“Milli mücadele yıllarında Bayburt'ta kıtlık önemli sorunlar arasındaydı. Savaş durumunun doğu illerinde yarattığı yoksulluğa ve yerli halkla azınlıklar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak amacıyla Vilâyet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk- ı Milliye Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin gazetelerde sık sık adı geçen Bayburt, Van, Konya'daki şubeleri ise iane ve gönüllü topluyordu” (Memiş 96).

“Erzurum şubesi Erzurum Kongresi öncesi illerden temsilciler toplamak için önemli çalışmalar yapmıştır” (Kemal Atatürk, Nutuk 1927, Hız. Zeynep Korkmaz, s. 1-2. Aktaran. Memiş, 96).

Bu çalışmalardan biri olan Erzurum Kongresi teşkilat nizamnamesine göre, ErzurumVilayetine bağlı kazalarda bir şube açılacaktı. Kazaları temsilen heyetten temsilciler belirlenmiştir. Bayburt temsilcilerinin i'timâdnâmesi 15 Haziran 1919 tarihinde Bayburt Müdâfâ'ai Hukûku Milliye Cemiyet-i reisi Müftü Mehmed Fahreddin Efendi tarafından Erzurum'a gönderilmiştir. 28 Mart 1920'de Bayburt Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.

1920 yılında Ermenilerin Bayburt'ta yaptığı katliam oldukça büyüktür. 13 Ekim 1920 tarihli bir telgraf Ermenilerin Bayburt'ta Türk halkına yönelik soykırım yaptığının kanıtıdır. Bu telgrafa göre Ermeniler, Bayburt'un doksan dokuz köyünü yok etmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Aruzka, Ahsünk-ü Süflâ, Rüştü, Kukunus, Püşke, Hanzar gibi daha birçok köy tamamen harap bir haldeydi. Yedi bin dört yüz on iki hane tahrip edilip oturulamaz hale gelmiştir. Ermenilerce bin üç yüz seksen yedi Müslüman öldürülmüştür. Bayburd Dâru'l Eytâmında iki yüz çocuk bulunuyordu.Yaşanan olaylar nedeniyle kırk çocuk haricinde diğer çocuklar Trabzon ve çevredeki yerleşim yerlerine gönderilmiştir. Ancak bu çocuklar içerisinde Rum ve Ermeni çocuklar bulunmuyordu. Ermeniler tarafından yapılan katliam sonucunda annesi babası öldürülen erkek çocuklar gürbüzler mektebine gönderilmiştir. (Memiş, 102)

Bayburt Kazası Belediye Riyâseti tarafından 9. Ordu Kumandanlığına gönderilen 30 Kasım 1921 (30 Teşrinisani 1337) tarihli belge, Rusya'nın Bayburt'u işgali ile başlayıp işgalin son bulmasına kadar geçen sürede Ermeniler tarafından yapılan mezalimi özetlemektedir. Bu süreç içerisinde de Bayburt'ta Varzahanlı Arşak David, Kısantalı Kirkor, Siptoroslu Misak, Hindili Kör Hamas gibi Ermeni asıllı elebaşı ve çeteler ile Rumlardan Meyhaneci Panço, Kunduracı Kostî, biraderi Kör Ayvaz gibi pek çok asi Bayburt halkına zulüm ve işkence yapmıştır. Bu çeteler, halkı; un, ekmek ve para vermek bahanesiyle Ömer Ağazâde Hamdi Efendi'nin mağazalarına kapatarak katletmişlerdir. Zâhid, Deli Şaban, Karasakal, Tuzcuzâde, Şingâh gibi daha birçok mahalle tahrip edilmişti. Tahrip edilen mimari eserler ise dört kârgir cami, yedi mescit, üç tekke, elli medrese, beş mahalle mektebi, bir debbâghâne (hayvan derilerinin işlendiği yer), iki bin hane, altı otel, yüz otuz kahvehane, yirmi sekiz fırın, elli hayvanhane, üç yüz mağaza, dört değirmen sekiz çeşme, belediye dairesi, hükümetkonağı gibi daha pek çok yerleşim alanıdır (103).

1923 yılında Cumhuriyet ilan edildiği zaman Anadolu topraklarında savaşların olumsuz izlerini silmek için imar çalışmaları yapılmaktaydı. Bu dönemde Bayburt'ta Hükümet Konağı gibi sosyal hayatın canlanması için yapılar inşa edilmiştir. Şehre elektrik alt yapısı getirilmiştir. Fabrika kurulmuştur. Kültürel hayatın canlanması için Gençler Yurdu Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet 1925 yılında Bayburt Türk Ocağı bünyesine dahil olmuştur. Bayburt Türk Ocağı burada bir spor kulübü kurmuştur. Çoruh Spor Kulübü gençlerin sosyal hayata dahil olmasına vesile olmuştur. Günümüzde de Bayburt Türk Ocağı şehirde faaliyet göstermeye devam etmektedir.

1.2.Bayburt Mimarisi

1.2.1. Bayburt Kalesi

Bayburt Kalesi şehrin önemli mimari yapılarından biridir. Bayburt kalesi şehrin kuzeyinde, Çoruh Nehri'nin kenarında yüksek bir kaya üzerine inşa edilmiştir. Kalenin konumu, Erzurum, Erzincan ve Trabzon şehirleri açısından stratejik öneme sahiptir.

Kalenin ilk ne zaman inşa edildiği, hangi devlet ya da medeniyet tarafından inşa edildiği tam olarak bilinmemektedir.

“Xnephon’un "Anabasis-Onbinlerin Yürüyüşü" adlı eserinde, M.Ö.401-400 yıllarında Harpasus Nehri (Çoruh Nehri) kenarında yapılmış ele geçirilmesi güç olan Bayburt Kalesi önünden geçildiğinin ifade edilmesiyle Urartu döneminde kalenin inşa edildiği düşünülmektedir. Bayburt Kalesinin üzerinde yer aldığı tepesinin kuzey eteğinde bulunan kar çukurları ile Çoruh’a inen oyma tünellere bakılırsa M.Ö. VIII. yüzyıllarda Bayburt’un Urartular tarafından yapıldığı olasılığı yüksektir. Prokopios, kalenin ilk defa I. Justinianus tarafından tahkim edildiğini belirtmektedir” (Arslan-Çöteli 191).

Bayburt Şehri; Roma, Bizans, Ermeni gibi birçok devletin hakimiyeti altında kaldığı için Bayburt Kalesi bu devletler zamanında tamir edilmiştir. Türk devletleri hakimiyeti altındayken bilinen ilk tamirat çalışması Selçuklu Hükümdarı II.Kılıçarslan’ın oğlu Muğisiddin Tuğrul Şah ve Cihan Şah döneminde Trabzon İmparatorluğundan gelebilecek saldırılara karşı kaleyi güçlendirmek için olmuştur.

Kale kitabelerinde yer alan bilgilere göre kalenin burçlarının bir kısmını Tuğrul Şah ile Melik Sultan yaptırmıştır. Kalenin burçlarından ikisinin adı Justinianus Burcu ve Güzel Burç’tur. Bayburt şehrinin ilk yerleşim yeri kalenin içi olmuş daha sonrasında ise yerleşim kalenin dışına taşarak mahallerinin oluşmasına sebep olmuştur. Bayburt Kalesi, Osmanlı Rus savaşı sırasında Rusların işgaline uğramış ve Ruslar tarafından tahrip edilmiştir.

1.2.2. Bayburt Bedesten

Bedestenler başlangıçta bez, kumaş satılan yer olsa da zamanla halkın kıymetli eşyaları satın almak için kurulan çarşılarla dönüşmüştür. Bayburt Bedesten’inde eski zamanlarda çıkan yangın onun kitabelerini yakmıştır. Bu sebeple Bedesten’in kim tarafından, ne zaman yapıldığı bilinmemektedir.

Kim tarafından hangi tarihte inşa edildiği bilinmese de 1647 yılında Bayburt’ta olan Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bedestenden (halk arasında taştan olarak bilinen) bahsetmektedir.

Evliya Çelebi eserinde “*ve müzeyyen kârhane-i bezzâzistânı var*” diyerek bedestenin hem güzelliğine hem de varlığına işaret etmiştir. Bu bilgiden yola çıkarak bedestenin bu tarihten önce inşa edildiği kanısına varılmaktadır.

XIX. yüzyılda Bayburt Belediyesinin kurulmasıyla birlikte bedestendeki dükkânların kiraya verildiği ve bu dükkânlardan gelir sağlandığı kayıtlarda yer almaktadır.

1.2.3. Bayburt Ulu Cami

Bayburt Ulu Cami, Cami Kebir Mahallesinde bulunmaktadır. Kim tarafından hangi tarihte inşa edildiğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

“Ulu Caminin planı, taçkapılardaki geometrik süslemeleri, minare yapısı ve çini dekorasyonu ile 13. yüzyıl başlarında yapılmış olan Selçuklu camileriyle benzerlik göstermektedir. Bu nedenle cami Erzurum Selçuklularının, Erzurum ve Bayburt’ta altın yıllarını yaşadıkları 1202-1225 yılları arasına tarihlendirilmektedir” (Arslan-Öteli 196).

1.2.4. Baksı Müzesi

Baksı Müzesi, Bayburt’un Bayraktar köyünde yer almaktadır. Hüsametdin Koçan tarafından kurulmuştur. Prof. Dr. Hüsametdin Koçan, Bayburt’un Bayraktar köyünde doğmuştur. Burada bir müze kurmak isteyen Bayraktar, 2002 yılında müze planını Bilgi Üniversitesi’nde açıklamıştır. 2 Ocak 2005 yılında Baksı Kültür Sanat Vakfı kurulmuştur. Baksı Müzesi vakfın bünyesinde kurulmuştur. Müzede yöresel kültür değerlerinin gelecek kuşaklara aktarımı için çalışmalar düzenlenmiştir. Müzede atölyeler kurulmuş Nazarlıklı Yorganlar adıyla ürünler sergilenmiştir. Bir süre sonra Baksı Müzesi Halk Sanatları Araştırma Uygulama Merkezi adıyla müzenin ilk bölümü kurulmuştur. Baksı müzesi halk bilimi unsurlarının sergilendiği sanatsal ve kültürel faaliyetlerin olduğu bir müzedir. Şehrin turist sayısını etkilemiş ve önemli müzeler arasına girmiştir.

1.2.5. Yakutiye Cami

Yakutiye Camisi Cumhuriyet Caddesinde, Yakutiye Medresesi'nin alanında bulunmaktadır. Cami 1913-1915 yılında halkın yardımlarıyla, Vakıflar Genel Müdürlüğünün desteğiyle inşa edilmiştir. Cami mimarisi taş işlemeciliği ile bezenmiştir.

1.2.6. Zahit Efendi Cami

Merkez Zahit Mahallesinde bulunan Evliya Çelebi'nin Bayburt ziyareti sonrası Seyahatnamesinde de geçen bu camiyi inşa ettiren, camiye ismini veren Zahit Efendidir. Caminin inşası 1514-1515 yıllarında gerçekleşmiştir.

1.2.7. Pulur (Gökçedere) Medresesi

Ferahşat Bey tarafından 1517 yılında yapılan, Pulur Camisinin avlusunda bulunan L şeklinde bir yapıdır.

1.3.Bayburt Bayramlar ve Şölenler

Bayburt'ta milli bayramlarımız ve anma günleri Türkiye'nin her noktasında olduğu gibi her yıl kutlanılmakta ve anılmaktadır.

Milli bayramlarımız her yıl kutlanmaktadır. Milli bayramlarımız ve anma günlerimiz şu şekildedir.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı: 23 Nisan 1920 yılında TBMM'nin ilk kez açılmasıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün çocuklara hediye ettiği ilk milli bayramımızdır.

19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik Spor Bayramı: 19 Mayıs 1919 yılında Atatürk'ün Bandırma vapuruyla Samsun'a çıkması ile birlikte Kurtuluş Savaşı'nın ilk adımı atılmıştır. Atatürk tarafından bu gün Türk gençliğine emanet edilmiştir..

30 Ağustos Zafer Bayramı: Yunanistan ile yapılan savaşın kazanılması, Yunanlıların İzmir'den sürülmesi ve Türk yurdunun düşmandan temizlenmesinin kutlanıldığı bayramdır.

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı: 29 Ekim 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmen kurulduğunun ilanı olan milli bayramımızdır.

Uluslararası Dede Korkut Şöleni

Dede Korkut Türk milletin mirasının temelinde bulunmaktadır ve Anadolu'yu aşır Türkün olduğu bütün coğrafyalarda hayat bulmuştur. Dede Korkut hikayelerinde iç oğuz ile dış oğuz arasındaki mücadele anlatılırken aynı zamanda oğuz elinin Müslüman olmayan Türk olmayan yöneticilerle de savaştığı mücadele ettiği görülmektedir. Bayburt'ta türbesi bulunan Bamsı Beyrek'in Dede Korkut Hikayelerinde geçtiği kısımda Bamsı Beyrek'in Bayburt tekfuruna esir düştüğünü ve Bayburt tekfurunun elinden, Bayburt tekfurunun kızı vasıtasıyla kurtulduğunu görmekteyiz. Türk kültürünün, Türk medeniyetinin Türk tarihinin kadim şehri olan Bayburt'un Dede Korkut hikayelerine de şahitlik ettiğini görmekteyiz. Dede Korkut ve Bamsı Beyrek'in türbeleri Bayburt şehrinde bulunmaktadır. Bu sebeple Bayburt 1995 yılından itibaren düzenli olarak Dede Korkut şenliklerini düzenlemektedir.

Dede Korkut'un UNESCO tarafından Somut Olmayan Kültürel Miras listesine alınmasından itibaren Bayburt, Dede Korkut Şenliklerine daha da önem vermiş, şenlikleri Uluslararası bir platformda gerçekleştirmeye başlamış dört gün süren şenlikleri yedi güne çıkarmıştır. Şölen her yıl Temmuz ayında gerçekleşmektedir.

Geleneksel Tuzlu Su Festivali

Bayburt Merkez'de 21-23 Temmuz tarihlerinde BAYKES tarafından gerçekleştirilmektedir.

1.4. Bayburt Mutfağı

Kavut Çorbası

Yapılışı: Kavut tereyağında esmerleşene kadar kavrulur. Kavurma eti tencereye eklenir. Kavut et ile kavrulmaya devam edilir. Bir litreye yakın sıcak su eklenir. Çorba karıştırılmaya başlanır. 4-5 dakika daha kaynayan çorbanın altı kapatılır ve çorba dinlendirildikten sonra sıcak bir şekilde servis edilir.

Yalancı Dolma

Yapılışı: Soğanlar yağda kavrulur. Daha sonra salça ve bulgur eklenerek kavurma işlemine devam edilir. Su ve tuz eklenir. Bulgur iyice piştikten sonra harç soğumaya bırakılır biraz ılıdıktan sonra un eklenerek hamur kıvamında bir harç elde edilir. Hazırlanan bu harç ile lahana yaprakları doldurulur. Dolmalar tencereye dizilir. Tencerenin altına etler döşenir. Başka bir tencerede yağ, soğan, salça kavrulur ve içine baharatlar eklenir. Tencereye dizilen dolmaların üstüne dökülür. Dolma ocakta piştikten sonra bir tepsiye dökülür ve sonra fırına verilir. Fırında da bir süre pişen dolmanın üstüne eritilmiş tereyağı dökülür ve servis edilir.

Etli Kara Lahana Sarması

Yapılışı: Kuru soğan ve sarımsak ince kıyılır. Bir kabın içine kıyma, soğan, sarımsak, bulgur, salça ve baharatlar eklenir. Kara lahana yaprağı bu harç ile sarılır. Sarılan yapraklar tencereye dizilir. Üzerine kavrulmuş ve sulandırılmış salçalı sos dökülür ve pişmek için ocağa konulur. Piştikten sonra yoğurt ile servis edilir.

Bulgurlu Fasulye Yemeği

Yapılışı: Etler yağda kavrulur. Fasulyeler ufak ufak doğranır. Yemeklik doğranan soğanlar kavrulur ve salça eklenir. Salça da kavrulduktan sonra doğranan fasulyeler tencereye alınarak kavrulmaya devam edilir. İçine doğranmış yemeklik domates eklenir. Daha sonra bulgur da eklenir. Tencereye sıcak su konulur ve yemek pişmeye bırakılır.

Ziron

Yapılışı: Ziron adı verilen kurutulmuş ve doğranmış yufkalar sıra haline tepsiye dizilir. Zironlar, hafif kavrulsun diye fırına verilir. Bir tencerede hafif sulu mercimek yemeği pişirilir. Fırından çıkan zironlar ılık hale gelince üzerine sarımsaklı yoğurt dökülür. Daha sonra mercimek yemeği zironların üzerine ilave edilir. En son da kızdırılmış tereyağ, zironların üzerine dökülerek servise hazır hale getirilir.

Lor Dolması

Yapılışı: Pazı yapraklarını haşlayın. İçinin malzemesi için sıvı yağda doğranmış soğanları kavurun. Tencereye bulguru ilave edin. Pişirilen soğan ve bulgurun üzerine biraz su ilave edin. Karışımı soğumaya bırakın. Bu karışıma lor peynirini ilave edin. Bu karışımla pazı yapraklarını sarın. Piştikten sonra üzerine eritilmiş tereyağı dökün.

Herse

Yapılışı: Tavuk ve gendime bir tencereye konur üzerine su eklenir. Tavuk kemiklerinden ayrılncaya kadar pişirilir. Yemek bu aşamaya gelince tahta kaşık yardımıyla gendimeler ezililir. Tavuk ile gendime özdeşip kıvama gelince yemek ateşten alınır. Servis tabağına konulur. Servis edilmeden önce üzerine tereyağı gezdirilir.

Pazı Turşusu Kavurması

Yapılışı: Yemeklik doğranmış soğanlar yağda kavrulur. Daha sonra salça eklenir. Salça da kavrulduktan sonra pazı turşusu eklenir. Bir iki kere ateşte çevrildikten sonra içine bir miktar su eklenir. Beş dakika kadar pişirildikten sonra servis edilir.

Bayburt Ketesi

Hamur için bir kaba eritilmiş tereyağı, zeytinyağı, süt ve bir tutam şeker konulur. Bu karışımın ılık olmasına özen gösterilir. Harcın üzerine un konulur. Ortası açılarak yumurtanın akı, maya, tuz konulur ve hamur kıvamını alıncaya kadar yoğrulur. Yoğrulan hamur dinlendirilir.

Hamurun iç harcı için tavada tereyağı eritilir ve üzerine un eklenir, un kavrulur. Kavrulan un soğumaya bırakılır. Mayalanmaya bırakılan hamur parçalara bölünür. Merdane yardımıyla parçalar açılır. İçerisine yağ ve kavrulmuş un konulur. Açılan hamur sarılır ve rulo şeklinde sarılır. Üzerine hafif bastırılır. Üzerine yumurta sarısı sürülür ve 180 derecede pişirilir.

Tel Helva

Bir helva çeşididir. Pişmaniyeye benzeyen helvanın yapımı meşakkatlidir. Öncelikle şeker, su, limon ile birlikte helvanın ağda kıvamında şerbeti yapılır. Un kavrulduktan sonra bu iki karışım karıştırılır. Karıştırılan bu helva birkaç kişi ile birlikte ip çilesi haline getirilir. Son olarak pişmaniye gibi tel tel olan helva, sunuma hazır hale getirilir.

1.5. Bayburt Kültürü

1.5.1. Atasözleri

“Açığı it yer, sahipsizi kurt yer.

Aş pişirenin, iş kotaranındır.

Ağaç yaprağı ile güzel görünür.

Bilinmeyen aş ya karın ağrıtır ya baş.

Canın sağlığı cihanın varlığıdır.

Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev nazardır.

Her yorulana bir han yapılmaz.

Hayvanların alacası dışarıda, insanların alacası dışarıdadır.

İyi at arpasını, kötü at köteğini artırır”(Yardımcı, 27).

1.5.2. Dualar Beddualar

“Canına rahmet olsun.
Emeğin boşa gitmesin.
Bir yastıkta kocalasın.
Taşı ata, ekmek tutasın.
Deli ola dağlara düşesin.
Ezrail seni çarpsın.
Sütun karşı gelsin.
Dertsiz gide dermansız, gelesin.
Seni şişesen.
Sıcak yatasan, soğuk kalkasan” (Yardımcı, 21).

1.5.3. Bayburt Türküleri

Şen Ol Bayburt

“Bayburt dağlarında tabakam kaldı
Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı
Bayburt dağlarındakunduram kaldı
Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı

Bayburt dağlarında mendilim kaldı
Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı
Bayburt dağlarında tabancam kaldı
Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı” (Yardımcı, 36).

Çamlıbelden Çıktım Yayan

“Çamlıbelden çıktım yayan
Dayan oy dizlerim dayan
Kardeş atlı bacı yayan
Nenni neni neni

Nenni neni bebek oy

Bebeğin beşiği çamdan
Yuvarlandı düştü damdan
Bey babası gelir Şam'dan
Nenni neni neni
Nenni nenni bebek oy” (Yardımcı, 37).

Genç Osman

“Genç Osman dediğin bir küçük uşak
Beline bağlamış ibrişim kuşak
Askerin içinde biricik uşak
Allah Allah deyip geçer Genç Osman

Bağdat'ın içine girilmez yastan
Her ana doğurmaz böyle bir aslan
Kelle koltuğunda geliyor Kars'tan
Allah Allah deyip geçer Genç Osman

Bağdat'ın kapusun Genç Osman açtı
Düşmanın cümlesin önünden kaçtı
Kelle koltuğunda üç gün savaştı
Allah Allah deyip geçer Genç Osman” (Güney, 47-48).

1.6. Bayburt Yöresi Kıyafetleri

Erkekler zamanında başlarına külah, fes ve ebaniye adı verilen başlarını örten bu giysileri takarken Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu alışkanlıklarını bırakmışlardır.

Üzerine üç göynek üzerine de gezeki (çuha) adı verilen giysiyi giyerlerdi. Kıyafetin üç cebi bulunurdu. Gezekiyi maddi durumu iyi olanlar giyerlerdi. Yaşları

genç olanlar bellerine keşmir, Trablus denen kemerleri bağlarlardı. Yaşlılar ise Horasan, lahuri denilen kuşakları kullanırlardı.

Güngörmez: Erkek kıyafetidir. Özellikle genç erkekler tercih ederlerdi. Şalvara benzeyen kıyafet kaytam işlemelidir.

Ayakta: Çapula, çarık, yemeni ve kösele gibi malzemesi deri olan Bayburt'ta erkeklerin giydiği ayakkabılardır.

Başta: Bayburt'ta kadınlar başlarına “tepelik” giyerlerdi. Eğer ailenin maddi durumu iyi ise bu tepelik altınlarla, değerli madenlerle bezenirdi. Kadınlar başlarına örttikleri çeşitli renklerdeki yazmalara, çit veya çırnakça adını verirlerdi.

Gövdede: Kadınlar üzerlerine köynek, içlik, bindallı veya üç etek giyip bunların altına da şalvar giyerlerdi. Üzerlerine alacakları hırka, koyun yününden oluşurdu. Üç eteğin üzerini kuşak ile sararlardı. Bu kuşaklara; horasan kuşağı, keşmir kuşak, lahuri şalı veya peştamal denirdi.

Ayakta: Bayburt'ta günlük ayakkabı olarak kadınlar çarık giyerdi. Maddi durumu iyi olan kadınlar kalloş potin olarak adlandırılan ayakkabıyı giyerdi.

Ehram: Bayburt ağzında ihram ya da ehram olarak tabir edilen eski zamanlarda kadınların dışarıda örtünmek için kullandığı yöresel kıyafettir. Ham maddesi koyun yünü olan ehram dokuma tezgahlarında hazırlanır. Türk dokuma sanatının bir ürünüdür ve varlığı Bayburt'ta eski zamanlara dayanır. Ehramın rengi çok önemlidir çünkü gelinlerin, genç kadınların, yaşlı kadınların giydiği ehramlar rengine göre değişiklik göstermektedir.

“Gençler tarafından daha çok beyaz yani açık renkler ve serpmek nakışlı ehramlar, orta yaşlılar tarafından yörede boz denen açık kahverengi, yaşlılar tarafından ise yine mor olarak ifade edilen kahverengi ve siyah ehramlar tercih edilmektedir. Beyaz renkte, kuş gözü ve sandal motifleri ile üretilen ehramlar ise sadece gelinler tarafından kullanılmaktadır” (Başaran 164).

Koyunmyününden koyunun kendi rengiyle oluşturulan, herhangi bir boya kullanılmayan ehram günümüzde yaşlı kadınların kullandığı geleneksel bir kıyafettir. Çeşitli desenlerden oluşur ve her bir desenin bir adı vardır. Bunlar: Bayburt gordası, elma şelege, kar tanesi, çark yıldızı, hanımgöbeği, mercimek, pirinç deni, sandal, kuş gözü desenlerden birkaçının adıdır.

Genç kadınlar, orta yaşlı kadınlar günümüzde örtünmek için ehramı tercih etmemektedir. Bu nedenle günümüzde ehram bir tasarım olarak kullanılarak masa örtüsü, yatak örtüsü, çanta, şal, yelek gibi ürünleri üretirken kullanılmaktadır. Bölgeye gelen turistlerin de ilgisini çekmektedir. Bayburt'ta bulunan ehram dokumacılığı atölyesi hem geleneksel kıyafetin yaşatılması açısından hem de yörenin kadınlarına istihdam sağlaması açısından önemlidir.

Yöresel kıyafetlerin isimlerine Bayburt türkülerinde, manilerinde de rastlamaktayız.

Karşıdan görünürsün
Ehrama bürünürsün
Beyaz ehram içinde
Ne güzel görünürsün

Leçek (Neçek): Tülbent, Örtü
“Al neçeği yüzünden”

Kaftan: İpekten, yünden yapılan uzun giysi.
“Bayburt dağlarında kaftanım kaldı”

2. BAKÜ ŞEHRİNİN TARİHİ

2.1. Bakü İsminin Tarihçesi

Bakü şehri, günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkentidir. Bakü şehrinin adından ilk kez X. yüzyılda İslami eserlerde bahsedilmiştir. Bu eserlerde şehrin çeşitli yıllarda Bâkû, Bâkûh, Bâkuh ve Bâkûye gibi isimlerle anıldığı görülmektedir.

“Kadim kaynakların bir kısmında Bakü isminin Farsça Bâdkûbe olduğu ve “rüzgârın döğdüğü yer” anlamına geldiği söylene de bazı ilim insanları bu görüşü reddetmektedir.”(Dursun 550).

Bakü, halk arasında rüzgarlar şehri olarak bilinmektedir lakin kelimenin farsça kökenli rüzgarın dövdüğü yer anlamına gelen “Badkübe” kelimesinden geldiğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Şehrin adı Batı Avrupa gezginlerinin eserlerinde, Bacu veya Bachu ismiyle geçerken Rus kaynaklarında Baka diye yazılmaktadır. Azerbaycan ise şehrin ismini Bakı olarak adlandırır.

Bakü şehrinin adına ilk kez V-VIII. yüzyıl kaynaklarında *Bagavan*, *Atli* (*Atşi*) *Bagavan* ve *Atşi* (*Ateşi*)-*Baguan* şeklinde tesadüf edilir. Çeşitli yazarlara göre, bu isimle kastedilen Bakü’dür. ‘Bagavan’ toponimi Hint-Avrupa dillerinin birçoğunda ‘Allah’, ‘Güneş’ anlamlarını veren ‘baga’ kökünden oluşmaktadır. Sankritçe’de ‘bhaga’ Güneş, Ay, Siva (ilahe) demektir; Avesta ve kadim İran dillerinde ‘baga’, Allah’tır. Pehlevi dilinde ‘bag’, Allah; eski Ermeni dilinde ‘baga’ Allah demektir. Bu kelime eski Ermeniceye, eski Farsça’dan geçmiştir. Baga sözüne büyük, ilah, Allah anlamlarında kadim Türk dillerinde de rastlanır. ‘Bagavan’ toponimi ‘Baga’ veya ‘Bag’ söz kökünden ve ‘van’ son ekinden oluşmaktadır. Azerbaycan, Ermenistan, İran ve diğer Doğu ülkelerinin birçok şehir ve yer adlarında rastlanan ‘van’ son eki; büyük, mühim şehir manasını vermektedir (Baltacıoğlu 13-14).

Horenli Movses’in, Anani Şirakasi’nin ve Gevond’un bilgilerine istinat eden Ahmed Kesrevi Tebrizi, Bagavan ve Ateşi Bagavan’ı Bakü ile özdeşleştirir ve bu ismin anlamını, ‘*Tanrı şehri*’ veya ‘*Tanrı’nın yeri*’ gibi anlamlandırır. Şehir, ateşperestlerin baş mabetlerinden biri burada yerleştiği için böyle adlandırılıyordu. Kesrevi, ‘Badkuba’ adının, şehrin sonraki ve tahrif olmuş adı olduğunu kaydeder. Böylece bazı yazarların kaynaklarında yer alan Bagavan, Atli (Ateşi) Bagavan ve Atşi (Ateşi) Baguan toponimlerinin etimolojisi, Sasaniler dönemi eski Fars diliyle izah olunan anlam ve yorumlarla eski Bakü’nün adlarıdır. Çağdaş İran yazarı Bastani Parizi, Bakü’nün kadim kutsal şehirlerden biri olduğunu ve onun adının kutsal ‘bog’ sözünden geldiğini kaydetmektedir. Bakü adının, ateşperestlerin bu şehirdeki ziyaretgâhı ve mabedi ile bağlantılı olması da muhtemeldir (Aşurbeyli 70-72).

X-XVII. yüzyıllardaki bazı Arap, Batı Avrupa ve Rus coğrafyacılarının ve seyyahlarının haritalarına bakılırsa Bakü şehrinin adının:

El-İstahri (X. yüzyıl) - **Bakuh**

Katalan Atlası (1375) - **Bacu**

Lezi (XV. yüzyıl) - **Bachu**

Waldseemüller (XVI. yüzyıl) - **Bacu**

Jenkinson (XVI. yüzyıl) – **Bakhow**

Divanü Lügati't - Türk adlı eserin (XI. yüzyıl), III. cildinde '*bagan-bakan*' kelimesi ateşperestler kabilesinin adı olarak kullanılmıştır. Böylece, VII. yüzyıl kaynaklarında geçen 'Ateşi-Bagavan' şehir ve vilayetinin adını ifade etmiştir. VIII. yüzyılda Bakü'nün Atşi-Bagavan diye bilinen adına bir kadar değiştirilmiş şekliyle 'Atşi-Baguan' olarak (Gevond) rastlıyoruz. VIII. yüzyılda 'Baga' kelimesinin kökü Bakü'de, Abşeron'da ve Azerbaycan'da Türk nüfusun artmasıyla bağlantılı olarak Badkube sözünde olduğu gibi halk etimolojisi sonucunda değişmiş olması mümkündür; Türkçe 'Bagu-Baku', '*tepe*' anlamında kullanılabilirdi, Fars dilindeki 'an' son eki ise orta asır toponimlerinde 'yer, mesken ya da şehir' anlamını veriyordu. 'Baku' kelimesinin kökü Arap akınlarından sonra yani VIII. Yüzyıldan itibaren oldukça kolay şekilde değişime maruz kalıp 'g' sesinin 'k' sesine geçmesiyle 'Baku' ya dönüşmüş olması muhtemeldir. Söz konusu g/k ses değişimi hem Türk – Azerbaycan hem de Fars ve Arap dillerinde dil içi kanunlara uyumlu bir durumdur. (Baltacıoğlu 16)

2.1.1. İslamiyet Dönemi Öncesi Bakü

Azerbaycan topraklarına Türklerin ilk kez yerleşmesi M.Ö. VII. yüzyılda Saka Türklerinin bölgeye gelmesiyle görülmektedir. Daha sonra sırasıyla Albanlar ardından da M.Ö. 395 yıllarında Hun Devleti'nin bir kısmının bölgedeki varlıkları görülmektedir.

Bakü şehri, eski zamanlardan beri tuz madenleri ve petrolü ile bilinen bir şehirdir. İlk ve orta çağ tarihçileri, su altında kalan kayalıklardan çıkan alevlerden bahsetmektedir. Bakü şehrinde eski zamanlarda geçim kaynağı olarak balıkçılık

önemli bir rol oynamaktaydı. Hazar Denizi'nin balık açısından zengin oluşu bu geçim kaynağını doğurmuştur.

Kadim zamanlarda Bakü yakınlarında bulunan Bibiheybet'te yüksek bir yerde ateşperestlik mabedi mevcut olmuştur. Daha sonraları bu yerler İslami dönemde ibadet yeri anlamında kullanılan pire dönüşmüştür. Bu doğrultuda Bakü sakinleri arasında şimdiye kadar İçerişehir'deki 'Cuma Camisi' ve Ermeni Kilisesi kadim ateşperestlik mabetlerinin yerinde yapıldığına dair rivayetler tesadüfi değildir. Surahani'da doğal gazın yandığı yerdeki 'Ateşgah' da görüldüğü üzere kadim ateşperestlik mabedinin yerinde inşa edilmiştir. Abşeron köylerinin ahalisi İslam'ı kabul ettikten sonra bu yer Hintlilerin ibadetgâhına çevrilmiştir. Kanaatimizce bu Abşeron ahalisinin kadim zamanlardan İslamiyeti kabul ettikleri döneme kadar ateşperest olduğunu gösterir (Aşurbeyli 74).

İslamiyetin bu topraklarda yayılmasıyla birlikte Zerdüşlük vb. dinlerin etkisi azalmaya başlamıştır.

2.1.2. Emeviler Dönemi

İslamiyeti çeşitli coğrafyalara yaymak fikriyle yola çıkan Araplar, bu ülkü ile Azerbaycan topraklarına kadar ilerlemişlerdir. Dört halife döneminde Azerbaycan coğrafyasında İslamiyet yayılmıştır. İlk olarak Hz. Ömer, 642 yılında bu coğrafyayı fethetmiştir. Bu topraklarda, daha sonra Emeviler'in ve Abbasiler'in hakimiyeti görülmüştür.

“Abbasi Devleti'nin hakimiyetine giren bölgede, Abbasi Devleti'nin güç kaybetmesiyle birlikte Azerbaycan coğrafyasında; Şirvanşahlar (799-1656), Sacoğulları (879-930), Şeddadiler (951-1075) ve Ahmedililer (1108-1227) gibi küçük hanedanlıklar kurulmuştur. Bölgeye İslam ordularının akınlarının olması sebebiyle Türklerin büyük çoğunluğu İslamiyet inancına mensup olmuştur” (www.turansam.org/ Erişim: 04.05.2020).

Azerbaycan'nın ve Bakü'nün, Akkoyunlular'ın hakimiyeti altında olduğu dönemde 15.yy da Bakü'nün yönetimini Şirvanşahlar ele geçirmiştir. Bakü'de Safevi

Hanedanlığının gücünün artmasıyla 1538 yılında Şah I. Tahmasp, Şirvanşahlar'ın bölgedeki hakimiyetini kırmıştır.

“Bakü ve çevresinde XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı-Safevi savaşları görülmektedir. Bunun akabinde Bakü, Şamaklı ve Gence, Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (1580). Şah I. Abbas döneminde Safeviler Osmanlılara galip gelmesi nedeni ile 1639 yılında Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır. Bugünkü İran-Türkiye sınırı çizilmiştir. 1826-1828 yılları arasında İran ve Rusya arasında meydana gelen savaşta, İran'ın yenilgisi ile sonuçlanmıştır. 1828 yılında Türkmençay Anlaşması gereğince Azerbaycan dâhil bütün Kafkasya İran'ın elinden çıkıp Rus İmparatorluğu'nun eline geçmiştir”(Baltacıoğlu 23).

2.1.3. Şirvanşahlar Dönemi

Bakü'de Şirvanşahlar hakimiyeti X. yüzyılda başlamıştır. Şirvanşahlar tarih boyunca dış ilişkilerde bağımlı olsa da iç ilişkilerinde bağımsızlardır. Bakü'nün Selçuklu Devleti hakimiyeti altına girmesi ve Şirvanşahlar'ın dış ilişkilerde Selçuklu Devleti'ne bağlı olmasıyla birlikte bu dönemde gerçekleştirdiği yönetim anlayışıyla şehrin kültürel ve siyasal anlamda ilerleyişi artmıştır. Bakü İçerişehir'de yer alan Kız Kalesi'nin, surların ve camilerin inşası bu döneme dayanmaktadır.

Günümüzde İçerişehir'de bulunan Şirvanşahlar Sarayı, bu zorunlu taşınmanın ardından XV. yüzyılda tamamlanmıştır. Sabayıl Kalesi'nin kaderini paylaşmaması için, söz konusu saray, İçerişehir'in ortasında, körfeze hâkim durumdaki tepenin üzerine inşa edilmiştir. Şehrin bu dönemde surlarla çevrilmesi, askerî bir merkez olarak önemini artırmıştır. Azerbaycan ve Güney Kafkasya'nın ileriki bir kaç yüz yıl boyunca önce Moğollar ve ardından Timur dönemlerinde bir mücadele alanı hâline gelmesi bunun göstergesidir. Şirvanşahlar Sarayı, bir dönem bu bölgeyi yöneten İlhanlı Hanedanı'nın da kışlık ikametgâhı olarak kullanılmıştır. (Baltacıoğlu 24-25)

“Türk-İslâm kültürü ile bezenmiş olan Bakü'de han, kervansaray cami, kümbet ve hamam gibi birçok eser inşa edilmiştir. Bugüne kadar gelenler içinde en eski ve önemlisi kale olup içinde bulunan eski Bakü'ye “İçerişehir” denilir. Kalede var olan Mescid-i Muhammedî'nin Sınık Kale taş minaresi, 1078 senesinde inşa edilmesine

rağmen varlığını koruyan en kadim Türk minaresidir. Silindirik yapısı ve şerefesinin alt kısmının kûfi kitâbe kuşağıyla kuşatılması o dönemin mimarisini yansıtmaktadır”(Baltacıoğlu 25).

“Kız Kalesi, Seyyid Yahya el-Baküyü Kümbeti, Şirvanşahlar Sarayı Şirvanşahlar Türbesi ve Mescid-i Cuma’nın minaresi Şirvanşahlar döneminden günümüze kalan önemli eserlerdendir. Ayrıca “Bakü’de daha sonraki dönemlere ait Gilek, Mescid-i Cuma, Mirza Ahmed, Molla Ahmed, Hıdır, Şeyh İbrâhim, Saray, Keykubad, Mekteb, Bibi Heybet ve Beğliyar camileri ile Molla Hanı, Bahar, Mültane Bakü Hanlar Sarayı ve Hint kervansarayları gibi önemli eserler de vardır”(Dursun 551).

“Evliya Çelebi (1611-1685), Bakü Kalesi’ni ve şehri nispeten geniş bir şekilde tasvir etmiştir. 1640’lı yıllarda Bakü’yü ziyaret eden ünlü seyyaha göre, Moskov kralı Dârâ Şah’a tağallüben Hazar Denizi kıyısında bir tepe üzerinde dörtgen şeklinde taş bir yapı güzel bir kale yapmıştır. İç kalesinin batı tarafına bakar bir kapısı var, Nahçıvan demirindendir. Fırdolayı çevresi 700 adımdır ve yetmiş kule ve 600 bedendir. Duvarının boyu 40 meliki zira yüksekliktedir. Kaya üzerinde olduğundan hendeği yoktur. Kale içinde ancak temiz toprak ile örtülmüş 70 adet eski haneler vardır. Ancak bir Haydar Şah Camii var, minaresi yoktur. Bu kalede han, hamam ve çarşı pazardan belirti yoktur” (Baltacıoğlu 26).

Bakü M.S. XI. Yüzyıldan sonra Selçuklu Devleti’nin etkisiyle büyük ölçüde Türkleşmiştir. Bakü daha sonra Safevi İmparatorluğuyla birlikte Şii mezhebinin etkisinde kalmıştır.

2.1.4. Çarlık Rusya Dönemi

Bakü, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusya hakimiyetine girmiştir. Bu dönemden itibaren Bakü’de petrol ve sanayi konusunda adımlar atılmıştır. Bu döneme kadar ki sürede mimaride Müslüman mimari yapısı görülürken bu dönemden itibaren Barok mimari tarzında inşa edilen yüksek binalar şehirde yer almaya başlanmıştır. Böylelikle Bakü’nün mimari yapısı değişmeye başlamıştır.

1804-1813 ve 1826-1828’de yaşanan iki İran - Rus savaşının ardından imzalanan Türkmençayı Antlaşması (10 Şubat 1828) sonucunda Aras Nehri’nin kuzeyinde kalan topraklar Rusya’nın kontrolüne girmiştir. Ruslar Bakü’yü, ilk dönemlerinde, İran’a karşı düzenlenen harekâtlar nedeniyle büyük oranda askerî bir üs olarak görmüşlerdir. Bu sebeple, başta daha önceki yıllarda zarar görmüş olan kale duvarları olmak üzere, var olan savunma yapılarını güçlendirmişlerdir (Baltacıoğlu 29).

1859 yılında Şamakh depremde zarar gördüğü için idari merkez Baküye taşınmıştır. Bu sebeple Bakü’nün nüfusu artmıştır. Rusya Bakü’nün idari yapısını değiştirirken aynı zamanda demografik yapısına da şekil vermek istemiş, bölgeye Ermenileri yerleştirmiştir.

“Bakü, tarihindeki ilk nüfus patlamasını ve büyük çaplı kentsel gelişimi Çarlık Rusyası yönetiminde yaşamıştır. Rusya İmparatorluğu sınırlarına dâhil olduğu 1806 yılında Bakü’nün tahminen 7,000 olan nüfusu, yüzyıl sonuna gelmeden 100.000’ni geçmişti”(Baltacıoğlu 30).

“Bakü’nün şehir gelişimini etkileyen bir diğer büyük olay ise, Dünya’nın petrol üretim merkezlerinden birisi hâline gelmesidir. Petrolün Bakü’de yüzyıllardan beri üretiliyor olmasına rağmen, XIX. yüzyılda sanayide yakıt olarak kullanımı çok büyük oranda artmıştır. Rusya’nın Azerbaycan’ı imparatorluk sınırlarına dâhil etmesinin ardından petrol üretimi devlet tekeline alınmış, ancak petrol üretimi ile ilgili teknolojilere yatırım yapılmaması sonucu üretim son derece düşük kalmıştır” (Baltacıoğlu 31).

“Çarlık Rusya XX. yüzyıla büyük sorunlarla başlamıştı. Uzakdoğu’da Japonya ile yapılan savaşta büyük bir yenilgi almış, 23 Ağustos 1905 yılında sağlanan barış antlaşmasıyla da son on yıldır Asya’da kazandığı her şeyini kaybetmişti. İşte Rusya I.Dünya Savaşı’na böyle bir ortamda girmiştir. Üstelik daha da büyüyen sosyal, ekonomik, siyasi sorunlar tam da savaş devam ederken büyük bir patlamaya neden olmuş, Şubat 1917’de ilk ihtilal meydana gelmiştir” (Baltacıoğlu 33).

Çar Nikola yönetimden lav edilerek yönetimi Geçici Hükümet ele geçirmiştir. Bu hükümet Bolşevikler'in ihtilal yapmasıyla devrilmiştir. Bolşevik Hükümeti ve Ermeni çeteler 1918 yılında Bakü'de Türklere karşı saldırılar düzenleyip Müslümanları ve Türkleri katletmişlerdir.

“Şubat Devrimi sonrası savaş ve diğer problemlerle uğraşan Geçici Hükümet Kafkasya'daki olayları takip edemiyordu. Bu yüzden Kafkasya Ötesi'nde duruma hâkim olabilmek hedefiyle kendi bünyesinde bir kuruma ihtiyaç duyuyordu. Devrim sonrası Rusya'da görülen ikili yönetim Azerbaycan'da da ortaya çıktı. Bunlardan biri 9 Mart 1917'de Geçici Hükümet'in Kafkasya kolu olarak kurulan OZAKOM (Özel Transkafkasya Komitesi) adlı komiteydi. Bu komitenin üyeleri Kafkasya bölgesinden IV. Dum 'ya seçilen temsilciler, Kadet A. Harlamov, M. Papacanov, M. Cafarov, Eser P. Pereverzev, Menşevik A. Çhenkeliydi. Komitenin merkezi Tiflis'teydi” (Baltacıoğlu 33).

Sovyet'in emeli Azerbaycan'da Sovyet taraftarı hükümet kurup Azerbaycan'ı ve Bakü'ü Sovyet Rusya'nın hakimiyeti altına almaktı.

1911 yılında Bakü'de kurulan Müsavat Partisi bir süre sonra yasaklanmıştı. Şubat Devriminin sonrasında Türk Ademi Merkeziyet Partisi ile birleşti ve başkanlığına Mehmet Emin Resulzade seçildi. Mehmet Emin Resulzade'nin başkanlığıyla birlikte partinin hedefi Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmak olmuştur.

1902 yılında Bakü'de, İçerişehir tarihi ve idari alanların olduğu yerken Bayıl'da yer alan liman yerleşimi ve sanayi yerleşkesi Kara Şehir'dir. Şehre gelen iş gücünün bir kısmına bu alanlar ev sahipliği yapmıştır.

2.1.5. Sovyet Rusya Dönemi

XX. yüzyılın ilk yarısında Türk-İslam sentezi ile siyaset yapmaya başlayan Mehmet Emin Resulzade tarafından kurulan Müsavat Partisi, Rusya Parlamentosu'nda Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk temellerini atmıştır. 1917'de Rusya İmparatorluğu'nun yıkılması ile Azerbaycan'da, Azerbaycan

Demokratik Cumhuriyet'i 28 Mayıs 1918 yılında ilan edildi. Ermeniler'den destek alan Rusya bu cumhuriyeti yıkarak Bakü'ye hâkim olmuş ve Müslüman Türk soykırımına başlamıştır. Bu olaya kayıtsız kalmayan Osmanlı İmparatorluğu Mustafa Nuri Paşa komutasında Kafkas İslam Ordusu'nu hazırlayarak ve Bakü muharebesini kazanarak, 1918 yılında Bakü'de tekrar Osmanlı sancağı dalgalanmaya başlamıştır (Baltacıoğlu 35).

Mondros Ateşkes Antlaşması ile (30 Ekim 1918) Osmanlı ordusu, Bakü'den çekilince Bolşevik Kızıl Ordu birliklerinin Bakü'ye girmesine sebep oldu. 16 Mart 1921'de Moskova Anlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye Azerbaycan üzerindeki haklarından feragat etti. Böylelikle 1922 yılında Azerbaycan, Bakü SSCB'ye katıldı.

Bakü'nün Sovyet yılları, Çarlık Rusya'sı döneminde yaşanan ekonomik ve toplumsal modernleşme sürecinin ardından ikinci bir modernleşme dönemi olarak görülebilir. Çarlık döneminde petrol sanayisinin gelişmesi ile endüstriyel bir modernleşme süreci yaşanmıştır. Ardından gelen toplumsal modernleşme, siyasal ve toplumsal mücadelelerin yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemdeki modernleşmenin birincil özelliği, kapitalist ekonomik modelin belirleyici konumudur. Endüstriyel gelişim ve modernleşme, Bakü'ye çok sayıda Azerbaycan Türkünün yerleşmesini beraberinde getirmiştir.

Azerbaycan'ın Sovyetleşmesi sürecinde ve sonrasında ise modernleşme farklı dinamikler tarafından belirlenmiştir. Endüstriyel modernleşme, özel mülkiyetin ortadan kalktığı bir ekonomik sistemde devam etmiştir. Sovyet hükümetinin 1920 öncesinde kısmen var olan altyapı, onarım ve geliştirme çalışmaları sonucunda Bakü'nün ekonomik potansiyelini ortaya çıkarmaya hazır hâle gelmiştir. 1922'de Bakü, elektrikli sokak aydınlatması, telgraf ve tren hatlarıyla, tren, gemicilik ve petrol endüstrisinin gelişkin ticaret sistemleri aracılığı ile Avrupa ve Rusya'ya bağlandığı teknolojik olarak sofistike bir şehir halindeydi. (Baltacıoğlu 36)

“Bakü petroleri Sovyet ordusu için elzemdi ve kapasite kullanımı savaş yılları boyunca azami seviyelere çıkarıldı. Çoğu kadınlardan oluşan binlerce yeni işçi çeşitli sanayi kollarında çalışmaya başladı. Petrol üretimi savaş yıllarında bu şekilde rekor seviyelere ulaştı. SSCB'de 1941-1945 yılları arasında üretilen 110 milyon ton

petrolde Azerbaycan'ın payı 75 milyondur. Savaş ayrıca Bakü'nün Sovyet petrol sanayisi için anlamını köklü şekilde değiştirmiştir. Öncelikle Bakü'nün savaşın cereyan ettiği bölgelere yakın oluşu, Azerbaycan'ı Almanya için açık hedef hâline getirmekteydi. Almanya'da 1942'de doğum gününü ve yeni askerî hedefleri kutlamak amacıyla üzerinde "Bakü" yazan, Hazar bölgesi ile bir petrol kulesinin resmedildiği bir pasta sunulan Adolf Hitler'in, Bakü petrollerine ulaşmanın savaş hedefleri arasındaki önceliğini vurguladığı varsayılabilir. Sovyet hükümeti bu nedenle stratejik bir karar olarak farklı bölgelerde petrol üretimine ağırlık vermiştir. "İkinci Bakü" olarak anılan Volga-Ural ve Batı Sibiry gibi yeni gelişen petrol havzalarında üretimi geliştirmek için Bakü'den büyük ölçüde donanım ve personel transferi gerçekleştirilmiştir" (Baltacıoğlu, 39).

2.1.6. Bağımsız Azerbaycan

Kasım 1917'de Ermeni asıllı Stepan Şaumyan önderliğindeki Bakü Bolşevikleri şehir yönetimini ele geçirmeyi başardılar. Üstelik bununla da yetinmeyerek Bakü merkezli Azerbaycan devleti kurma niyetindeki halka karşı acımasızca davranarak büyük bir katliam yaptılar. Lakin katliam sırasında Ermeni çetelerinin yardımına rağmen Bolşevik Sovyet Hükümeti, Azerbaycan halkının azmini ve bağımsızlık arzusunu bitiremedi. Bakü, Şemahı, Karabağ, Guba, Lenkeran gibi bölgelerde birkaç gün içinde on binlerce Müslüman Bolşevik - Ermeni çetelerce katledildi. Tarihe Mart Soykırımı adıyla geçmiş bu katliama rağmen Azerbaycan halkı 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığına kavuşmuştur (Baltacıoğlu 42).

Bu, Azerbaycan'ın kısa süre devam eden birinci bağımsızlığıydı. Fakat esas bağımsızlık ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben 18 Ekim 1991 tarihinde gerçekleşmiştir.

Bakü, Azerbaycan tarihinde 1980'lerin sonlarında yeni bir milli canlanma dönemine girmiştir. Bu dönemin bir özelliği, yeni siyasal aktivizmin merkezinin Bakü oluşudur. SSCB'nin son yıllarında Sovyet iktidarına karşı farklı ideolojik gruplar Azerbaycan genelinde faaliyetlerini çok büyük oranda artırmıştı. Ancak özellikle Bakü'de, Gorbaçov reformlarının getirdiği göreceli serbestlik ortamından yararlanan muhalif aydınlar, temelde Karabağ sorununa tepki göstermek amacıyla

çok sayıda sivil toplum örgütü çevresinde bir araya gelmişti. Dernekler, yayın çevreleri, enformal gruplar, Azerbaycan'da sivil toplumun gelişmesine yardımcı olmuştur. 1989'da Azerbaycanlı siyasi mahkûmların salıverilmesinin ardından Bakü'de kurulan Azerbaycan Halk Cephesi de kısa sürede bütün Azerbaycan'da kurulan çok sayıdaki örgütü bir araya getirmişti.

1988 ile 1992 arasında yoğun bir şekilde süren toplumsal hareketlerin merkezi Bakü olacaktır. Bu dönemin milli bilinçte muhtemelen en önemli olaylarından birisi ise, 20 Ocak'ta Bakü'deki Sovyet askerî müdahalesi sonucunda yüzlerce Azerbaycanlı'nın hayatını kaybetmesidir. 20 Ocak Olayları, özelde Bakü'nün ve genelde Azerbaycan'ın siyasi konumlanışında geri dönüşü olmayan bir değişimi temsil eder. Şehrin etnik kompozisyonu, Ermenilerin gidişiyle kelimenin tam anlamıyla tek gecede değişmiştir. Başka azınlıkların şehirden ayrılması da bu dönemden sonra hızlanmıştır. Bakü ise Ermenistan, Dağlık Karabağ ve ekonominin çöktüğü Azerbaycan rayonlarından gelen yoğun göç ile karşı karşıya kalmıştı. 1988-1993 arasında savaş nedeniyle yerlerinden edilen 600.000'den fazla insan, başta Bakü olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerine göç etmek zorunda kalmıştır. (Baltacıoğlu 41-42)

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve piyasa ekonomisine geçiş, Bakü'nün şehir gelişimde büyük ilerleme kaydetmesine ve Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki en hızlı büyüyen şehirlerden biri olmasına neden olmuştur. Diğer birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi Bakü'de sosyalizm sonrası kentsel değişim oranı *“sosyalizmsonrası kentsel değişimin leitmotivitesi”* olarak çarpıcıydı. Spesifik olarak, Bakü'deki Sovyet sonrası kentsel dönüşüm birçok olumlu özellik ile karakterize edilmiştir. Yirmi yıl içinde şehrin manzarası tamamen değişmiştir. En önemlisi de Bakü'de yeni yüksek binalar, plazalar ve iş merkezleri inşa edildi. Ayrıca, Merkezi İş Bölgesi kavramı Bakü'deki şehir plancılarının jargonunda yer almasa da, Merkez Bankası'nın yakınında şehir merkezlerine yakın bölgelerde bir Merkezi İş Bölgesi'nin benzerleri kurulmuştur (Aliyev 629).

“Bağımsızlık dönemin büyük projelerinin bir örneği yavaş yavaş şehrin sembolü haline gelen Bakü Alev Kuleleri'nin inşasıdır. Kuleler, Azerbaycan'ı zerdüştlük dininin kurucusu olan Zoroaster'ın doğum yeri olarak kabul eden ateşe tapanların uzun tarihini sembolize etmektedir”(Aliyev 633). İnşası 2012'de

tamamlanan ve 350-400 milyon \$ harcanan Alev Kuleleri (Alov Qüllələri), Milli Meclisin hemen karşısında, Bakü'ye ve körfeze hâkim bir tepede yer alır.

Bakü'de, her eski Sovyet şehrinde olduğu gibi, sokak ve cadde isimleri de büyük oranda değiştirilmiştir. Sovyet ve Rus tarihi ile ilişkili adlar sokak ve caddelerden kaldırılırken, yerine Azerbaycan tarihinden isimler konulmuştur. Bu isimlendirmelerde göze çarpan bir olgu, Haydar Aliyev isminin özellikle ölümünün ardından çok sayıda cadde, sportif ve kültür tesisine verilerek ulusun “*kurucu babası*”nın vurgulanmasıdır. Ülkenin kurucusu ve kurtarıcısı olarak vurgulanan Haydar Aliyev ayrıca, diğer tüm Azerbaycan şehirlerinde olduğu gibi Bakü'de de merkezi noktalara ve yol güzergâhlarına yerleştirilen çeşitli ebatlardaki panolardaki resimleri ile günlük hayatın her zaman içindedir. Pek çok resimde İlham Aliyev de babası ile birlikte yer almaktadır (Baltacıoğlu 45).

Şehrin gelişim sürecinde son kırılma noktası ise Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir. Milli bir devlet olarak Azerbaycan'ın güçlenmesi ve başkent olan Bakü'yü de yakından etkilemiştir. Ülke yönetiminin Bakü'ye ayrı bir önem vermesi, şehri birçok modern binalarla donatması, şehrin yeni yerleşim alanlarıyla büyümesinin yanı sıra görünümünü de büyük ölçüde değiştirmiştir.

2.2.Bakü Mimarisi

2.2.1. Şirvanşahlar Sarayı

15. yüzyılda Şirvanşahlar Hanedanlığı döneminin şahı İbrahim Halilullah zamanında inşa edilmiştir. 1964 yılında müze olmuştur. Bakü İçerişehir bölgesinde surların arkakısmında yer almaktadır. 2000 yılında UNESCO'nun “Dünya Miraslarını Koruma” listesine alınmıştır.

2.2.2. İçerişehir

Azerbaycan Bakü'de yer alan İçerişehir, paleolitik dönemden itibaren yerleşim yeri olarak kullanılmaktadır. İçerişehir, Azerbaycan'da köhne şehir, eski şehir gibi

isimlerle de anılmaktadır. 2000 yılından UNESCO “Dünya Miraslarını Koruma” listesine alınmıştır. 2003 yılında ise tehlike altında tarihi eserler listesine alınarak koruma altına alınmıştır.

2.2.3. Kız Kulesi

Bakü’de bulunan Kız Kulesi, mimar Masud İbn Davut tarafından 13. yüzyılda inşa edilmiştir. Kalenin iç kısmı 8 kattan oluşmaktadır. Kubbe formunda tavanlara sahip olan Kız Kulesi yontma taşlarla yapılmıştır. 2000 senesinde UNESCO’nun “Dünya Mirası” listesine dahil olmuştur.

2.2.4. Ateşgâh

Bakü tarihte Zerdüştlük dininin yaşandığı şehirlerdendir. Zerdüştlük dininin mabetlerinden olan ateşgah dünyada önemli olan 2 Mecusi mabetlerinden birisidir.

2.2.5. Devlet Bayrağı Meydanı

Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti’nin bayrağının bulunduğu yerdir. Bayrağın boyutu 162 m uzunluğundan dolayı Guinness Rekorlar Kitabı’na girmiştir.

2.2.6. Şehitler Hiyabanı

Bakü Muharebesi’nde şehit düşmüş Azerbaycan ve Türk askerlerinin mezarlarının bulunduğu yerdir. Şehitlikte 15.000 askerin naaşı bulunmaktadır. 1924 yılında Bolşevikler döneminde şehitlik olarak anılmamaktaydı. 1990 yılından itibaren şehitlik olarak anılmaktadır.

2.2.7. Bibiheybet Cami

Bakü’de bulunan cami 13. Yüzyılda Şirvanşahlar döneminde II. Ferruhzad tarafından yaptırılan cami 1930 yılında yıkılmıştır. 1990’lı yıllarda yeniden inşa edilen cami eski yapının birebir kopyasıdır.

2.2.8. Muhammad Cami

“Muhammad Camii veya Siniggala Camii, Azerbaycan'ın Bakü şehrinde bulunan İçerişehir'de 11. yüzyılda inşa edilmiştir. Cami, minaresinin adı Siniggala (hasar görmüş kule) olarak da kayıtlara geçmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Devleti'nde mimari noktasında İslam medeniyetinin izlerini taşıyan ilk yapı olarak bilinir” (<https://tr.wikipedia.org>, Erişim: 18.04.2021).

2.2.9. Azerbaycan Devlet Akademik Filarmonisi

Azerbaycan'ın milli filarmoni orkestrasıdır. Azerbaycan Devlet Akademik Filarmonisi, Bakü şehrinde yer almaktadır. Azerbaycan Devlet Akademik Filarmonisi'nin repertuvarında klasik batı müziği ve Azerbaycan müziği eserleri sunulur.

Azerbaycan Devlet Akademik Filarmonisi'nin binası Çarlık Rusyası zamanında 1910-1912 yıllarında yapıldı. İlk olarak yüksek zümre sınıfının eğlenceleri için kullanıldı. Daha sonra Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve Rus İç Savaşı döneminde mitingler için kullanıldı. Sovyet Rusya zamanında, 1920 ile 1936 yıllarında konserler verildi.

“Azerbaycan Devlet Akademik Filarmonisi, 25 Mayıs 1936 yılında kuruldu. 11 Ağustos 1937 yılında Azerbaycan Devlet Akademik Filarmonisi'ne, ünlü Azeri besteci Müslüm Magomayev'in onuruna, adı verildi”(<https://tr.wikipedia.org>, Erişim: 18.04.2021).

2.2.10. Fahri Hiyabanı Mezarlığı

“Fahri Hiyabanı Mezarlığı ya da Ulusal Şeref Mezarlığı Bakü şehrinde bulunmaktadır. Mezarlıkta devlet adamlarının, yöneticilerin kabirleri bulunmaktadır. 1948 yılında anıtsal bir değer taşıması için yapılmıştır. Sovyet Rusya döneminde öne çıkmış isimler, dönemin sanatçıları, bilim adamları, Almanlara karşı mücadele etmiş kişilerin, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasına vesile olmuş halk tarafından

sevilen Ebulfez Elçibey ve Haydar Aliyev'in kabirleri yer almaktadır”
(<https://tr.wikipedia.org>, Erişim: 18.04.2021).

2.3.Bakü Bayramları ve Özel Günleri

Ulusal Bayramlar ve Günler

Bakünün Kurtuluşu

15 Eylül 1918 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Bunun üzerine Nuri Paşa komutasında Kafkas İslam Ordusu, Bakü'yü Bolşevik güçleri ve Ermeni çetelerden kurtarmıştır. Her yıl 15 Eylül günü Bakü'nün Kurtuluşu olarak kutlanırken Nuri Paşa ve komutasındaki askerler anılmaktadır.

Cumhuriyet Bayramı (Respublika Günü)

Azerbaycan'da Cumhuriyet günü 28 Mayıs 1991 tarihinden itibaren Azerbaycan'ın bağımsızlık günü olarak kutlanılmaktadır.

Azerbaycan Milli Kurtuluş Günü (Azərbaycan Xalqının Milli Qurtuluş Günü)

Azerbaycan'ın 15 Haziran 1997 tarihinden itibaren milli bayram olarak 1998 yılında anayasaya dahil edilmiştir. Her yıl kutlanmaktadır.

Silahlı Kuvvetleri Günü (26 Haziran)

Devlet Bağımsızlığı Günü (18 Ekim)

Devlet Bayrağı Günü (9 Kasım)

Anayasa Günü (12 Kasım)

Milli Uyanış Günü (17 Kasım)

Dünya Azerbaycanlılarının Dayanışma Günü (1 Aralık)

Matem Günleri

20 Ocak Ulusal Hüzün Günü (Kara Ocak, Qara Yanvar)

1990 yılında Ocak ayının 19'unu 20'sine bağlayan gece SSCB ordusunun Azerbaycan SSCB'nin başkenti Bakü'ye girmesiyle gerçekleştirilen katliamdır. Katliamda şehit olan kişiler her yıl 20 Ocak'ta anılmaktadır.

26 Şubat Hocalı Soykırımını Anma Günü

26 Şubat 1992 yılında Ermeni istilacılar, Azerbaycan Hocalı kentinin halkına soykırım yaptı. 26 Şubat tarihi Azerbaycan'ın bu soykırımında vefat eden vatandaşlarını andığı bir gündür.

31 Mart Azerbaycanlıların Soykırım Günü

Ermeniler 1918 yılının Mart, Nisan ayında Quba, Muğan, Şamahı, Bakü, Lenkeran şehirlerinde 30 binden fazla insanı katletti ve binlerce insanı topraklarından etti.

26 Mart 1998 yılında Haydar Aliyev, 31 Mart'ı Azerbaycanlıların Soykırım Günü olarak ilan etti.

Dini ve Kültürel Bayramlar

Ramazan Bayramı

Kurban Bayramı

2.3.1. Azerbaycan Bakü'de Nevruz

Türk dünyasının önemli kültürel değerlerinden biri de Nevruz bayramıdır. Farklı Türk ülkelerinde aynı tarihlerde kutlanan Nevruz Bayramı, Azerbaycan Türkleri için oldukça önemli bir yere sahiptir.

Baharın gelişiyle her yıl 21 Mart tarihinde kutlanan Nevruz Bayramının hazırlıkları, Azerbaycan'da bir ay öncesinde başlamaktadır. 21-23 Mart tarihlerinde Nevruz Bayramını kutlayan Azerbaycan'da, bu tarihlerde resmi tatil ilan edilir.

Nevruz Bayramı kutlamalarının aşamaları Azerbaycan Türklerinde şu şekildedir.

Hazırlık Evresi

Baharın gelmesi, tabiatın uyanmasının bir göstergesidir. Tabiatın uyanmasıyla birlikte hazırlıkların ilki bahçelerin düzenlemesiyle başlar. Daha sonra evin içi temizlenir ve her şey yıkanır. Hazırlık evrelerinden biri de yiyeceklerin hazırlanmasıdır. Nevruz hazırlıkları için bir araya gelen kadınlar birbirlerine mani atarak hazırlıklarını yaparlar.

*“Novruz novruz bahara,
Güller, güller nahara,
Bağçamızda gül olsun,
Gül olsun bülbül olsun”*(Veliyev 98).

Bayram için hazırlanan en önemli yiyeceklerden biri semenidir. Buğdayın yeşertilmesiyle oluşan bu tatlı baharın gelişiyle tabiatın yeşermesini temsil etmektedir.

“Semeni, süs için yetiştirilen buğdaydır. Bolluğu, yeşilliği ifade etmektedir. Aynı isimle bilinen helva vardır ve o da Nevruz Bayramında yapılır. Nevruz için yeşertilen buğdayların dipleri ezilerek suyu çıkarılır. Bu su kaynatılarak pekmez kıvamına getirilir” (Çay 89).

Nevruz Öncesi Çarşamba Günleri

Nevruz Bayramının bir ay öncesinden itibaren dört çarşamba günü önemlidir ve her bir çarşamba gününün önemine binaen farklı isimleri vardır.

Birinci Çarşamba günü şu isimlerle anılır: birinciçərşənbə, yalançı çərşənbə, əzəl çərşənbə, “suçərşənbəsi,

İkinci Çarşamba günü: ikinci çərşənbə, xəbərçi çərşənbə, od çərşənbə,

Üçüncü Çarşamba: üçüncüçərşənbə, ölü çərşənbə, yelçərşənbə

Dördüncü Çarşamba gününə isə axır çərşənbə, ilaxır çərşənbə, torpaq çərşənbə olaraq adlandırılır.

Birinci Çarşamba (Su Çərşənbəsi)

Su çarşambası olaraq bilinen birinci çarşamba günü, su ilə ilgili ritüeller gerçəkləşdirilir. Su; bolluğu, bereketi və arınmayı təmsil etdiyi üçün su çarşambasında boş kaplar su ilə doldurulur, hastalara su verilir, suyun üzərindən keçilir və eşyalar su ilə təmizlənir. İlk çarşambanın su ritüeli ilə başlamasının səbəplerindən biri yenilənmənin başlanğıcı olan baharı; eskiye ait kötü xəstəliklərdən, tozlardan arındıraraq qarşılamaktır.

“İnsanlar ağırlıqlarını tökmək üçün bu çərşənbədə -təmiz suda yuyunurlar. Başından, sağ-sol çiyinlərindən üçdolça suyu töküb, sonrada yeddi qaşığı təmiz sudaqaynadılmış üzərrik suyunu başına, boynuna, sağ-sol çiyinlərinə, üz-gözüne çiləyib deyir:

Ağırlığım uğurluğum
Dağlara, daşlara,
Göydən uçan quşlara,
Çayda üzən yaşılbaşlara,
Nəmərd yoldaşlara
Mənlə çinməyən sirdaşlara
Barsız – bəhrəsiz ağaclarla
Sonsuz dul arvadlara
Balağı battaq arvadlara,
Dabanı çatdaq qarılarla”(Xəlil 97).

İkinci Çarşamba (Od Çərşənbəsi)

Od müqəddəs hesab edilirdi. Çox qədim keçmişdə yeni anadan olmuş uşağı odun başına dolandırmaqla pəklər ancaq bundan sonra ananın qucağına verərdilər. Bu yolla pəkləşməmiş uşaq mürdar hesabədlər, buna görə də ana onu rahatlıqla qucağına alabilməzmiş. Bu inamın və buna əsaslanan xüsusi mərasimin çox

aydın izi bugün də “Çevir ocağa, al qucağa” kimi atalarsözlərində yaşamaqdadır. (Xelil 99)

Ateş, Türk milleti için önemli bir yere sahiptir. Ateşin yanması demek orada bir hayat olduğunun göstergesidir.

Yanan ateş anlamında kullanılan ocak kelimesi evi, aileyi temsil eder. Ocağın yansın, ocağın batsın gibi iyi ve kötü temennilere bakıldığında ateş anlamında kullanılan ocak kelimesinin hayatı ve aileyi temsil ettiği dilimizde var olan kalıplaşmış ifadelerden de anlaşılmaktadır.

“Od Çarşambası olarak adlandırılan bu gün de ;

Od çərşənbəsində ağlayan ağacı kəsən sonsuz qalar.

Od çərşənbəsində ocağı boş qoymazlar.

Od girsli olarsa uzaqdan qonağın gələcək.

Ocağa yanaşanda salam verərlər.

Odun gecə hirs eləməsi yaxşı əlamət deyil.

Ocaqda kül titrəyəndə od xeyrə oynayır deyirlər.

Odunailədə bir körpə dünyaya gətirəvəyinə inanırlar” (Xelil 100).

Üçüncü Çarşamba (Yel Çərşənbəsi)

Yel çarşambası, çarşambaların üçüncüsüdür. Rüzgar ile ilgili durumların gerçəkleştiği gündür. Bugün rüzgarın yön dəyişirdiyinə ve havanın temizlendiğine inanılır.

“Yel çərşənbəsi gecəsi söyüd ağacının altına keçib niyətelə və yel babanı çağır. Əgər yel baba sənin səsinə eşidib əssəvə söyüdü budaqlarını ağaca toxutsa diləyin yerinə yetər. Yeli əsdirəni söyməzlər” (Xelil 102).

Dördüncü Çarşamba (Axır Çərşənbə)

Son Çarşamba gününə toprak çarşambası denir. İnsanoğlu için önemli nimetlerden biri olan toprağın uyanması anlamına gelir. Uyanan toprak artık ekinler için hazırdır.

O gün kabir ziyaretleri yapılarak ölümlere dualar okunur. Ateş yakılarak üzerinden yedi defa geçilir. Böylece geçmişe ait dertlerin, sıkıntıların, hastalıkların ateşe düşüp yok olunacağına inanılır.

Bu gün özellikle çocuklar ve gençler için ayrı bir öneme sahiptir. Onların yaptığı ritüeller eğlence üzerinedir.

“Axır çəşənbənin axşam şənlikləri daha gur keçirilir. Üzərlik yandırılır, tonqallar yandırılır, bacalardan torblalar sallanır, qulaq falına çıxılır, papaq atılır, yumurta döyüşdürülür” (Xelil 102).

Ahir Çarşamba gününün axşamında insanlar komşularının kapısını dinlerler ve duydukları cümlelere göre gelecekle ilgili tahminde bulunurlar.

2.3.2. Nevruz Merasimleri

Donatma Merasimi

Nevruz Bayramı hazırlıkları üç gün öncesinden başlar. Nevruz için sofralar donatılır. En az yedi yiyecektən oluşan bir sofrə hazırlanır. Bayramın ilk günü sabah erkenden ailə bireyləri bir araya gəlir. Günü şənliklərlə, əglənərək gəcirir. Çocuklar, böyüklərin evlərini dolaşır və böyüklərindən hediylər alırlar.

Hodu-Hodu Töreni

Nevruz kutlamalarında baharın gəlməsiylə birlikdə baharın kış məvsimində yənildiyi düşünülərək günəşi çağırma ritüelində bulunulur. Bu törenə hodu hodu töreni denir.

“Azərbaycan Türkləri günəşin çıxmasını sağlamaq üçün, bir ağac parçasını kırmızı rənkrlərlə süslərək kuklaya bənzətirlər. Töreni idarə edən kişi, kuklayı alaraq bir gruppə birlikdə köy içərsində gəzməyə başlar və hərhangi bir evin kapısı önündə duraraq mani okur;” (Adıgüzel 148).

Hodu-hodunu gördü mü?

*Hoduya salam vérdin mi?
Hodu buradan géçende
Ġırmızı günü gördün mü?
Göyçeliye gédirdim,
İt baldırımı daladı,
Yağ vérin yağlamağa,
İp vérin bağlamağa,
Vérenin oğlu olsun,
Vermeyenin ġızı olsun.
Başı kéçel olsun,
Gözleri kor olsun,
Ġırmızı bişsin (Veliyev 102).*

Hahışta Oyunu

Nevruz günü, bir araya gelen kızlar halka şeklinde dizilir ve birbirlerine mani atmaya başlarlar. Maniye cevap veremeyen kız oyundan çıkarılır. Diğer kızlar ise alkış ile oyuna eşlik ederler. Bu oyuna ahışta oyunu derler.

*“Hahışta, Hahışta!
Hahışta bir guş idi,
Bağçada gonmuş idi,
Şah oğlu görmüş idi
Ok ile vurmuş idi.*

*Dam üstedi damımız
Ġoşadı eyvanımız,
Sen ordan çıh men buradan
Kor olsun düşmanımız” (Adıgüze 150).*

2.4.Bakü Mutfağı

Düşbere: Bakü’nün ünlü yemeklerinden biridir. İlk olarak mantı hamuru yoğrulur. Mantının içi için kıymalı, soğanlı bir harç elde edilir. Kesilmiş mantı

hamurunun için bu harçla doldurulur. İçerisinde et suyu veya tavuk suyu bulunan suda haşlanır, baharatları eklenir ve sulu bir şekilde servis edilir.

Hingal (Xengel): Un, tuz, yumurta ile elde edilen bir hamurdan yapılan bir yemektir. Yoğrulan hamur dinlendirilip kesildikten sonra haşlanır. Bir tencerede soğan kavrulur. Haşlanan hamurların üzerine sarımsaklı yoğurt, kavrulan soğanlar ve tereyağı dökülüp servis edilir. Türkiye’de Kars, Ardahan yöresinde de yenilen bir yemektir.

Kutab (Qutab): Azerbaycan’a özel gözlemelerden biridir. Gözleme hamuru tarzında hamur yapılır. İçi için pırasa, yeşil sebzeler, balkabağı gibi sebzelerden veya kıymadan oluşan harç yapılır. Bu gözlemeyi farklı yapan unsurlardan biri de nardır. İçine harcı ve nar konulan gözleme hamuru sacda pişirilerek yemek için sunulur.

Çorbalar

Piti: İçerisinde nohut, et, kuru erik, kestane, patates ve safran olan sulu bir yemektir. Yemeğin önemli unsurlarından biri de sekiz saat güveçte kısık ateşte pişmesidir.

Dovğa: Yoğurt, pirinç, un, yumurta ile yapılır. İçine katılan dereotu, nane ve kişniş ile daha da lezzetlendirilen bir yoğurt çorbasıdır.

Lüle Kebabı: Koyun eti soğan ve kuyruk yağı, kıyma kıvamına getirilir. İçerisine karabiber tuz eklenir. Kıyma harcı şişlere dizilir ve ızgarada pişirilir. Servis tabağına konulan kebab soğan sumak ve domates ile servis edilir.

Evelik Dolması: Evelik yaprağına sarmak için bir dolma harcı hazırlanır. Harcın içine özel bir ot olan tarhun konulur. İçine özel bir harç konularak sarılan evelik yaprakları piştikten sonra yoğurt ile servis edilir.

Şekerbura: Nevruz bayramının özel tatlılarından biri olan şekerbura; un, maya, yumurta yoğurt biraz krema ile elde edilen hamur dinlendikten sonra parçalara ayrılır. Küçük parçalar açılarak bardağın ağız kısmı ile kesilir. Yuvarlak parçaların

içine ceviz (isteğe göre fındık ve badem ile zenginleştirilebilir) ezilmiş kakule ve şekerden oluşan harç konur, kapatılır. zerine atal ve kalbur yardımıyla şekil verilir. 180 derece fırında pişirilir.

Bakü Baklavası: Un, yumurta, yağ(kaymak), maya, şeker ve yoğurtla baklava hamuru hazırlanır. Baklava açılır. ine ceviz, fındık, badem çekilir. zerine vanilya ve ezilmiş kakule, şeker konularak harç tamamlanır. Her katı yağlanan baklavanın içerisine harç serpilir. Baklava şerbeti yapılır. Baklava piştikten sonra üzerine dökülür. zerine ss olarak ceviz dökülen baklava servise sunulur.

Bakü Mutfağı Kültürü

Bakü mutfağında hamur işlerinin, dolmaların, çorbaların, pilavların özel bir yeri vardır. Bakü mutfağı zenginliklerini özellikle düğün (toy), Nevruz, Hıdır Nebi gibi merasim törenlerinde göstermektedir.

Nevruz Bayramında aileler bir araya gelir ve Nevruz sofrasında baklava (paxlava), şekerbura (şekrbura), semeni (smni) olmazsa olmaz tatlılardır. Hıdır Nebi Bayramında kavut (qavud), yas merasimlerinde helva, çocukların dişlerini çıkardıkları dönemde hedik, toy (düğün) merasimlerinde baklava, pilavlar, etli yemekler yapılan yemeklerdendir.

Bakü mutfağında, çay sofraları da önemli bir yere sahiptir. Çayın yanında şeker niyetine konulan mrebbe olarak adlandırılan reçeller servis edilir. Zeytin, ceviz, ilek vb. meyvelerden elde edilen mrebbeler çay sofrasını zenginleştirmektedir. Mrebbenin yanı sıra çerezler, çörekler çayın yanında ikram edilen diğer unsurlardır. ay, kahveye oranla daha çok tüketilmektedir.

Bakü mutfağını zenginleştiren unsurlardan biri de farklı tatların bir arada kullanılmasıdır. Pilavları, yemekleri kuru erik, kuru kayısı, kuru dut, kestane gibi yemişlerle zenginleştirmektedirler.

2.5. BaküKültürü

2.5.1. Bakü Atasözleri

“Ağ ayrıanı itə tökərlər, qara kişmiş cibə.
Ağ gün adamı ağardar, qara gün qaraldar.
Ağa gətirər navara, xanım tökər çuvala.
Allah dağına baxıb qar verər.
Allah sağ əli sol ələ möhtac eləməsin.
Bağa baxarsan bağ olar, baxmazsan dağ olar
Burnun girməyən yerə başını soxma.
Can de, can eşit.
Cidanı çuvalda gizlətmək olmaz.
Çağırılan yerə ar eləmə, çağırılmayan yeri dar eləmə.
Dini olmayanın imanı da olmaz.
Dost dostu dar gündə sınayar.
Evi abad edən arvaddır.
Kor tutduğunu buraxmaz.
Köhnə yurdun qədrini təzə yurdda bilərlər
Namusu itə atdılar, it də yemədi.
Saqqalım yoxdur, sözüm keçmir.
Sözü ağzında bişir, sonra danış.
Su axıb çuxurun tapar.
Uzaqdan baxana dava asan görünər.
Uşaq adamı düşmən qapısına göndərər.
Yağışdan çıxıb yağmura düşdük.
Yağmasa da guruldayır.
Yaxşı oğul dayısına çəkər, xanım qız xalasına.
Zərərin yarısından qayıtmaq da xeyirdir”(Xelilov 5-26).

2.5.2. Alqışlar Qarğışlar

“Ağbəxt olasan!

Kişi qızısan!

Maşallah!

Halal olsun!

Qaragün canım!

Quran belindən vursun” (<http://edu.ann.az>, Erişim: 15.04.2021).

2.5.3. Türküler

Bahar Gelende Men de

“Bahar gelende men de
Bitirem göy çemende
Men baharın gızıyam
Kömleği kırmızıyam

Uçmaya yok kanadım
Menim laledir adım
Çölünüzü bezerem
Elden ele gezerem

Uçmaya yok kanadım
Menim laledir adım
Çölünüzü bezerem
Elden ele gezerem

Şevket Elekberova” (<https://www.turkudostlari.net>, Erişim: 15.04.2021).

Dut Ağacı Boyunca

“Dut ağacı boyunca
Dut yemedim doyunca
Yari helvette gördüm
Danışmadım doyunca

Ay gemerim gemerim
Geşeysin ay gemerim

Deyin gelsin gülüm gelsin
Güzel gelsin gemer gelsin yarım gelsin

Ay gız adın Hürüdü
Dodağ bağın bürüdü
Sennen mene yar olmaz
Cavan ömrüm çürüdü

Ay gemerim gemerim
Geşeysin ay gemerim
Deyin gelsin gülüm gelsin
Güzel gelsin gemer gelsin yarım gelsin” (<https://www.turkudostlari.net>,
Erişim:15.04.2021).

2.5.4. Azerbaycan Geleneksel Müzik Aletleri

Genel ses kaynakları araştırması ve öğrenme metotları tasniflemesine göre, 32 telli çalgı aletlerinden 26 tanesi çimdikliydi. Bunlardan bazıları şunlardır: Erganun, Kopuz, Saz, Tambur, Tar, Kanun, Nüzhe, Ozan, Rübab, Nuzhat Rud, Dutar, Setar, Çartar, Ud, Çöğür vb. Yaylı çalgılardan bazıları ise Kemençe, Keman ve Çeganedir. Üflemeli aletler, Ney, Tütek, Mizmar, Kelenay, Burbuğdur. Azerbaycan halk müziğinde Muğam, Aşık ve Türkü melodileri yaygındır (Abdullayeva 30-31).

2.5.5. Bakü Yöresel Kıyafetleri

Azerbaycan, XVII. yüzyılda bölgenin ipekçilik noktasında en büyük ülkelerindendi. Şirvan, Şamahı, Baskal, Şeki, Gence, Şuşa bölgelerinde ipek kumaş üretimi gelişmişti. İpekten işlemeli, süslü kumaşlar üretiliyordu. Bu nedenle Azerbaycan halkı giyim noktasında oldukça süslü, işlemeli kıyafetler tercih ediyordu. Kıyafetlerin seçimi ailenin maddi durumuna, kişinin yaşına, evli ve bekar oluşuna göre değişmekteydi. Bekar kızlar evli kadınlara oranla daha renkli ve parlak kıyafetler tercih ederdi.

Azerbaycan’da kadın giyimi XIX. yüzyılda ait ve üst kısım kıyafetlerden oluşmaktaydı. Üst gömlek, arkalık, cepken bu kıyafetlerden birkaçıdır. Bu kıyafetler ipekten, kadife ve yünden yapıldı. Kadınlar ev dışında eteğin üstüne çahçur giyerlerdi.

Güleceyik: Kadınların omuzlarına attığı bir kıyafettir. Genellikle kadife ve yünden yapıldı.

Lebbade: Üste giyilen bir yeledir. Genellikle kadiye ve yünden yapıldı.

Kürdü: Kadınların giydiği, kadife ve yünden yapılan, deri kumaşlarla bezenen bir kıyafettir.

Arakçın: gelinlerin başına taktıkları süslü taç, şapkadır.

Erkeklerin kıyafetleri kazak, arkalık, kaba ve çuhadan oluşmaktaydı. Çuha genellikle yünden yapılan paltodur.

3. MANİ

3.1. Mani Kelimesinin Tanımı ve Kökeni

Halk edebiyatı nazım şekillerinden olan mani sözcüğünün tanımı çeşitli kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır.

3.1.1. Sözlüklerde Mani Kelimesinin Tanımı

İlk Türkçe sözlüklerimizden Kamus-ı Türki’de Şemseddin Sami maninin tanımını “İnlemeye dayalı nağmeler, ezgiler. Teevvühata müteallik esvattan ibaret elhan ki ekseriya bir şarkı veya taksimiptidasında teganni olunur” şeklinde yapmıştır (Sami 1263-1264).

Ahmet Vefik Paşa, Lehce-i Osmani adlı eserinde “Usulsüz, darpsız, elhan ile teganni olunan vezinsiz, manasız güfte” şeklinde bir tanımlamıştır (Ahmet Vefik Paşa 168).

Büyük Sözlük: “Türk halk şiirinde, genellikle dört dizeden kurulu, hecenin 7’li kalıbıyla söylenen ve daha çok aşk, ayrılık gibi konuları işleyen anonim şiir türü” olarak tanımlar (Büyük Sözlük, 1987, C8, s. 1464).

Ötüken Türkçe Sözlük: “(Ar. ma’na >ma’ni) Türk halk edebiyatında genellikle dört mısradan oluşan ve hecenin 7’li kalıbıyla söylenen, hafif alay, aşk, ayrılık gibi konuları ağır basan şiir türü” olarak tanımlar” (Çağbayır 3051).

Türkçe Sözlük: “Türk halk yazınında, genellikle söyleyeni, yazanı bilinmeyen, birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı, üçüncü dizesi serbestdurumda bulunan, her biri yedişer heceli dört dizeden oluşan koşuk türü” olarak tanımlar” (Püsküllüoğlu 897).

“Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiri” olarak tanımlanır” (TDK Türkçe Sözlük, 2008: 1340).

3.1.2. Ansiklopedilerde Mani Kelimesinin Tanımı

Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü’nde “Anonim Türk halk şiiri nazım şekli. Mâninin etimolojisi hakkında araştırmacılar değişik görüşler ileri sürmüşlerdir” (Albayrak 370).

Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü’nde “Türk halk edebiyatı nazım şekillerinden. Anonim halk şiirinin en yaygın şekillerindendir. Genellikle hecenin yedili kalıbı ve dört mısra ile oluşturulmuştur”(Erşahin 179).

İslam Ansiklopedisi’nde “(<ar. ma’nâ) Sözlü halk şiirinin başlıca nazım şekillerinden biri. Mâni ekseriya hece vezninin 7’li kalıbında ve 4 mısradan meydana

gelen tek kıtadan ibarettir. Bazen düz okumadan az çok farklı, basit makamlar ile söylenir” (İslam Ansiklopedisi C. 7, 1988, s. 285).

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi’nde ise “(Arapça ma’na, ma’ni’den) Türk halk edebiyatının en yaygın şiir türü. Halk arasındaki dil ve gelenek ortaklığı bakımından geniş bir coğrafi alana yayılmış olan mâniler, çoğunlukla 7 heceli, birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı, bağımsız dörtlükler biçimindedir” (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004, C. 15, s. 285, 286).

3.1.3. Kitaplarda Mani Tanımları

Doğan Kaya maniyi; “Az sözlerle çok anlamların ifade edildiği, seveda konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş yedi heceli, müstakil dörtlüklü anonim şiirlere mani denir” (Kaya, 2014, s. 40) şeklinde tanımlamıştır.

“Genellikle dört dizeden oluşan ve hecenin yedili ölçüsüyle söylenen bir halk edebiyatı nazım biçimidir. Manilerde birinci, ikinci ve üçüncü dizeler birbirleriyle kafiyelidir. Üçüncü dize serbestir. Kafiye şeması ise aaxa’dır. Ayrıca 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14 dizeli maniler olduğu gibi, kafiye şeması axax biçiminde olan maniler de vardır. Bazı manilerde ise 4, 5, 8, 11 hece ölçüsüne yer verilmektedir” (Özkırımlı 871).

“Halk şiirinin en küçük nazım şekli mani’dir. Mani, aslında, dört mısralık, küçük ve müstakil bir manzumedir. Umumiyetle, birinci, ikinci ve dördüncü mısraları birbiriyle kafiyelidir. Üçüncü mısra ekseriya serbestir” (Banarlı, 1983b, C. 2, s. 721).

“Bilhassa her mısraı yedi heceli ve 1, 2, ve 4. mısraları kafiyeli olan ilk mısraının ikinci beyitle alâkası olmayan nazımlardır. İster medrese âlimlerinin dediği gibi mâniden gelmiş, isterse koyu bir Türkçü olan Lehçe-i Osmanî müellifinin “usûlsüz, darpsız, Elhan ile teganni olunan vezinsiz, mânâsız güfte” diye tarif ve tehziline uğramış bulunsun, mâni, Türk nazım şekillerinin en eskilerinden biridir. Mâniler umumiyetle 7 ve nadiren 6 hecelidir. Mânilerin karşılıklı söylenmesi şarttır. Bunlarda aranılan vasıf, söz altında kalmamaktır”(Onay, 1996a, s. 72).

“Mâni halk şiirinde en küçük nazım biçimidir” (Dilçin 279).

“Mâni, Türkçenin konuşulduğu her coğrafyada farklılarla da olsa yaygınlaşmış, kimi zaman söyleyicisinin bilindiği, çoğu kere anonim olarak değerlendirilebilecek belli bir makam ya da ezgi ile söylenen, genellikle sözlü olarak doğup bireysel olarak icra edilen, Türk edebiyatına özgü nazım şekli ve türünün adıdır” (Emeksiz 107).

“Evliya Çelebi de *mani* karşılığı olarak *beyit* sözcüğünü kullanmıştır” (Emeksiz, 2003, 4-5).

“Hece vezninin daha çok yedili ve sekizlisiyle dört mısralık bir bütün içinde kendine mahsus ezgiyle söylenen manzume” şeklinde tanımlar. (Elçin 7)

“Halk edebiyatımızda ilgi gören bir nazım şekli olan mani ortak duygular üzerine yazılmıştır. Halk arasında okunan bu nazım türü, yöresine göre farklı konuları da işlemiştir. Maniler törenler, düğünler, bayramlar, cenazelerde insanların inaniş ve değerlerini yansıtan önemli edebi eserlerdir” (Başgöz 8).

İgnaz Kunos, maniyi şöyle tanımlar: “Türk halk şiirinin en yaygın türüdür. İslamiyet’ten önceki Türk sözlü edebiyatımızdaki koşuklara benzer. Kafiye düzeni genellikle (aaba) tarzındadır. Çoğunlukla aşk ve özleyiş temalarını işler” (Kunos 167).

Şükrü Elçin, maniler için “kadın topluluklarında, düğünlerde, hasat zamanı tarlalarda, iş yerlerinde söylenen, genellikle yedi ve sekiz hece ölçüsüyle oluşturulan dört mısradan meydana gelen şiirler olduğunu dile getirir”(Elçin 281).

Yukarıda verilen çeşitli sözlükler, ansiklopediler ve eserlerden alınan mani sözcüğünün tanımlarından yola çıkarak bir tanım yapmak gerekirse;

Mani: yaygın olarak 7 heceden oluşan, dörtlükler halinde yazılan, aaxa kafiye düzeni ile oluşturulan 3. mısranın kafiyeden bağımsız olmasıyla meydana gelen, ilk

söyleyen kaynağın çoğunlukla unutulduğu, halkın duygu ve düşüncelerini dile getirdiği, en eski nazım şekillerindendir diyebiliriz.

3.2. Mani Kelimesinin Kökeni

Türk şiirinde maninin ortaya çıktığı ilk dönem tam anlamıyla bilinmemektedir. Dolayısıyla mani kelimesinin kökeni hakkında kesinleşmiş bir bilgi bulunamamaktadır. Mani kelimesinin kökeninin, ilk kaynağının ne olduğuna dair araştırma yapan araştırmacılar, bu noktada fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bazı araştırmacılar kelimenin kökeninin Türkçe olduğunu dile getirirken bazı araştırmacılar ise Arapça olduğunu vurgulamışlardır.

Mani kelimesinin kökenin Türkçe olduğunu savunan görüşler şunlardır:

“Mani, *Türkmani* kelimesinin nihayetinde görüldüğü gibi (*Man*) kelimesiyle (*i*) nisbet eklentisinden teşekkül etmiştir. Man, bizce meçhul bir kelime değildir. Adam, soy, sop mânalarına gelmektedir” (Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani*, 762).

“Halk edebiyatımızda yaşamakta olan millî nazım şekillerinden Türkü, Türkmanî, Varsağı, Bayatı gibi isimler vardır ki söylendikleri Türk kabilelerinin isimlerine göre ad almışlardır. Buna göre bu isimler; Türk, Türkmen, Varsak, Bayat kelimelerinin nihayetine nispet eklentisi dediğimiz (ü, ı, i) harfleri gelerek teşekkül etmişlerdir. Mâni kavramı ‘man’ kelimesiyle nispet eklentisinden teşekkül etmiştir. ‘Man’ meçhûl bir kelime değildir. Adam, soy, sop manalarına gelir. Türkmen, Türk boylarından birinin ismiydi; nihayetine (î) nispet eklentisini alarak Türkmanî şekliyle Türk adamına, soyuna mahsûs veya mensûp manası çıkıyor ki; bir Türk deyişinin ismi oluyor. Kelime dikkate değer. (Türk + man + ı) gibi iki kelime ve bir ekten meydana gelmiştir ki; Türkmenler’in kendisine mahsûs ve muayyen beste ile söyledikleri bir Türk şiir şekli olduğu kabul ediliyor da onun bir kısmı olan ve Anadolu Türkleri tarafından tek başına (Mâni) şeklinde kullanılan kelimenin Türkçe olmasından niçin şüphe ediliyor”(Eset 7-8).

“Mâni, “Türkmanî”den kısaltılmış bir söz olabilir. Türklerde ulus ve boy adlarından türetilmiş sözler çoktur. Başlangıçta bu söz Türkmen şiiri, Türkmen şarkısı, Türkmen malı anlamlarına gelmiş olabilir. Mâni sözü Manglamak

mastarından türemiş olabilir. Mâni sözü Kaşgar Türkçesindeki ‘Mangmak’ mastarından türemiş olabilir. Bu söz sallanmak, salınarak yürümek anlamlarına gelir. Mâni sözü Çağatay Türkçesindeki Mâne / Mane ‘yol başlarına konan işaretler’ sözüyle ilgili olabilir”(Akalin 13).

Mani kelimesinin kökenini Arapça lduğunu savunan görüşler:

“Bu mâni isminin ortaya çıkmasından evvel bu cins manzumelere belki de tuyuğ adı verildiği yahut bu tuyuğ adının sadece imalı ve cinaslı mânilere alem olduğu tahmin olunabilir” (Köprülü 294).

“Mâni kelimesinin XV-XVI. yüzyıllarda tertiplenen cönklerde *mâ’ni* tarzında yazılmasına bakılırsa, bu sözün -Arapça- *mâ’nâ*’nın Farsça telaffuzşekli olan *mâ’ni*’nin Türkçeleşmiş bir şekli olduğunu kabul etmek gerekirkirindeyiz” (Gölpınarlı 2-3).

Ali Torun, “Mani tarafından umumiyetle muhataba açık bir sataşma veya onu iğneleme gibi imalı bir ifade tarzı vardır. Ekseri de maniler sataşmalara bir cevap niteliğindedir”(Torun 25).

Mani kelimesinin Türkçe ve Arapça olduğuna dair savunulan fikirler yukarıda verildiği gibidir. Bu konuda kıymetli araştırmacıların sözlerine dilbilimi çalışmalarının dışında, derleme yaptığım sahalarda edindiğim tecrübelerden yola çıkarak şu eklemeyi yapmak isterim. Bayburt şehrinde mani derlemesi yaparken şehir halkının mani kelimesi yerine deyiş kelimesini kullandığı tespit ettim. Azerbaycan Cumhuriyeti’nin Bakü şehrinin vatandaşları ile yaptığım derleme çalışmasında, şehrin insanının bayati kelimesini kullandığını tespit ettim. Bu tecrübeler göstermektedir ki mani nazım şeklinin kökeni hakkında yapılan araştırmalarda sadece mani kelimesinden yola çıkarak bir tespitte bulunmak yeterli değildir. Zira bu nazım şekli mani isminin dışında gerek Türkiye’de gerekse diğer Türk Cumhuriyetlerinde farklı isimlerle icra edildiği görülmektedir.

3.3. Manilerin Sınıflandırılması

Manilerin sınıflandırma konusunu, araştırmacılar çeşitli başlıklara göre yapmıştır. Araştırmacıların bir kısmı yapılarına, şekil özelliklerine, bir kısmı icra edilen yere göre, bir kısmı da konularına göre manileri sınıflandırmıştır. Manilerin sınıflandırılması noktasında yaptığımız araştırmalar gösteriyor ki bu konuda araştırmacılar kesin bir yargıya varamamış ve bu konuda bir karmaşa ortaya çıkmıştır.

3.3.1. Yapılarına Göre Manilerin Sınıflandırılması

“En yaygın mani biçimlerinden biri olan 7 heceli, aaba düzeninde kafiye, bir dörtlükten meydana gelen manileri, mani türünün bir alt cinsi olarak kabul edip, çalışmaları bu varsayımdan başlatmak yerinde olacaktır” (Filizok 165-166).

Filizok’a göre maniler şu şekilde sıralanmalıdır:

- “1. Maninin ilk dizesinin ilk harfine göre,
2. Maninin son dizesinin kafiye harfine göre,
3. Maninin üçüncü dizesinin ilk harfine göre” (Filizok 165-166).

Onay manileri yapılarına göre sınıflandırmaktadır.

“düz maniler

cinaslı maniler

1, 2 ve 4. mısraları kafiye olanlar

1. ve 3. mısraları serbest olanlar

bir beyit haline getirilerek yazılan ve adam aman nağmesiyle başlayan bir nağme ile okunanlar; 1, 2 ve 4. mısraları cinaslı olanlar; üç mısralı, 2. ve 4. mısraları kafiye olan ve birinci mısra yerine adam aman getirilenler; mısraların adedi ziyade olanlar; on beş heceli olanlar” (Onay, 1996a, s. 84-90).

Şükrü Elçin manileri şu şekilde sınıflandırmaktadır: “düz (tam) mani cinaslı (kesik) mani”(Elçin 309).

Sayın Akalın ise sınıflandırmasını şu şekilde yapmaktadır:

“I. Yapı Bakımından:

1. Ölçüsüne göre:

- a. 4 heceli maniler
- b. 5 heceli maniler
- c. 7 heceli maniler
- d. 8 heceli maniler
- e. 11 heceli maniler

2. Kafiye örgüsüne göre:

- a. a.a.b.a düzenine uyanlar
- b. b.a.c.a. düzenine uyanlar
- c. a.a.b.a. + c.a. düzenine uyanlar
- d. a.a.ab.a.c.a.x.a. ...düzenine uyanlar

3. Satır sayısına göre:

- a. Tek dörtlük maniler
- b. Karşılıklı çift maniler (iki dörtlük)
- c. Karşılıklı katar maniler
- d. Katar maniler

4. Biçimine göre-nazım şekline göre:

- a. Düz maniler
- b. Müstezat maniler
- c. Yedekli maniler
- d. Ayaklı maniler” (Akalın XX).

Cem Dilçin:

“Artık Mâni

Kesik Mâni

Deyiş Mâni” (Dilçin 284).

Sakaoğlu ve Alptekin:

“Asıl (düz) mani, ayaklı mani, cinaslı mani, İstanbul manisi, yedekli (artık mani) ve karşıberi (deyiş) mani olarak sınıflandırır” (Sakaoğlu ve Alptekin 22).

Hikmet Dizdaroğlu,

“Düz mani

Kesik mani” (Dizdaroğlu 59).

3.3.2. Konularına Göre Manilerin Sınıflandırılması

Pertev Nail Boratav, manileri icra edilen ortam ve konularına göre şu şekilde sınıflandırmıştır.

“Yorma manileri,

Sevgi manileri,

İş manileri,

Bekçi veya davulcu manileri,

İstanbul’un birtakım gezici esnafınca düzülen maniler,

İstanbul kahvelerinin cinaslı manileri,

Doğu Anadolu’da halk hikâyelerinin anlatılışı sırasında türkü beyitleri arasına sıkıştırılan maniler,

Mektup manileri” (Boratav 176-178).

Saim Sakaoğlu ve Alptekin ise,

“ramazan manileri,

bekçi ve davulcu manileri,

semai kahvelerinde söylenen maniler (İstanbul manileri),

mektup manileri, düğün manileri, niyet manileri,

asker manileri,

şehirler için söylenen maniler” (Sakaoğlu ve Alptekin 22).

Nail Tan ise manileri

“atışma manileri,

bilmece manileri,

düğün manileri,

hikâye ve masal manileri,
insan adına bağılı maniler,
konuşma manileri,
mektup manileri,
niyet-fal-yorum manileri,
iş manileri,
oyun manileri,
ramazan manileri,
satıcı manileri,
saya manileri,
semai kahvelerinde söylenen cinaslı maniler,
şehir adına bağılı maniler,
türkü manileri” olarak sınıflandırmaktadır” (Güler 95).

3.3.3. Hem Konularına Hem de Yapılarına Göre Manileri Sınıflandıran Görüşler

I. Yapıları Bakımından Maniler

1. Düz Mani
2. Cinaslı Mani
3. Kesik Mani
4. Yedekli Mani
5. Konuşmalı Mani
6. Dedim-Dedili Mani

II. Konuları Bakımından Maniler

1. Seveda / Aşk Konulu Maniler
2. Gurbet ve Ayrılık Manileri
3. Bayram, Ramazan, Bekçi ve Davulcu Manileri
4. Asker Manileri
5. Niyet Manileri
6. Düğün Manileri
7. Gelin-Kaynana Manileri

8. Aile Fertleri ile İlgili Maniler
9. İnsanların Çeşitli Fiziksel Özelliklerini Konu Alan Maniler
10. Giyim-Kuşam ile İlgili Maniler
11. Tabiat ve Tabiat Olaylarını Konu Alan Maniler
12. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Maniler
13. Felekten Şikâyet
14. Öğüt Manileri
15. Sosyal Konulu Maniler
16. Millî Duyguları Konu Alan Maniler
17. Meslek Manileri
18. Mektup Manileri
19. Fotoğraf Arkası Manileri
20. Mezar Taşı Manileri
21. Adlarla İlgili Maniler
22. Şehir Adları ile İlgili Maniler
23. Hayvanlar ile İlgili Maniler
24. Satıcı Manileri
25. Diğerleri (Şimşek 78-81).

Mehmet Yardımcı:

“I. Biçim Yönünden Mânî Çeşitleri

1. Düz Mânî
2. Cinaslı Mânî
3. Ayaklı Mânî
 - a. Kesik Mânî
 - b. Doldurmalı Kesik Mânî
 - c. İstanbul Mânî
4. Yedekli Mânî
5. Konuşmalı Mânî
6. Dedim-Dedili Mânî” (Yardımcı 30).

“II. Konuları Bakımından Mânî Çeşitleri:

1. Ramazan, Bekçi ve Davulcu Mânileri
2. Bayram Mânileri

3. Semâî Kahvelerinde Söylenen Mâniler
4. Mektup Mânileri
5. Düğün Mânileri
6. Niyet Mânileri
7. Gurbet Mânileri
8. Beddua Mânileri
9. Gelin Kaynana Mânileri
10. Asker Mânileri
11. Giyim Kuşam Mânileri
12. Gün ve Mevsimlerle İlgili Mâniler
13. Bilmece Mânileri
14. Şehir Mânileri
15. Âşıkların Söylediği Mâniler
16. Kahve ile İlgili Mâniler
17. Gözle İlgili Mâniler
18. Mendille İlgili Mâniler
19. Sigara ve İçki ile İlgili Mâniler
20. Adlarla İlgili Mâniler
21. Doğa Olayları ile İlgili Mâniler
22. Fotoğraf Arkası Mânileri
23. İş Mânileri” (Yardımcı 38).

Doğa Kaya, manileri üç ana başlık altında incelemiştir:

“A. Yapılarına Göre Maniler

B. Hazırlanış ve Uygulanışlarına Göre Maniler

C. Konularına Göre Maniler

Hazırlanış ve uygulanışlarına göre maniler şunlardır:

1. Niyet Manileri
2. Katar Maniler
3. Karşılıklı Maniler
4. İş Yaparken SöylenenManiler
5. Saya Manileri
6. Bayraktar Manileri
7. Sorulu-Cevaplı Maniler” (Kaya 61-63).

Doğan Kaya konularına göre manileri şu şekilde sıralamıştır:

- “1. Sevda Manileri
2. Şehir Manileri
3. Cinsel Konulu Maniler
4. Ramazan Manileri
5. Milli Hislerle Söylenmiş Maniler
6. Mektup Manileri
7. Hayvanlarla İlgili Maniler
8. Askerlik Manileri
9. Gelin-Kaynana Manileri
10. Tatlı Manileri
11. Öğüt Manileri
12. Sosyal Konulu Maniler
13. Felek İçin Söylenmiş Maniler
14. İsimlerle Kurulu Maniler
15. Gurbet Manileri
16. Anne İçin Söylenmiş Maniler
17. Sünnet Manileri
18. Meslek Manileri
19. Mezar Taşı Manileri
20. Kabadayı Manileri
21. Nazarla İlgili Maniler
22. Kardeş Manileri
23. Irmak Manileri
24. Politik Maniler” (Kaya 75-76).

Bayburt’ta yaptığımız mani derlemelerinden ve Bayburt manileri noktasında yapılan kaynak taraması neticesinde bu araştırmada Bayburt manileri konularına göre şu şekilde sınıflandırılmıştır.

1. Vatan, Gurbet, Ayrılık, Hasret Konulu Maniler
2. Aşk, Sevgi Konulu Maniler
3. Öğüt, Nasihat Konulu Maniler
4. Bekçi, Davulcu Konulu Maniler

5. İş Konulu Maniler
6. Mektup Manileri
7. Alkış, Kargış Konulu Maniler
8. Askerlik, Yiğitlik Konulu Maniler
9. Düğün, Evlilik, Eğlence Konulu Maniler
10. Kadere Sitem, Şikayet, Serzeniş Konulu Maniler
11. Anne Konulu Maniler
12. Baba Konulu Maniler
13. Kardeş Konulu Maniler
14. Niyet, Fal Konulu Maniler
15. Tabiat Unsurları Konulu Maniler
16. Atışma Konulu Maniler
17. Köy İsimlerinin Geçtiği Maniler

3.4. Manilerin Şekil Özellikleri

3.4.1. Manilerde Kafiye ve Redif

Türk halk şiirinin eski nazım biçimlerinden olan maninin genel tanımında yer alan ve en sık görülen kafiye şeması aaxa kafiye şemasıdır. Birinci, ikinci ve dördüncü mısrası kendi aralarında kafiyeli olup üçüncü mısrası serbest olan manilerin yanında, farklı kafiye şemasına sahip olan manilerimiz de vardır.

Doğan Kaya, Pertev Nail Boratav gibi araştırmacılar manilerin tanımlarken kafiye şemalarını aaxa şeklinde ifade etmektedirler.

“Prof. Kowalski, x a x a örgüsündeki manilerin daha eski olduklarını, a a x a biçiminin sonradan ortaya çıktığını söyler” (Dizdaroğlu 55).

Bazı araştırmacılar Prof. Kowalski’nin bu fikrine katılırlar. Pertev Nail Boratav, manilerin ilk kafiye şeklinin aaxa olduğunu, zamanla bu biçim değişerek başka kafiye düzenlerinin ortaya çıktığını savunur.

“Yine birtakım hallerde mâni, dört dizelik dörtlük yerine daha uzamış bir biçim alabilir; o zaman uyak düzeni *aaba* yerine *aabaca*... biçimine dönüşür” (Boratav 187).

“Bir zamanlar, bilhassa son asır, İstanbul Semai kahvelerinde sergilenen mânilerde *baca* şeklinde kafiye düzenine dayalı mâniler de dile getirilmiştir ki, bu şekilde mâniler bir hayli yekûn tutar” (Öztürk 383).

Manileri kayıt altına alan cönklerde yer alan örnekler, Evliya Çelebi’nin Seyahatname adlı eserindeki örnekler *aaxa* kafiye düzeninin daha yaygın olduğunu göstermektedir lakin bu kafiye düzeni dışında da örneklerle rastlanmaktadır.

Manilerin kafiye düzeninin ilk şemasının ne olduğuna dair çeşitli görüşler olsa da bununla alakalı kesin bir yargıya varılamamıştır. Kafiye yapısına göre manileri

Aaxa

Abab

Aabb

Aaaa

Abcb şeklinde ele alacağız.

Halk edebiyatı şiirinde uyak veya ayak diye anılan uyak, halk şairlerinin kadim dönemlerden beri kullandığı şiir sonlarındaki ses benzerliğidir. Saz şairleri, irticalen bir dörtlük oluşturmak istediklerinde bir kelime söylerler. Buna ayak açma da denir. O kelime oluşturulacak olan dörtlüğün uyağının belirlenmesini sağlar. O kelime üzerinden diğer mısraların son kelimeleri şekillendirilir.

“Uyak (kafiye), en az iki dize sonunda, anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir” (Dilçin, 2005, s. 59). İlk örnekleri de dahil manileri kafiye açısından incelediğimizde daha çok yarım kafiyenin kullanıldığını görmekteyiz.

“Kız saçını örsün bir
Güzel koku sürsün bir
Dünürçüler gitmeden

Hepsi kızı görsün bir” (-sün bir: redif/ -r: yarım kafiye) (Artun 24).

Maniler genellikle yarım kafiyeledir lakin tam, zengin, cinaslı manilere de rastlamaktayız.

Tam kafiyele mani örneği

Bahçenizde dut var mı
Havada bulut var mı
Ben yarimi kaybettim
Bulmaya umut var mı (var mı: redif/ ut: tam kafiye)

“Zengin kafiyele mani örneği

“İnleyeyim dinle gönül
Dinleyeyim inle gönül
İmil imil yanalım
Senin derdinle gönül”(gönül: redif/ inle: zengin kafiye) ((Dilçin 280).

Manilerde sık kullanılan kafiye çeşitlerinden biri de cinaslı kafiyele. Cinaslı kafiye yazılışı aynı olup anlamı farklı olan sesteş kelimelerin mısra sonlarında kullanılmasıyla gerçekleşir.

“Almadan
Kokun aldım **almadan**
Bir de yüzün göreyim
Tanrı canım **almadan**” (Dilçin 285).

Redif: mısra sonlarında aynı görevde kullanılmış ek ya da sözcüklerin tekrar edilmesiyle oluşur. Ek, sözcük, cümle halinde tekrarlanan redifler vardır.

Ek Halindeki Redif:

“Ay doğar ayazlanır
Gün doğar beyazlanır
Mahmur gözlü sevdiğim
Uyanmaya nazlanır”(Dilçin 281).

(lanır: redif/ az: tam kafiye)

Sözcük Halinde Redif:

“Akşam oldu bize gel
Gözlerini süze gel
Bir eline bade al
Bir eline meze gel” (Dilçin 281).

3.4.2. Manilerde Ölçü ve Durak

Ölçü, vezin bir milletin sahip olduğu dilin yapısından ve yaşam biçiminden meydana gelir. Türk dilinin kurallarından doğan ölçü ise hece ölçüsüdür. Hece ölçüsü edebiyata Türklerin kazandırdığı bir ölçüdür. “Eskiden vezn-i benan, hesab-ı benan (heceler parmakla sayıldığı için parmak ölçüsü, parmak hesabı denmiştir) adıyla anılırdı”(Dilçin 39).

Hece ölçüsü, Türklerin edebiyata kazandırdığı bir ölçü olduğu için aynı zamanda Türklerin milli ölçüsüdür. Hece ölçüsü 2 heceliden 20 heceliye kadar kullanılmıştır. En çok kullanılan hece kalıpları yedi, sekiz, on bir, on dört heceden oluşanlardır. Türkler, mani nazım şeklinde milli ölçüsü olan hece ölçüsünü kullanmışlardır ve maniler en çok yedili hece ölçüsüyle oluşturulmuştur.

Yedi heceli kalıpta kullanılan duraklar (3+4), (4+3), (5+2) ve (2+5)’tir.

(3+4) Duraklı Mani Örnekleri:

“A benim bahtı yarım
Gönülde tahtı yarım
Yüzünde göz izi var
Sana kim baktı yarım

(4+3) Duraklı Mani Örnekleri:

Elma verdim almazsın
Hiç halimi sormazsın
Hangi bağın gülüsün
Vaktin gelir solmazsın

(5+2) Duraklı Mani Örnekleri:

Sarı kavunu dildim
Çamura düştü sildim
Yarım gurbete gitti
Şimdi kıymetin bildim

(2+5) Duraklı Mani Örnekleri

Kahve yemenden gelir
Bülbül çemenden gelir
Beyaz gerdan sırma saç
Her gün yabandan gelir”(Dilçin 44-46).

“Genellikle yedili hece ölçüsüyle söylenen maniler çoğunlukla 4+3 duraklıdır. Durak genellikle bu şekilde olmakla beraber 3+2+2, 5+2, 3+4 şeklinde durakla söylenmiş maniler de vardır. Duraksız manilere de rastlanmaktadır”(Çelik 22).

“Hece ölçüsünde mısranın belirli ölçütlerle bölümlere ayrılmasına “durgulanma”, bu bölüm noktalarına ise “durak” denir”(Dilçin 40).

Yedi hecenin yanı sıra sekiz heceli maniler de vardır. Bunların durak yapıları (4+4) şeklindedir.

Sonuç olarak yedili hece ölçüsüyle yazılan meydana getirilen manilerin durak yapıları genellikle (3+4), (4+3), (5+2) ve (2+5) duraklıdır”(Dilçin,43). Sık bir biçimde kullanılan ise (3+4), (4+3) duraklı olanlardır.

3.4.3. Türkiye’de Mani Üzerine İlk Çalışmalar

Ülkemizde maniler üzerine yapılan çalışmaların başlangıcı ülkemizde halk bilimi çalışmalarının başlangıcıyla örtüşmektedir. 14.yüzyıla ait bir çalışma olan Mecmua-i Maniyat bu anlamda ortaya çıkmış ilk eserdir.

“Mani kitabının ilk örneği *Mecmua-i Maniyat* adlı eserdir. Eserin 1875 yılından önce Sultan Abdülaziz döneminde yazıldığı düşünülmektedir. Bu eserde “ayaklı / kesik mani” tarzında 164 tane mani bulunmaktadır. İkinci eser ise Ignacz Kunoş’a aittir. Kunoş, Budapeşte’de, 1880 yılında *Osmanlı-Türk Halk Edebiyatı Mecmuası* isimli bir eser meydana getirmiştir. Eserin ikinci cildinde 401 mani vardır. İstanbul Darülfünun Edebiyat Medresesi Mezunları Cemiyeti tarafından 1339 (1923) yılında oluşturulan “Maniler” adlı eserin oluşturulmasında bu eserden yararlanılmıştır. 1923- 1928 yıllarında *Milli Mecmua*’da (C. V-X), *Halk Edebiyatından Numuneler* başlığı ile yayınlanan 107 mani, ilk mani örneklerinden olması nedeniyle önemlidir” (Kaya 478).

“Sadettin Nüzhet (Ergun) ve Mehmet Ferit (Uğur)’in hazırladıkları Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı (1926)nda 149-177. sayfalar manilere ayrılmıştır”(Kaya 47).

“En Güzel Türk Manileri” adlı eser 1933 yılında Vasfi Mahir Kocatürk’ün kaleminden yayınlanmıştır.

“Manilerimizden” adlı eser 1957 yılında İlhan Başgöz tarafından yayınlanmıştır.

Manilerimiz adlı eser Nesip Yağmurdereli tarafından 1963 yılında yayınlamıştır. Oğuz Yorgancıoğlu’nun eseri olan 1969 yılında yayınlanan “Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler” adlı eserde Kıbrıs Türküne ait maniler bulunmaktadır.

1972 yılında yayımlanan L. Sami Akalın'ın Türk Manilerinden Seçmeler adlı eserinde mani sözcüğünün tanımı, kaynağı, mani türleri ve mani örneklerine yer verilmiştir. Aynı zamanda diğer Türk topluluklarından da mani örneklerine yer verilmiştir. Özellikle Çağatay ve Gagavuz manilerinin üzerinde durulmuştur.

1990 yılında Şükrü Elçin, Türkiye Türkçesinde Maniler adlı eseri yayınlamıştır. Kitapta 998 adet mani bulunmaktadır.

1998 yılında Günay Karaağaç ve Halil Açıkgöz'ün birlikte yayınladığı Azerbaycan Bayatıları adlı eserde Azerbaycan'da derlenmiş bayatılara yer verilmiştir.

4. BAYATI

4.1. Bayatı Kelimesinin Kökeni

“Azerbaycan şifahi halk edebiyatının nazım şekillerinden biri manidir. Mani Azerbaycan sahasında “bayatı” adıyla anılmaktadır. Bunun yanı sıra “Azerbaycan’da mani terimine karşılık olarak *bayatı, mani, meni, mahni, mahna*” kelimeleri kullanılmaktadır” (Kaya 10).

Azerbaycan şifahi halk edebiyatında önemli bir yere sahip olan bayatların tanımı ve kökeni hakkında araştırmacılar çeşitli görüşler ileri sürmüştür. Birçok araştırmacıya göre bayatı kelimesi, aynı zamanda bir Türk boyu olan olan Bayat isminden gelmektedir.

Ünlü araştırmacı Sadnik Paşa Pirsultanlı bayatı kelimesini bayat boyu ile ilişkilendirir.

“Bayatı bir söz-termin kimi həm “köhnə, boyat” kəlməsi əlaqələndirilmiş, həm totem adı kimi mənalandırılmış (Mahmud Kaşğari) həm də Oğuz xanın nəvəsi, Gün xanın ikinci oğlu Boyatın, sonralar isə əski azərbaycanlıların soy kökündə əhəmiyyətli rol oynamış eyni adlı qəbilə, tayfa, elin adı ilə bağlanmışdır. (Salman Mümtaz). Bayatların ən qədim növlərindən olan Saya isə eyni zamanda el

nəğməkarı, aşığın əcdadı, ulu babası sayılmış, bu ifaçı-sənətkar bir çox soylar, boylar, dastanların yaradıcısı, müəllifi kimi dəyərləndirilmişdir. Hazırda Azərbaycanın Ağdam, Ucar və Şamaxı rayonlarında, eləcə də Dərbənddə Boyat adlı kəndlərin mövcud olması da bu fikir həqiqətə yaxınlaşdırır”(Pirsultanlı 240).

“Sadnik Paşa Pirsultanlı’nın eserinde de belirttiği gibi bayatı kelimesini Bayat boyu ile ilişkilendiren araştırmacılardan biri de Salman Mümtaz’dır. Araştırmacı bu fikrini “*Bayatı çağırma Bayat elinə məxsusdur*” cümlesi ile belirtmiştir” (Pirsultanlı, 2012, 33).

Fuat Köprülü, A. Caferoğlu, Salman Mümtaz gibi isimler bayatı kelimesinin kökenini Bayat boyu ile ilişkilendiren önemli araştırmacılardandır.

Paşa Efendiyev, Azərbaycan Şifahi Halk Edebiyatı adlı eserin Bayatılar bölümünde Bayatı sözünün etimolojisi hakkında bilgi verirken Salman Mümtaz’ın görüşüne de başvurur. Eserinde “Salman Mümtaz yazır kireveyete göre Bayat Oğuz xanın nevesidir. Bu söz indiki Azərbaycanlıların formalaşmasında esas rol oynamış Bayat qəbəlesinin adı ilə bağlıdır. Bayatı yeni Bayat qəbəlesinə məhsus şeir forması. Salman Mümtaz bu sözün iki hissədən ibarət olduğunu qeyd edir: bay-bey, varlı, at isə ad-san, isim mənasındadır. Edibin mülahizəsinə görə Dədə Qorqud, Füzuli və Vəqif də Bayat qəbəlesindəndir” şeklinde ifade etmektedir” (Efendiyev 229).

Fahrettin Kırzioğlu da bayatı isminin Bayat boyundan geldiğini şu cümleleri ile dile getirmektedir: “Konuyla ilgili en fazla kabul gören görüş ise, Bayat isimli boydan gelen Oğuz Türkmenlerince söylendiği için bu terimin onlara verilmiş olmasıdır” (Kırzioğlu 660).

Vilayət Muhtarovlu birçok araştırmacının bayatı kelimesini bayat boyuyla ilişkilendirdiğini dile getirmektedir.

“Araştırmacıya göre, araştırmacıların büyük bir kesimi, bu popüler halk edebiyatı türünü *Bayat* adlı Türk boyunun adı ile ilgili göstermektedirler. *Bayatlar*, eskiden beri Kuzey Azerbaycan sınırları içerisinde yaşamaktadırlar ve bazı

rivayetlere göre Türk dünyasının büyük söz ustası Fuzûlî de bu boydandı” (Muhtaroğlu 137).

Bayatı kelimesinin eski köhne, bayat anlamında kullanıldığını iddia eden görüşler de vardır. Bu görüşü ifade eden araştırmacılar fikirlerini şu şekilde belirtmektedir:

“Bayatı kelimesini kimi alimler “*köhne-boyat*” kelimesiyle ilişkilendirilirken kimi alimler ise “*ulu Tanrı*” olarak ilişkilendirmektedir” (Abdulla vd. 4).

Sadni Paşa Pirsultanlı: “*Bayatı bir söz-termin kimi həm “köhnə, boyat” kəlməsi əlaqələndirilmiş, həm totem adı kimi mənalandırılmış (Mahmud Kaşğari) həm də Oğuz xanın nəvəsi*” (Pirsultanlı, 2003, 18) diyerek Kaşgarlı Mahmut’un fikriyatını örnek göstererek fikrini belirtmektedir.

Bayatı kelimesinin etimolojisi üzerine yapılan iki farklı görüşü değerlendirdiğimizde, Azerbaycan Türklerinin yayıldıkları coğrafya itibariyle Bayat boyunun yaşadıkları bölgede olmalarını ele alırsak bayatı kelimesini bayat boyuyla ilişkilendirebiliriz. Mani kelimesinin Türkmani kelimesinden meydana geldiği, Türkmenlerin söylediği söz anlamında kullanıldığı görüşünden yola çıktığımızda bayatı sözcüğü de Bayat boyuna ait söz olarak nitelendirilebilir.

4.2. Bayatının Tanımı

Bayatı, Türk halk şiirinin en küçük nazım şeklidir. Türk halklarının yedi hece ile söylediği dört mısralık manzumeler Türk dünyası ülkelerinde çeşitli isimlerle anılmaktadır. Azerbaycan sahasında bayatı, Batı Türkçesinde mani, Kırım sahasında çınq, Kazakistan sahasında cır, Özbekistan sahasında aşule, Irak Türkmenlerinde hoyrat olarak isimlendirilmektedir.

Bayatının tanımı çeşitli sözlük ve ansiklopedilerde benzer ifadelerle tanımlanmıştır. Bu sebeple bu tanımların sadece bir kısmını ifade etme gereği duyduk.

4.2.1. Sözlüklerde ve Ansiklopedilerde Bayatı Tanımı

TDK Güncel Türkçe Sözlük, bayatı tanımı: Azeri ve Türkmen halk şiirinde mânî türü Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu'nda *bayatı*, “çoğu cinaslı olan mani gibi dörtlüklerden oluşan halk şiiri, Azerbaycan Türk müziğinde ise lirik bir formun adı” olarak tanımlanır (Hacaloğlu 32).

İslam Ansiklopedisi, bayatı tanımı: “Mâniye Denizli’de “mâna”; Urfa’da kadınların söylediğine “meani”, erkeklerin söylediğine “hoyrat”; Kars, Erzurum ve Artvin bölgelerinde “meni”; Erzincan ve yöresinde “ficek”; İç ve Batı Anadolu’da “mâni”; Trabzon yöresinde “atma-koşma”; Irak Türkleri’nde “hoyrat-horyat”; Azerbaycan Türkleri’nde “bayatı, mahni”; Kırım Tatarları’nda “mane”; Tatarlar’da ayrıca “çinik, çinig, cing, şın”; Kazan Türkleri ve Kırgızlar’da “ay tip kayım, ölung, ülenek”; Özbekler’de “koşuk denir”(<https://islamansiklopedisi.org.tr>, Erişim: 15.05.2020).

4.2.2. Kitaplarda Bayatı Tanımı

Vagif Veliyev, *bayatı*yı şu şekilde açıklamıştır:

“Azerbaycan sözlü edebiyatında lirik şiirin en geniş yayılmış janrlarından biri bayatılardır” (Veliyev 185).

Günay Karaağaç ve Halil Açıkgöz ortak eserlerinde “Azerbaycan kültürünün etki alanında bulunan cinaslı edebî ve müzikal biçimlere topluluklar arasında daha çok *bayatı* adı verildiğini belirtmektedirler” (Karaağaç ve Açıkgöz 706).

4.3. Bayatının Özellikleri

Azerbaycan sahasında bayatı olarak isimlendirilen yedi heceli, dört mısradan oluşan nazım şeklinin, 1,2,4. mısraları kendi aralarında kafiyeli olup 3. mısrası ise diğer mısralardan bağımsızdır. Bayatının en yaygın kafiye şeması aaxa’dır. Bu kafiye şemasının yanı sıra xaxa, abab, aabb gibi kafiye şemalarına da rastlanılmaktadır.

Bayatının bu şekil özelliğini çeşitli araştırmacılar eserlerinde şu şekilde açıklamıştır:

Prof. Dr. M. Öcal Oğuz, “Bayatılar âşık edebiyatında diğer türlerden form ve şekil özelliklerine göre farklıdır. Bu bedii tür dört mısralı ve yedi hecelidir. 1, 2, 4. mısralar kendi aralarında kafiyeli, 3.mısra ise serbesttir. Burada 1. ve 2. mısralar, 3, 4. mısralarda verilen poetik fikri kuvvetlendirmek için zemin hazırlar” (Oğuz 79).

Maarife Hacıyeva ve Mehmet Rıhtım’ın eserlerinde, “*bayatı* dört dizeli, yedi heceli şiir bendidir. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeler kendi aralarında kafiyeli; üçüncü dize ise serbesttir. Kafiye dizilişi *aaba* şeklindedir. *Bayatılar* aşk,hüzün, toy-düğün, gurbet, tabiat vb. konuları ele almaktadır. Azerbaycan *bayatıları* genellikle “*men aşık, ezizim, ezizinem, ele mi*” sözleriyle başlamaktadır şeklinde ifade etmiştir”(Hacıyeva ve Rıhtım 67).

Ehliman Ahundov, eserinde holavar mahnıları üzerinde durmuş bu mahnıların ekincilik ile ilgisini belirterek özelliklerini açıklamıştır.

“Hece vezni ile oluşan *holavarlar* da meydana çıkıyor. Bunların her mısrası 7, 6 yahut 8 heceden ibarettir. Burada yine de esas yeri ahenk tutar. İlk mısrası 1, 2, 3 heceden ibaret eski *holavarlar* indi hem ayrıca, hem de *holavarların* nakaratı gibi okunur. Her bendi 4 mısradan ibaret *holavarlar* nispeten yakın zamanın mahsulüdür” (Ahundov, 1994, 426).

Bayatılarda ilk iki dizenin doldurma dizeler olduğu, verilmek istenen asıl duygunun, fikrin son iki mısradan dile getirildiğini ifade eden araştırmacılar vardır.

Bayatı dört mısralı olarak, rubai gibi 1, 2, 4. mısraları (dizeleri) birbirine benzer ve aynı kafiyeden oluşmakta; ancak 3. mısra serbest halde görünmektedir. 1. ve 2. mısralar anlam ve ifade bakımından 3. ve 4. mısraların önsözü olarak belirlenmekte, zaten bayatı söyleyenin amaç ve maksadı da en son iki mısradan yer almaktadır. (Golkarîan 141)

Lakin bazı araştırmacılar bu fikre itiraz ederler. Örneğin Paşa Efendiyev :

“Bazen bele bir mülahize ireli sürürler ki guya bayatılarda birinci, ikinci misra forma xatirine getirilir, çok zaman heç bir mena daşımır ve son mısralarla o qeder de bağlanmır. Elbette, bu fikir yanlıştır. Bayatının meziyyeti mehz dördmısralı olmasındadır. Bu dörd da birleşerek ümumi bir fikri, hissi tamamlayır” (Efendiyev 243) diyerek fikre itiraz eder.

Görüşünü şu bayatı ile destekleyen yazar, örnekte verdiği bayatının 4. mısrasındaki ayrılık ve ölüm ilgisini bayatının ikinci mısrasındaki kızıl gülün solması ile ilişkilendirildiğini dolayısıyla dörtlüğün mana bakımından bir bütün olduğunu dile getirmiştir.

Örnek:

“ Qızıl gül olmayadı,
Saralıb solmayaydı.
Bir ayrılık bir ölüm
Heç biri olmayaydı” (Efendiyev 243).

İlk mısra genellikle eleme, ezizim, eziziyem, ezizinem, men aşiq, ay balam gibi nida bildiren sözcüklerle başlar.

Örnek:

Ezizim od apara
Ay doğdu o da para
Yoxdu bir odu keçen
Sinemden od apara

Aşiq so deyip ağlar
Sünbül su deyip ağlar
Deryada bir gül bitip
O da su deyip ağlar (Efendiyev 243).

Bayatıların kendine özgü kafiye ve redif şeması vardır. Bayatılar daha çok cinaslı bir şekilde kafiyeleşir. Cinaz kafiye Türk anonim halk edebiyatı nazım şekillerinden biri olan maninin bir çeşidi iken (cinazlı mani) Azerbaycan sahasında

bayatının Irak Türkmenlerinde de hoyratın bir özelliğidir. İlk bayatı örneklerini incelediğimizde onların cinaslı kafiye ile oluşturulduğunu görmekteyiz.

Araştırmacı Alışık makalesinde bu fikri destekleyen şu cümlelere yer vermiştir:

“Bayatı, Türk kültüründe sözlü gelenek içinde anonim olarak doğmuş bir türdür. Geleneğe bağlı Türk nazım türünün temelinde dörtlük bulunduğu görüşünden hareketle genelde bayatılar dört mısradan oluşan bir yapı bütünlüğü içinde ele alınmıştır. Bayatılarda anlam her ne kadar üçüncü ve dördüncü mısra da toplanmış bulunuyorsa da anlamın zihindeki akışını sağlayan unsurlar; kullanılan redif, kafiye ve cinas olmaktadır. Bu sebeple bayatılar Türk nazımının cinas bakımından en zengin dalını oluşturur” (Alışık, 2007).

İlk bayatı örneklerinden olan bu bayatı cinaslı kafiyenin örneklerindendir:

“Men Aşiq yasemen siz
Bağların yasemensiz
Men öldüm güle hasret
Gülşensiz yasemensiz
Yuğ ağlayan dost kuyinde
Getmeyin yase mensiz

Ezizim suda yandı
Sel geldi su dayandı
Eşq oduna su töktüm
Alışdı su da yandı” (Efendiye 232).

Bayatılar ilk söyleyeni belli olmayan, halka mal olmuş anonim eserlerdir.

İsrafil Abbashlı, *Azerbaycan Bayatıları* adlı eserinin önsözünde bayatının anonimliği konusuna değinmiştir: Bayatılar, ferdi olduğu kadar da kolektif yaratıcılık mahsulüdür. Ferdidir, çünkü müelliflerini tanımadığımız bu sanat incileri ayrı ayrı tarihi kesimlerde yüksek poetik kabiliyete, düzüp-koşmak, çalıp-çağırarak yeteneğine

malik kimseler tarafından yaratılmışlardır. Kolektiftir, çünkü bunlar içtimai mahiyet taşırlar; ayrı ayrı fertler tarafından yaratılmış bu örnekler halkın bedii tefekkür süzgecinden geçerek yetkinleşir, sanatkârlık bakımından zayıf olanlar hafızalardan silinerek unutulur, asıl sanat örnekleri ise ebedi şöhret kazanırlar (Ferzeliyev-Abbaslı 7).

Anonim olan bayatıların ilk örneklerine Divanı Lügat-ı Türk eserinde rastlanmaktadır.

Filogiya elmleri namizedi Asiya xanım Memmedova Respublika Elyazmaları İnstitutunda olan cünglerden bayatıları toplayıp kitapça şeklinde neşr ettirmiştir. Hemin kitabda verilen aşağıdaki altı misralı nümune 1549-cu ilde yazıya alınan ilk bayatılardan hesap olunur.

Meş Aşiq yasemen siz
Bağların yasemensiz
Men öldüm güle hasret
Gülşensiz yasemensiz
Yuğ ağlayan dost kuyinde
Getmeyin yase mensiz (Efendiyev 232).

Evliya Çelebinin Seyahatname adlı eserinde elemi ile başlayan bayatı örnekleri vardır.

“Elemi halim felek
Dil bilmez zalim felek
Kesdin can bağcasından
İki nihalım felek” (Çelebi 211).

4.4. Konularına Göre Bayatılar

Bayatı, şifahi halk edebiyatının nazım şekillerinden biridir. Şifahi halk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Eski zamanlardan itibaren meydana gelen bir nazım şekli olduğu için konuları itibariyle derin manaya sahiptir. Bayatılar konuları

itibariyle Azerbaycan halkının yaşam felsefesini, ahlakını, fikir dünyasını, tarihi tecrübesini yansıtan lirik yapılarıdır.

Araştırmacı yazar Muhtaroğlu Azerbaycan halk mahnılarının musiki ile bedii sözün bir araya gelmesiyle oluştuğunu belirtirek mahnıları konularına göre sevgi mahnıları, kahramanlık mahnıları olmak üzere iki kısma ayırır.

Azerbaycan folklorunun başka bir şiir türü olan halk *mahnı*larının, Araştırmacıya göre, “sevgi *mahnı*ları derin ve ince lirizmi, hislerin samimiliği ve kıvraklığı ile seçilir. Kahramanlık *mahnı*larında ise adından da anlaşıldığı gibi, mücadele, savaş, haksızlıklara karşı barışmazlık ahvali-ruhiyesi öne çıkarılmaktadır. Sevgi konulu halk *mahnı*larının bazıları *diyalog deyişme* şeklindedir. Halk *mahnı*ları popülerlik açısından *atalar sözleri* ve *bayatılarla* aynı seviyededir” (Muhtaroğlu 137).

Bayatılar, halkın hayat tecrübelerini yansıttıkları için tarihte o halkın yaşadığı savaşları, işgalleri, zulmü de dile getirmektedir. Bayatılar, resmi anlamda bir tarihi belge olmasa da kültürel anlamda tarihten izler taşımaktadır. Örneğin bu bayatıda Moğalların Azerbaycan’a saldırdığı o dönemler dile getirilmiştir.

“Bulaqda qaldı
Güyüm bulaqda kaldı
Yarı tatar apardı
Üyüm qulaqda qaldı” (Efendiyev 235).

Azerbaycan halkının vatan toprağına verdiği kıymeti, vatan sevgisini yurduna duyduğu muhabbeti dile getiren bayatılar vardır.

Ezizim vatan yaxşı
Geymeye ketan yaxşı
Gezmeye garip ülke
Ölmeye veten yaxşı

Bayatılarda vatan sadece ona duyulan muhabbet ile yer almaz. Coğrafya olarak da vatan, bayatıların konusu olmuştur. Yaşanılan vatanın çayı, dağı, ovası bayatılarda

isim olarak geçmektedir. Kimi bayatılarda şair vatanın dağına, çayına seslenerek onunla konuşmaktadır.

Araz, Araz xan Araz
Min gözden qalxan Araz
Sevdiğim gemidedir
Gel eyleme qan Araz

Arpa çayı aştı kaçtı
Sel Saran'ı aldı kaçtı
Ala gözlü kalem kaşlı
Apardı seller saranı
Bir ala gözlü balanı

Vatan coğrafyasında göz dolduran şehirlerin güzelliğini, vatan topraklarının ne kadar kıymetli olduğunu dile getiren bayatılar da vardır. Şeki, Şirvan, Karabağ, Tebriz, adına bayatılar yazılan kadim şehirlerdendir.

Men aşiqem Qarabağ,
Şeki, Şirvan Qarabağ
Tehran cennete dönse
Yaddan çıkmaz Qarabağ

Yol verme yada Tebriz
El geder bada Tebriz
Senin hasretindeyem
Can sene feda Tebriz (Efendiyev 237).

Bayatılar, insana dair duyguların dile getirilmesini sağlamıştır. Gurbete gitmek, vatan hasreti çekmek de duyguların en kuvvetlilerindendir. Gerek gurbete gittiği için gerekse işgal edilen topraklardan kopmak zorunda kaldığı için Azerbaycan'da vatan hasreti çeken kişiler, bu hasreti bayatı aracılığıyla dile getirmiştir.

“Ezizim hey ağlarım
Derdime derd bağlarım

Qürbet cennet olsa da
Veten deyip ağlarım” (Efendiyev 238).

Bayatılar; yoksunlukla, yoklukla, fakirlikle sınanan ve zorlanan insanların şikayetlerini dile getirmektedir.

“Eziziyem gül eller
Gül barmaqlar, gül eller
Deryaca ağlın olsa
Yoxsul olsan gülerler” (Efendiyev 238).

Bayatılar, Azərbaycan halkının şah tarafından gördüğü zulmü, hanların, beylerin halkı canından bezdiren muamelelerini dile getirmiştir.

“Men aşiq bilen olmaz
Bu yerde gülən olmaz
Şahın zulmü yüz olar
Rehmini bilen olmaz” (238).

Azərbaycan halkı; çəkdiği zulümlər, eziyyətlər və yarım kalan duyğular nəticəsində kərdən şikayət edən bayatılar söyləmişlərdir.

“Aman felek dad felek
Heç olmadım şad felek
İçirtdiyın şərbətdən
Özün de bir dad, felek” (239).

Bayatıların bir kısmı kadınlar tarafından meydana getirilmiştir. Kadınların hayat yolculuğunda yaşadıkları, çektikleri sıkıntılar, özlemler, yoksulluklar, sevdiğiyle evlenememe, sevmediği kişiyle evlenmek zorunda kalma, toplumun yüklediği ağır sorumluluklar sebebiyle kadınlar, arzu hallerini bayatılar aracılığıyla aktarmışlardır.

Bulağın başı iyle
Dibinin daşı iyle
Yara bir name yazdım
Gözümün yaşı ile

Ağ alma allanıbdı
Budaqdan sallanıbdı
Cavan deye verdiler
Saqqalı çallanıbdı (241).

İnsana dair olmazsa olmaz olan duygulardan biri sevgidir. İnsan insanı ve çevresini, ona hissettiği sevgi vasıtasıyla anlamlandırır. Sevginin de çeşitleri vardır. Kimi zaman bir ahu gözlüye duyulan aşkta kimi zaman da bizlere ömürlerini adayan annelerimize duyduğumuz histe ortaya çıkar. Sevgi; kardeş sevgisi, dost sevgisi, vatan sevgisi diye birçok gruba ayrılabilir. Bayatılar da duyduğumuz bu sevgileri dile getirmiştir.

“Men aşiq yara bağlar
Yar meylim yara bağlar
Yaramı yar bağlasın
Yar yaxşı yara bağlar” (244).

Əzizinəm odlana
Yana canım odlana
Mənim üçün ən əziz
Bir vətəndir bir ana

“Ağlayan başdan ağlar,
Kırpıkdən, qaşdan ağlar.
Qardaşı ölən bacı,
Durar, obaşdan ağlar” (Pirsultanlı 54).

“Mən Həsəti, o yan dur,
Aç gözünü, oyan, dur.

Dost olsan vəfalı ol,
Yoxsa, bizdən o yan dur” (Pirsultanlı 337).

Araştırmacılar bayatıları çeşitli konu başlıklarına göre sınıflandırmaktadır.

Araştırmacı Ramil Aliyev bayatıları konularına göre şu başlıklar altında sınıflandırmıştır. “Aşıqla bağlı bütün dastanlar bayatı formasındadır. Azərbaycan bayatıları bitkin şifahi yaradıcılıq şəklidir. Mövzusunə görə Azərbaycan bayatılarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Təbiətlə bağlı bayatılar;
2. Təbiət gözəlliklərini tərənnüm edən bayatılar;
3. Əmək bayatıları;
4. Məhəbbət bayatıları;
5. İctimai məzmunlu bayatılar;
6. Məişət bayatıları;
7. Vətənpərvərlik bayatıları;
8. Dostluqdan bəhs edən bayatılar”(Aliyev 95).

Öcal Oğuz, bayatıların konusu için “Bayatılar lirik şiirlerdir ve insan hayatının her anı bayatıların konusu olabilir”(Oğuz 78) şeklinde fikrini beyan etmiştir.

“Bayatıların çeşitliği içinde gezildiğinde, aşk bayatıları, sevgilinin vasfı bayatıları, aile ve hayat konulu bayatıları, keder, sıkıntı konulu bayatıları, sıra ve gurbet ve de hicran bayatıları, yiğitlik ve mertlik bayatıları, hikmetli ve öğütlü bayatılar, inanç ve an’anelerle ilgili bayatılarını görmekteyiz” (Golkarian 142).

Azərbaycan Bakü’de birəbir yaptığımız bayatı derlemələri nəticəsində və Bakü bayatıları ilə ilgili kaynak taramasıyla birlikdə bu çalışmada bayatılar konu itibarı ilə şu şəkildə sınıflandırılmışdır.

1. Vətən, Qürbet Konulu Bayatılar
2. Mərdlik, Namərdlik, Dostluk, İgidlik Konulu Bayatılar
3. Bəxt, Talihtən Şikayət, Sitem Konulu Bayatılar
4. Eşq, Məhəbbət Konulu Bayatılar
5. Ayrılıq, İntizar Konulu Bayatılar

6. İstək, Arzu, Temenni Konulu Bayatılar
7. Öyüd, Nəsihət Konulu Bayatılar
8. Ölüm Konulu Bayatılar
9. Alqış, Qarğış Konulu Bayatılar
10. Toy, Dügün, Şənlik, Novruz Konulu Bayatılar
11. Uşaq Bayatıları
12. Bolluq, Bərəkət, əmək Konulu Bayatılar
13. Ana Sevgisi Konulu Bayatılar
14. Qardaşlıq Konulu Bayatılar
15. Qaynana ve Gelin Konulu Bayatılar

4.5. Bayatıların Şəkil Özellikleri

4.5.1. Kafiye ve Redif

Bayatılar genellikle dört mısradan oluşur. 1, 2, 4. mısraları kafiye açısından ortak olup 3. mısrası serbest kafiyevidir.

“Bayatılar âşık edebiyatında diğer türlerden form ve şekil özelliklerine göre farklıdır. Bu bedii tür dört mısralı ve yedi hecelidir. 1, 2, 4. mısralar kendi aralarında kafiye, 3.mısra ise serbesttir. Burada 1. ve 2. mısralar, 3, 4. mısralarda verilen poetik fikri kuvvetlendirmek için zemin hazırlar”(Oğuz 79).

Nabi Kobotarian, “İran Azerilerinin âşıklık geleneği üzerine hazırladığı yüksek lisans çalışmasında, *bayatı*nın İran Azerilerinin âşık edebiyatında yaygın olarak kullanıldığını, dört dizeden kurulu olup, birinci, ikinci ve dördüncü dizelerinin kendi aralarında uyaklı olduğunu, az da olsa koşmaların ilk dörtlüğünü (*abab, xaxa*) ve mesnevi (*aabb*) gibi kafiyeleyenlerinin de bulunduğunu, genellikle yedi heceli dizelerle kurulduğunu ifade etmiştir” (Kobotarian103, aktrn: Yolcu 54).

“Maarife Hacıyeva ve Mehmet Rıhtım’ın aktardığı bilgilere göre, *bayatı* dört dizeli, yedi heceli şiir bendidir. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeler uyaklı; üçüncü dize ise serbesttir. Uyak dizilişleri *aaba* şeklindedir”(Hacıyeva v.d 67, aktrn: Yolcu 55).

“Eşqə düşüb ağlaram, (a)
Ürəyimi dağlaram. (a)
Örپəklərdən birini (x)
Mən başıma bağlaram” (a) (Xelilov 42).

Asıf Hacılı “Bayatı Poetikası” adlı eserinde bayatıları kafiye çeşitlerine göre sınıflandırıp örnekler vermiştir.

“Bayatı qafiyələrinin növlərini də məhz bu cəhətə – heca və sözlərdə səslərin kəmiyyətə və keyfiyyətə uyurlıq dərəcəsinə görə təsnif etmək olar:

- a) həmqafiyə hecaların kəmiyyətinə görə tam və yarımçıq;
- b) səslərin keyfiyyətə uyurlığına görə dəqiq və nisbi;
- c) həmqafiyə sözlərin sayına görə sadə və mürəkkəb qafiyələr.

Tam və yarımçıq qafiyələr:Həmqafiyə sözlərdə əksər hecaların uyuşduğu qafiyəni *tam qafiyə* adlandırır bilərik (2, 3, 4 hecalı qafiyə):

*İstambul, ayrıləsın,
Çarx kimi çəyrıləsın,
Yarım içindən çıxsın,
Dibindən dəyrıləsın*

Bir sıra mürəkkəb (rədif, cinas) qafiyələri də tam qafiyə hesab etmək olar:

*Əziziyəm üzə sən,
Ürbənd salma üzə sən.
Girəsən yar bağına,
Bir cüt narın üzəsən.*

Dəqiq və nisbi qafiyələr: *Dəqiq qafiyələrdə* əksər sait və samit səslər bir-birinə keyfiyyətə uyğun gəlir. Bu qrupa ənənəvi qafiyə cütləri, klişeləşmiş vasitələr daxildir

(“buzları” – “ulduzları” – “qızları”, “daşlı” – “yaşlı”, “düzülür” – “süzülür” – “üzülür”).

Nisbi qafiyələrdəsəslərin təxmini yaxınlığı var. Bu baxımdan sait və samit uyurluğunu fərqləndirmək olar (assonans və konsonans):

*Çuxası **yaşıl** oğlan,
Geyin **yaraşır**, oğlan.
Bizim bağda dolanma,
Anam **dalaşır**, oğlan. –*

Bu nümunədə saitlər dəqiq uyuşmuş, samitlər isə təxminən oxşardır (l-r).

Mürəkkəb qafiyələrrədifli tərkiblər, bir neçə sözdən ibarət mürəkkəb cinaslar, misralarda təkrarlanan həmqafiyə söz cütləri, müəyyən “açar” söz əsasında qurulan çoxpilləli qafiyələr və s. aiddir:

– rədifli tərkiblər:

Ceyran, **çölə dolan gəl**,
Sonam, **gölə dolan gəl**.
Yad ölkədə dözməsən,
Bizim **elə dolan gəl**;

– mürəkkəb cinaslar:
Yağıbdır **qar a tellər**,
Ağardı **qara tellər**.
Namərd gəlib ellərin,
Ömrünü **qarət eylər**;

– həmqafiyə söz cütləri (dərini qafiyələr):

Su **gəlsə sel** bilərdim,
Mey **əssə yel** bilərdim.
Dağda bir oba salsan,
Mən **səni el** bilərdim;

– çoxpilləli qafiyə sistemi:

Əziziyəm **yaxşı** dur,

Yaxşı danış, **yaxşı** dur.

Yaxşı igid yurdunda,

Pis qalmasa **yaxşıdır**.

Qafiyələşmə üsulları: Bayatılarda geniş yayılmış aaba üsulundan fərqli variantlara da rast gəlinir (təəssüf ki, respublikamızda çıxmış toplularda, bəzən tавтологи səciiyyə daşısa da, ümumi mənzərəni əks etdirən bu variantlar, demək olar, daxil edilməyib):

“– aaaa: Gök yüzü mavi **kaldı** // Kuş uçu yavru **kaldı** // Yarım anahtarı **aldı** // Göynüm kilitli **kaldı**; Yavrumun adı **Ahmet** // Setiresi **emanet** // Emanetse **emanet** // Yine gönlümde **Ahmet**.

– aaab: Tüstüsüz **damlar** // Sarı **badamlar** // Tənbəl **adamlar** // Bu balama qurban.

– aabb: Şu derenin **uzunu** // Kıradır **buzunu** // Aldım Türkmən **kızını** // Çekmedim **nazını**.

– abbb: Taksı geliyor taksı // Arkası **parmak** parmak // Bey göyündən kız **almak** // Cennetdən gül **koparmak**.

– abvb: Bursadan Ankaraya // Köpür olsa **kudretten** // Konuşalım sevdiğim // Kurtulalım bu **dertten**.

– abab: İşte ben gidiyorum // Ya İstanbul ya **Tonya** // Sevdum da **alamadum** // Ey gidi yalan **dünya**”(Hacılı 36-43).

Bayatıların kendine özgü kafiye ve redif şeması vardır. Bayatılar daha çok cinaslı bir şekilde kafiyeleşir. Cinaslı kafiye, Türk anonim halk edebiyatı nazım şekillerinden biri olan maninin bir çeşidi iken Azerbaycan sahasında bayatının, Irak Türkmenlerinde de hoyratın bir özelliğidir. İlk bayatı örneklerini incelediğimizde onların cinaslı kafiye ile oluşturulduğunu görmekteyiz.

İlk bayatı örneklerinden olan bu bayatı cinaslı kafiyenin örneklerindendir:

“Meş Aşiq yasemen siz
Bağların yasemensiz
Men öldüm güle hasret
Gülşensiz yasemensiz
Yuğ ağlayan dost kuyinde
Getmeyin yase mensiz

Ezizim suda yandı
Sel geldi su dayandı
Eşq oduna su töktüm
Alışdı su da yandı”(Efendiyev 237).

4.5.2. Bayatılarda Ölçü ve Durak

Bayatılar çoğunlukla yedili hece ölçüsüyle dörtlüklerle oluşturulan nazım şeklidir. Yedi heceden oluşan mısralar genellikle (4+3), (3+4) durakla meydana gelmektedir.

Sadnik Paşa Pirsultanlı, eserinde bayatıların ölçüsü hakkında bilgi vererek bu hususta örnekler vermiştir.

“Eyni zamanda hər iki tədqiqat əsərində mənzum ata sözləri və tapmacalarla yanaşı, heca vəzninin meydana qoyduğu hər mısrası yeddi hecalı, dörd misralı bitkin xalq şeiri olan bayatılara da münasibət bildirilmişdir. Məsələn:

Gülabı güldən allam,
İyin bülbüldən allam.
Bağda bülbül can versə,
Qanını güldən alam”(Pirsultanlı 16).

“Yeddi hecalı olanlar öz çoxluğuna görə az və çox hecalılardan qat-qat artıqdır. Xalq şeirinin daha lirik, oynaq, kütləvi nümunəsi olan bayatılarla ölçüləri birdir. Cəsarətlə demək olar ki, bayatıların daş-divarı doğrudan da atalar sözləri ilə hörülmüşdür. Üçüncü yerdə beşhecalılar durur ki, bunların ölçüsü də xalq mərasim

nəğmələrinin heca ölçüsünə çox yaxındır. On bir hecalı olanlar isə saz simli çalğı alətinin Şah pərdəsinə bağlı yaranan qoşmalara daha uyğundur” (Pirsultanlı 9).

Asif Hacı, Bayatı Poetikasi adlı eserinde bayatıları mısralarına göre duraklarına ayırıp örnekler vermiştir.

“a) 1, 2, 4-cü misralarda 3/4, üçüncü misrada 4/3 tənəsübü:

*Şirmay / telə işlər,
Dəyirman / yelə işlər.
Heç kafərin / başına
Gəlməsin / belə işlər;*

b) 1, 2, 4-cü misralarda 4/3, üçüncü misrada 3/4 tənəsübü:

*Araz axar / yan verər,
Səsi mənə / can verər.
Yaramı / möhkəm bağla,
Bağlamasan / qan verər;*

c) Bütün misralarda 3/4 tənəsübü (bu və aşağıdakı tip bayatılarda bədii təzad yalnız qeyd olunur, həllə cəhd edilmir, buna görə də üçüncü misra ritməcə digər misralardan ayrılır):

*Əizim / qar qalanmaz,
Qar yağmaz, / qar qalanmaz.
Düşməni / möhkəm vursan,
O bir də / qarqalanmaz;*

d) Bütün misralarda 4/3 tənəsübü:

*Bu dağların / başına,
Bülbül düşər / qaşına.
Mahir ovçu / düz vurur,*

Güllə atmaz / boşuna”(Hacılı 3)

5. BAYBURT MANİLERİ

5.1. Konularına Göre Derleme Yapılmış Bayburt Manileri

5.1.1. Aşk Sevgi Konulu Maniler

Oğlan adın Hüseyin
Ver yeleşin kasayım
Annen baban büyütsün
Ben bağrıma basayım
Seyhan Kara, 20 Aralık, 2019

Mani maniye açar
Mani derdimi açar
Kırılacak kollarım
Hasansız yorgan açar
Seyhan Kara, 20 Aralık, 2019

Gel kapıdan geç oğlan
Bir sigara iç oğlan
Beni sana vermezler
Al da beni kaç oğlan
Seyhan Kara, 20 Aralık, 2019

Sabunu koydum leğene
Vay başıma gelene
Ben seni gizli sevdim
Sen duyurdun aleme
Seyhan Kara, 20 Aralık, 2019

Sarı çitim sarmaşık
O yar aşık ben aşık
Yar aklıma gelince
Elimden düştü kaşık
Züleyha Buğa, 20 Aralık, 2019

Küşne koydum koruna
Aç ağzını kurula
Yarime yar diyenin
Sol göğsünden vurula
Züleyha Buğa, 20 Aralık, 2019

Hay çeperler çeperler
Çepere su serperler
İçimden alev almış
Dışardan su serperler
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Sıra sıra çeperler
Çepere su serperler
Irak yoldan geleni
Terli terli öperler
Seyhan Kara, 20 Aralık 2019

Elinde Maşa
Gider ataşa
Kızlardan paşa
Vay Meşhure Hanım
Züleyha Buğa, 20 Aralık, 2019

Merdivenim kırk ayak
Kırkına vurdum dayak
Dediler yarım gelmiş

Seyirttim yalın ayak
Züleyha Buğa, 20 Aralık, 2019

Bir mendil işle yolla
İşle gümüşle yolla
İçine koy beş elma
Birini dişle yolla
Züleyha Buğa, 20 Aralık, 2019

Bahçaya kuzu girdi
Yarama sızı girdi
Anasını alırken
Koynuma kızı girdi
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Kül oldum yana yana
Yar uykudan uyana
Nece yalvarayım
Kendimden olmayana
Süheyla Demir, 15 Aralık, 2019

İp attım ucu kaldı
Tarakta göçü kaldı
Ben sevdim eller aldı
İçimde acı kaldı
Süheyla Demir, 15 Aralık, 2019

Hınıs mıdır nar mıdır
Minaresi var mıdır
Aklımızdan çıkan kızın
Acep aklımı var mıdır
Süheyla Demir, 15 Aralık, 2019

Maniciyim manici
Hem altunam hem inci
Annem babam verirse
Geliciyim gelici
Ülker Kalaycı, 28 Ocak, 2019

Atlı geliyor atlı
Üstünde kilim katlı
Anam babam sağ olsun
Hepisinden yar tatlı
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Maniye melez derler
Çil ördeğe kaz derler
Eşinden ayrılana
Get bir zaman gez derler
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Bu dağlar meşe dağlar
Çiçeği taze dağlar
Tutaydım yar elinden
Gezeydim sizi dağlar
Sevilay Kıyar, 29 Ocak, 2019

Maniden mestim oğlan
Küçükten dostum oğlan
Duydum ki evlenmişsin
Ben senden küstüm oğlan
Süheyla Demir, 28 Ocak, 2019

Bahçeler barı çalar
Gözlerim mavi çalar
Yalağuz yola varma

Seni bir avcı çalar
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Bahçelerde sarmaşık
Birbirine dolaşık
Dediler yarın geldi
Elimden düştü kaşık
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Bahçelerde gül var mı
Gül dibinde yer var mı
Bu gece geleceğim
Yatağında yer var mı
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

At olur da tepmez mi
Yar olur da öpmez mi
Yarın öptüğü yerde
Gül olur da bitmez mi
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Armudu daldan düşür
Altında kahve pişir
Yarım buradan gidende
Şekerli kahve pişir
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Sarı çitim sendedir
Bir ucu da bendedir
Yedi beşik sallasam
Yine gönlüm sendedir
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

Yılana bak yılana
Yılan kaçtı ormana
Annem beni verecek
Kara gözlü oğlana
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

İndim havuz başına
Sabun koydum tasına
Sevda nedir bilmezdim
Sen getirdin başıma
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

Karabiber aş olmaz
Bundan ince kaş olmaz
Bundan ince kaş olsa
Hovardaylan baş olmaz
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Limon kestim bulanık
Yüreğin başı yanık
Öyle bir aşka düştüm
Yar uyur ben uyanık
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Sökül saçların sököl
Sökül beline dököl
Yar aklıma gelende
Dağlar önümden çekil
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Bu dağın ardı inci
Dert gelip tutir genci
Güzeller sallandıkça

Çirkini tutir sancı
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Şu Bayburt'un başları
Boyalıdır taşları
Siyah zeytine benzer
Sevdiğimin kaşları
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Siniye döktüm tuzu
Açtı şafak yıldızı
Yaktı yandırdı bizi
Gavurun urum kızı
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Sineye döktüm biber
Oturmuş iki dilber
Az o yana gidin
Elimden yarım gider
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Keçilerim otluyor
Kabanlardan atlıyor
Alacağım yarimi
Düşmanlarım çatlıyor/patlıyor
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Hey hey
Elinde eğri orak
Kızlar tarlaz ne ırak
Akşama geleceğim
Döşeği kalın bırak
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Hey Hey
Ben bir avuç kişnişem
Cepten cebe düşmüşem
Nerelerin bekarı
Nerden nere düşmüşem
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Tump üstüne kediler
Miyav miyav dediler
İki cadı bir oldu
Sevdiğimi yediler
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Yol üstüne kediler
Miyav miyav dediler
İki cadı bir oldu
Sevdiğimi yediler
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Sigaramın incesi
Gönlümün eğlencesi
Bir akşam gel bir sabah
İlle cuma gecesi
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Sigara sara sara
Tutmuyor parmaklarım
O yari öptüğümde
Kan doldu dudaklarım
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Kahve piştiği yerde
Pişip taşıdığı yerde
Güzel çirkin aramaz
Gönül düştüğü yerde
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

Kıyın kıyın gezersin
Çimenleri ezersin
Bir gün olur sevdiğim
Sen de benden bezersin
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Hasırlı çaruklarım
Çimenleri çığnarım
Sorarım çimenlere
Geçti mi buradan yarım
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Yazı yazdım karasız
Derde düştüm çarasız
Ben düştüm aşk derdine
Siz düşmeyin yanarsız
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Taş altına karınca
Narıncayım narınca
Ben köye kurbanım
Küçüğüne varınca
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Sen karşıya ben beri
Yar dön beri dön beri
Gerdandan akan teri
Koy kadehe ver beri

İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Gemi mil ilen olur
Sevda dil ilen olur
Bu dünyanın sefası
O da yar ilen olur
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Damda durur bir gelin
Kemere koymuş elin
Kızla pazarlık olmaz
Dinim imanım gelin
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Çarşafın iki kattan
Yavrum düşersin attan
Alır kaçarım seni
Korkarım hükümandan
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Hökümat ne diyecek
Beş on kuruş yiyecek
Hökümat parasını
Bekar kaynım verecek
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Elma attım havuza
Geliyor yüze yüze
Gidin diyin reise
Kızını versin bize
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Malasa gedikleri
Şekerdir yedikleri
Bir bir aklıma gelir
O yarin dedikleri
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Malasadan kalk da gel
Sular gibi ak da gel
Sulara emin olma
Kız Allahtan kork da gel
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Top vurdum kilisiye
Yar dolan gel Bursa'ya
Benim meylim yar sende
Meyil verme kimseye
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Atın al kanı olur
Sular dalgalı olur
Yari güzel olanın
Başı belalı olur
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Altuna bak köşke bak
Şunda olan aşka bak
Soyunmadan sarılır
Şu Sabırsız puşta bak
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Yücelerden yücelerden
Neriman gelir bacalardan
Neriman dertli ben yaralı
Şimdi geldi hocalardan

İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Dalga sesi geliyor
Daşların arasından
Eğil öpeyim yarım
Kaşların arasından
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Giderim bu düzünen
Şafak yıldızınan
Ölende kabre koyun
Üç kınalı kızınan
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Bir ileri bir geri
Olsun bir düğün yeri
Al sana oğlan beni
Sarsana yerli yerli
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Ah öyle yarım öyle
Gül dibini herk eyle
İki yardan ne olur
Gel birini terk eyle
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Gülüm kurutmam seni
Suda çürütmem seni
Ölsem kabire girsem
Gene unutmam seni
Mustafa Çalık, 13 Nisan, 2020

Ata bindim ağadır
Atın yolu dağadır
Sevdiğim dinle sözümü
Bu maniler sanadır
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Dağlar dağımdır benim
Dert ortağımdır benim
Dokunmayın ağlarım
Yaman çağımdır benim
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Dağları dağlasınlar
Görenler ağlasınlar
Yarimin mendiliyle
Yaramı bağlasınlar
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Uçun kuşlar uçun
Yarime haber verin
Eğer tatlı uykudaysa
Uykusun haram edin
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Yol üstüne tencere
Güneşten kaynayacak
Söz demeyin o yara
Benimle oynayacak
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Tump üstüne tencere
Güneşte kaynayacak
Söylemeyin o yara
Benimle ağlayacak

İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Penceresi tül perde
Perdenin ucu yerde
Ben yarimi tanırım
Kalabalık her yerde
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Elinde unluk
Belinde unluk
Kırk buçuk tonluk
Burcu Hanım
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Sarı çitim sararam
Yitirmişim araram
Sanma ki unutmuşam
Her gelene soraram
Seyhan Akyüz, 20 Ocak, 2019

İnce çubuk uzadam
Çıkam yola göz edem
Yolda yolcular çoktur
Seni kime benzedem
Seyhan Akyüz, 20 Ocak, 2019

İnce çubuk ölç de gel
İnce yola düş de gel
Yolda yolcular yoktur
Kervana kavuş da gel
Seyhan Akyüz, 20 Ocak, 2019

Karşıda kara kedi
Ağzında keklik eti
Vermezsen nazlı yarı
Yıkaram memleketi
Seyhan Akyüz, 20 Ocak, 2019

Sarı kavun dilimi
Uçurdum bülbülümü
Çıksam dağlar başına
Arasam sevgilimi
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Mendil bağlarım yandan
Yarı severim candan
İki yerde yar olmaz
Ya benden geç ya ondan
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Kaşların ok dedikçe
Kirpiğin çok dedikçe
Pek mi gönlün büyüdü
Sen gibi yok dedikçe
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

5.1.2. Vatan Gurbet Ayrılık Hasret Konulu Maniler

Şu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılık olmasaydı
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

İp attım ucu kaldı
Tarakta gücü kaldı
Ben sevdim eller aldı
İçimde acı kaldı
Süheyla Demir, 28 Ocak 2019

Sarı çitim sararım
Yar itirdim ararım
Bana derler yalandır
Her gelene sorarım
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

Karabiber saksıda
Bir yar sevdim Baksı'da
Allahım sen kavuştur
Akşam ile yatsıda
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Karabiber duvarda
Bir yar sevdim hovarda
Allahım sen kavuştur
Su yolunda pınarda
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Giderem yolda yavaş
Kundurama değdi taş
Nere koydun gidirsen
Kaytam bıyık kalem kaş

İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Mavi kağıt nakışlı
Sevdiğim altın dişli
Ah öyle yarım öyle
Gül dibini herg eyle
İki kızıdan ne olur
Gel birini terk eyle
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Mendilim elek elek
Sevdiğim huri melek
Yazı beraber geçirdik
Kışın ayırdı felek
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Uzun uzun kamışlar
Ucunu boyamışlar
Benim küçük yarimi
Gurbete yollamışlar
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Sabah erkenden uyandım
Uyandım da ben yandım
Taş olsam erirdim
Toprak idim dayandım
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Erik dalda dal yerde
Bülbül ötmez her yerde
Felek bizi ayırmış
Her birimiz bir yerde
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Kapıya keçi geldi
El attım saçı geldi
Ben ayrılık bilmezdim
Ayrılık göçü geldi
Ceylan Musullu, 14 Aralık, 2020

Giderem gelerem
Yol yok izim yok
Verin benim evimi
Evinizde gözüm yok
Fatma Arslan 10 Ocak, 2019

Çoruh suyu bulanık
Ağlarım yanık yanık
Yavrum suya gideli
El uyur ben uyanık
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Gemi kalkmış gidiyor
Boruları tütüyor
Acap anam dedi mi
Yavrularım neydiyor
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Yılan taştan aşağı
Kuyruğu düğüm düğüm
Canım çıksın sevdiğim
Ne dün gördüm ne bugün
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Ata vurdum yuları
Dolandı ovaları
Bugün buradan gideli
Sayıyorum ayları

Sevilay Kıyar, 29 Ocak, 2019

Dağ üstünde iki yol
Biri gider Bağdata
Hesretler kavuşunca
Dağlar gider imdada
Seyhan Akyüz, 20 Ocak, 2019

Dağlar doludur davşan
Yol vermezler savuşam
Acep o gün olur mu
Ben yârime kavuşam
Seyhan Akyüz, 20 Ocak, 2019

Koyunu koyun gelsin
Yününü yolun gelsin
İstanbul sizin olsun
Yârimi koyun gelsin
Seyhan Akyüz, 20 Ocak, 2019

5.1.3. Kadere Sitem Şikayet Serzeniş Konulu Maniler

Oy dağlarım dağlarım
Kardan kemer bağlarım
Kimselerden ağlamam
İkbalimden ağlarım
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

Çekmecemin perçimi
Açamadım içini
Dün gece nerde idin
Goynumun güvercini.
Seyhan Akyüz, 20 Ocak, 2019

İkbalim balık değil
Tutsam onu tor ile
Ne yapayım sevdiğim
Sevilemem zor ile
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

Bu kader böyle kader
Böyle gelmiş böyle gider
Bu kader bende iken
Kelden boşansam keke gider
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

Tabakta portakalsın
Sözümüz burda kalsın
Yılda bir kabrime gel
Toprağıım kokun alsın
Fatma Arslan 10 Ocak, 2019

Yar gülenaz gülenaz
Bülbür eder güle naz
Yalan dünya zalimsin
Ağlayan çok gülen az
Fatma Arslan 10 Ocak, 2019

Basma yastık üzlerem
Yere kor da düzlerem
El oğlu benim neyim
Yollarını gözlerem
Fatma Arslan 10 Ocak, 2019

Kilim suda çürüdü
Üstünü kum bürüdü
Yollara baka baka
Civan ömrüm çürüdü

Fatma Arslan 10 Ocak, 2019

Arpa ekdim evlek evlek
Dadandı kara leylek
Dedim ki murat alam
Koymadı zalim felek
Ceylan Musullu, 8 Ağustos, 2020

Kale bir beden olsa
Yâre bir giden olsa
Âteşine yandığım
Bâri bir adam olsa
Mustafa Çalık, 13 Nisan, 2020

5.1.4. Mektup Konulu Maniler

Mektup yazdım karadan
Dağlar kalksın aradan
Kör olsun iki gözü
Seni benden ayıran

Mektup yazdım kış idi
Kalemim gümüş idi
Daha çok yazacaktım
Parmaklarım üşüdü
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Mektup yazdım karadan
Dağlar çıksın aradan
Hasreti kavuşturur
Yeri göğü yaradan

5.1.5. Köy İsimlerinin Geçtiği Maniler

Köy üstüne köy kurulmaz
Büyükleri namaz kılmaz
Üç gün kocasıyla durmaz
Vağında'nın güzelleri
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Köylerinden asfalt geçer
Kızlarından kaldık naçar
Öğlende kocaya kaçır
İmam köyünün kızları
Bilgihan Sancar, 29 Ocak, 2019

Mavidir taşı konağı
Üsküptür kızıl dudağı
Ve lakin terstir ayağı
Şu Abras'ın güzelleri
Bilgihan Sancar, 29 Ocak, 2019

İki Çemçir bir Gükküne
Kızlar girdik düğüne
Bu derenin kızları
Benzer cam sürgücüne
Sürgüç: yer silme bezi
Bilgihan Sancar, 29 Ocak, 2019

Abras ile Gonorsu
Yakındır ona Korsu
İki Sisne iki Kırsı
Arkama kaldı Dürzü
Bilgihan Sancar, 29 Ocak, 2019

Bu gelin nerelidir

Hınıs'ın maralıdır
Bu gelinin payına
Kırk yiğit yaralıdır
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

Su gelir sicim ilen
İçtim avucum ilen
Şu Baksı'nın düzüni
Gezdim papucum ilen
Bilgihan Sancar, 29 Ocak, 2019

5.1.6. Atışma Konulu Maniler

Evin önü kışladı
Kar yağmaya başladı
Birer karış çocuklar
Evlenmeye başladı
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Çamı çama çatarlar
Çama kurusun atarlar
İki gelin bir görüm
Kime çalım satarlar
Bilgihan Sancar, 29 Ocak, 2019

5.1.7. Alkış Kargış Konulu Maniler

Sarı çitim dört ola
Su bağladım göl dola
Öyle çıkam içizden
Yüreğizde dert ola
Şükriye Orak, 29 Ocak, 2019

Al başına Horasan
Arıya beni bulasan
Dün gece neredeydin
Yar Allahtan bulasan
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Tump üstüne mağara
Babam gözün ağara
Benim gibi güzeli
Gittin verdin zağara
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Oy öğrenler öğrenler
Var mı yari görenler
Cennet yüzü görmesin
Aramıza girenler
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Allı çitin dört olsun
Su bağladım göl dolsun
Öyle bir of çekem ki
Yüreğine dert olsun
İmdat Sancar, 29 Ocak, 2019

Yol üstüne mağara
Baba gözün ağara
Benim gibi keklği
Nasıl verdin zağara
Bilgihan Sancar, 29 Ocak, 2019

5.1.8. Askerlik Yiğitlik Konulu Maniler

Ceplerde fındık içi
Yoktur yiğidin suçi
Yiğidim yiğit ama
Evleri gavur içi
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Dağları yaramadım
Davarı sayamadım
Beni şehit ettiler
Bayburt'a doyamadım
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Ay doğdu mu doğdu mu
Bakın sabah oldu mu
Yarimi asker ettim
Koğuşlarınız doldu mu
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Karabiber aş için
Yandım kara kaş için
Asker yolu beklerem
Bu cahil başım için
İmdat Sancar, 28 Ocak, 2019

5.1.9. Anne Konulu Maniler

Gemi kalkmış gidiyor
Boruları tütüyor
Acap anam dedi mi
Yavrularım neydiyor
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

Gözlerin kemân olsun
Kaşların hilâl olsun
Yavrum sen bir teciksin
Hakkım sana helâl olsun
Mustafa Çalık, 13 Nisan, 2020

Dağda dağarçım ağlar
Gökte güvercin ağlar
Anam aklıma gelende
Dalımda saçım ağlar.
Sevilay Kıyar, 28 Ocak, 2019

5.1.10. Düğün, Evlilik, Eğlence Konulu Maniler

Sigaram ağızlıktan
Düştü de yuvarlandı
Baba beni evlendir
Yine canım darlandı
İmdat Sancar, 28 Ocak, 2019

Atın üstüne gudi
Usul usul kaynasın
Yeni girdim düğüne
Kemiklerim oynasın
İmdat Sancar, 28 Ocak, 2019

Terekten asılıyor
İki kalaylı sini
Düştüm kızlar içine
Seçemem iyisini
İmdat Sancar, 28 Ocak, 2019

Terek de iki sağan
Biri dolu erişte

Yenge ne bakıyorsun
Ben de senin enişten
İmdat Sancar, 28 Ocak, 2019

5.2. Konularına Göre Araştırma Yapılan Bayburt Manileri

5.2.1. Vatan Gurbet Ayrılık Hasret Konulu Maniler

Garibim vatanım yok
Esirim satanım yok
Düştüm gurbet eline
Elimden tutanım yok.
(Çelik 105)

Çadır kurdum düzlere
Diken oldum gözlere
İşte ben gidiyorum
Bura kalsın sizlere
(Yardımcı 19)

Kalelerde talan var
Yer yüzüne salan var
Ben gurbette eğlendim
Gözü yolda kalan var.
(Çelik 105)

Ağacın başı benim
Toprağın taşı benim
Vatana kim ağlasa
Gözünün yaşı benim
(Çelik 105)

Dağları yaramadım
Davarı sayamadım

Beni şehit ettiler
Bayburt'a doyamadım.
(Çelik 105)

Kara çitim değer mi
Telin saydım tam yirmi
Sen orada ben burada
Bize yazık değil mi
(Yardımcı 12)

Çekmecenin kilidi
Üstünü toz bürüdü
Sen orada ben burada
Civan ömrüm çürüdü
(Yardımcı 12)

Çayır çimen biçtiğim
Bile bile yiyip içtiğim
Yılda bir kez gezerdik
Bu yıl ayrı düştüğüm
(Yardımcı 13)

Karadır kaşın ördek
Yeşildir başın ördek
Bu göllerde çift idin
Haniya eşin ördek
(Yardımcı 13)

İstanbul'u bizim için yapmışlar
Çatısın ne pahalı çatmışlar
Ölüm ile ayrılığı tartmışlar
Elli direm fazla gelmiş ayrılık
(Yardımcı 13)

Kayadan su akıyor
Annem yola bakıyor
Bakma annem yollara
İzinimiz çıkıyor
(Yardımcı 13)

Kuşburnu çiçeklendi
Bar verdi gerçeklendi
Biz ayrılık bilmezdik
Ayrılık gerçeklendi
(Yardımcı 15)

Elim ince daldadır
Gözüm ırak yoldadır
Acep yarım der mi ola
Sevdiğim ne haldedir
(Emir 15)

5.2.2. Aşk Sevgi Konulu Maniler

Ambar dolu bu zardan
Yâr geliyor pazardan
Kör olası gözleriz
Yâri yedi nazardan
(Çelik 104)

Cam üstünde cam çiçek
Üstünde kara böcek
Çıkma yârim dışarı
Sana nazar degecek
(Çelik 104)

Kapın kapıma yakın
Çık sallan boyan bakim

Nazar dağlar devirir
Altın hamayıl takın.
(Çelik 105)

Dağda davuşan izi
Felek ayırmış bizi
Ayıran felek olsun
Hak kavuşturur bizi
(Çelik 104)

Tabakta portakalsın
Sözümüz burda kalsın
Yılda bir kabrime gel
Toprağım kokun alsın
(Çelik 100)

Yol üstünde minare
Keklik konar kenare
Ben kurban canım kurban
Ağzı Kur'an'lı yâre
(Çelik 104)

Yazı yazdım satıra
Ölüm gelmez hatıra
İsmim kayıp olursa
Resmin olsun hatıra
(Yardımcı 13)

Karanfil olacaksın
Sarıp solacaksın
Ben hocaya danıştım
Sen benim olacaksın
(Yardımcı 14)

Tokat'ın mezarlığı
Üstünün üzerliği
Hiç kimseye benzemez
Yarimin güzelliği
(Yardımcı 15)

Arpa bağı bağladım
Ufak ufak ağladım
Dediler yarın gelmiş
Koçu kurban bağladım
(Yardımcı 15)

5.2.3. Öğüt Nasihat Konulu Maniler

Su gelir akar gider
Taşları yıkar gider
Dünya bir penceredir
Her gelen bakar gider.
(Çelik 101)

Gel bakma kimseye hor
Halkı yorma kendin yor
Yıkmaq için çok düşün
Yıkmaq kolay yapmak zor.
(Çelik105)

5.2.4. Bekçi Davulcu Konulu Maniler

Çok nurludur bu gece
Uğurludur bu gece
Bin sene ibadetten
Hayırlıdır bu gece.
(Emir 11)

Ulu cami direk ister
Söylemeye yürek ister
Benim karnım toktur ama
Arkadaşım börek ister
(Emir 9)

Sokak yolu dar mıdır
Minaresi var mıdır
İftara kal diyorlar
Acep aslı var mıdır
(Emir 10)

Şu Bayburt'un balına
Tutulmuşuz dalına
Davulcu sokak gezer
Bak salına salına
(Emir 10)

Dereden su gelir
Güllerden koku gelir
İftarda çok yiyince
İnsana uyku gelir
(Emir 11)

5.2.5. İş Konulu Maniler

O hapana hapana
Camiş koştum tapana
Camişa ho demeyen
Ağzı burnu kapana
(Emir 13)

Avaradır avara
Senin öküz avara

Eline ekmek verin
Vurun gitsin davara
(Emir 13)

Dam üstünde damımız
Karşıda harmanımız
Sen orda ben burda
Çatlasın düşmanımız
(Emir 14)

O derede kotan uçu
Bu dere de kotan uçu
Kız aba yoğurt kavuştur
Yandı dilimin uçu
(Emir 14)

Pirinç altun kazana
Kulak verdim ezana
Hakka şükürler olsun
Eriştik ramazana
(Yardımcı 16)

5.2.6. Mektup Konulu Maniler

Ardunç yaprağın dökmez
Elim tutmaz güç yetmez
Mektup ile konuşak
Başkaca haber gelmez
(Emir 15)

Ben çekemem nazı
Lambaya koydum gazı
Mektubum merak etme
Gelir elimden yazı

(Emir 15)

Karanfilim ez beni
Tülbentlerde söz beni
Sen kalem ol ben divit
Ak gerdana yaz beni
(Emir 16)

Armudu taşlayalım
Dibinde kışlayalım
Kağıt kalem al yarım
Maniye başlayalım
(Emir 16)

Mani maniye söyler
Maniye gelen beyler
Gelin mani söyleye
Bakalım nasıl söyler
(Yardımcı 13)

5.2.7. Kardeş Konulu Maniler

Çorabın nakışları
Çıkamam yokuşları
Kardeşe selam edin
Ey Bayburt'un kuşları
(Emir 16)

Sabah açıla kardeş
Altın kamçıla kardeş
Bir parmak mani yolla
Gönlüm açıla kardeş
(Emir 19)

Bağa birden taş geldi
Ala gözden yaş geldi
Çıktım kapıya baktım
Sandım ki kardeş geldi
(Emir 27)

Gel benim has gardaşım
Başında fes gardaşım
Geldiler götürmeye
Kapıyı kes gardaşım
(Çelik, 103)

Atım atlar içinde
Nalı parlar kışında
Kardeş seni tanırım
Alayların içinde.
(Yardımcı 12)

Altın sarısı kardeş
Sivas valisi kardeş
Hasretler kavuşuyor
Darısı bize kardeş
(Yardımcı 12)

5.2.8. Tabiat Unsurlarının Konu Olduğu Maniler

Bu dağlar merde benzer
Yenilmez derde benzer
Dağlara yolum düştü
Dağlar aç kurda benzer
(Emir 29)

Bu dağlar ulu dağlar
Neşeli sulu dağlar

Ben derdimi söylesem
Gök durur bulut ağlar
(Emir 29)

5.2.9. Niyet Fal Dilek Konulu Maniler

Yük üstünde unum var
Allaha umudum var
Al beni alım seni
Ziyarete mumum var
(Yardımcı 14)

Su gelir güldür güldür
Mendilim dolu güldür
Kuşlar kurbanız olum
Halimi yare bildir
(Yardımcı 14)

Bir taş atım dereye
Derenin derinine
İpek olsam sarılsam
Kızların kemerine
(Emir 36)

Bahçelerde pırasa
Dallarına kar yağsa
Kızlar koçasız kalsa
Bekarlara yalvarsa
(Emir 37)

Bir taş atım çeğile
Çeğilin çiçeğine
Kız allahını seversen
Al beni içeriye

(Emir 38)

5.2.10. Atışma Manileri

Yüzüğüm kaş istiyor
Cevahir taş istiyor
Bu uzun gecelerde
Yanım yoldaş istiyor
(Yardımcı 14)

Yüzüğün kaşı benim
Cevahir taşı benim
Bu uzun gecelerde
Yanın yoldaşı benim
(Yardımcı 14)

Arpalar meni meni
Arpa buğdayın deni
Kaynanam verem etti
Hem seni hem de beni
(Emir 33)

Ak kayanın başına
Arka verdim taşına
Yarım başkan olacak
Türkiyenin başına
(Emir 35)

5.2.11. Kadere Sitem Şikayet Serzeniş Konulu Maniler

Arpa biçtim biçerim
Ağrıyor bileklerim
Neden kabul olmuyor
Şu benim dileklerim

(Emir 35)

Tabağın tuzu gibi
Kebabın közü gibi
Kaldırdın attın beni
Ellerin kızı gibi.
(Çelik 103)

Bu yazı yazı değil
Gönlüm ırazı değil
Alemin yazısı has
Benimki yazı değil
(Emir 36)

Kızılıcak harmanıyam
Derdizin dermanıyam
Ele kaldırdız atız
Sanki ben Ermeniyem
(Yardımcı 13)

Su gelir merdin merdin
Su değil benim derdim
Sular mürekkep olsa
Yazılmaz benim derdim
(Yardımcı 13)

Fiğ ektim evlek evlek
Dadandı kara leylek
Ektim biçtim tığ ektim
Koymadı kahpe felek
(Yardımcı 13)

Alçak otur çaya bak
Yüksek otur aya bak

Dünyalar pay pay olmuş
Bana kalan yara bak
(Yardımcı 15)

5.2.12. Anne Konulu Maniler

Kaz gelir kayırırlar
Kanadın ayırırlar
Ben yetim annem yetim
Bizi de ayırırlar
(Emir 44)

Kaz gelir kayırırlar
Kanadın ayırırlar
Benimde o çağımdır
Annemden ayırırlar
(Emir 45)

Merdivenim kırk ayak
Bastım kırkına dayak
Annem gelse deseler
Koşarım yalın ayak
(Yardımcı, 17)

5.2.13. Düğün Evlilik Eğlence Konulu Maniler

Havar kekliğim havar
Bir can bir canı sever
Sen beni dert eyleme
Beş bin lirada ne var.

Oğlan heyben var mıdır
İçi dolu nar mıdır
Beş bin lira isterler

Hiç haberin var mıdır
(Çelik, 103)

Kavağın kökü suda
Birin kes birin buda
Köyde oğlan yok muydu
Seni verdiler yâda
(Çelik, 103)

5.2.14. Alkış Kargış Konulu Maniler

Koyun koyuna gelsin
Yününü yolun gelsin
İstanbul sizin olsun
Yarimi koyun gelsin
(Yardımcı 12)

Caminin üstü mimber
İçinde Ali-gember
Ver benim muradımı
Yüzü nurlu peygamber
(Yardımcı 14)

Elmalar ezel olsa
Sevdiğim güzel olsa
Yara kavuştuğum an
Kurbanlar hazır olsa
(Yardımcı 14)

Mavi don mavuştura
Yel vura savuştura
Yusuf-u Zelge gibi
Hak bizi kavuştura
(Yardımcı 15)

Erzurum eyrilesen
Çark ola çevrilesen
Yarım içinden çıksın
İtiminden devrilesen
(Yardımcı 15)

Yarım atın beş olsun
Yüzün güleç şen olsun
Yar nereye giderse
Hızır yoldaşın olsun
(Yardımcı 15)

Gidersen bize uğra
Kebabı köze doğra
Benden başka yar seversen
Dermansız derde uğra
(Yardımcı 15)

5.2.15. Baba Konulu Maniler

Babam bir bağ eyledi
Sudan ırak eyledi
Baktı ki bar vermiyor
Yıktı viran eyledi
(Yardımcı 13)

Babam bir mani dedi
İçinde seni dedi
Sarığımın ucuna
Sararam seni dedi
(Yardımcı 13)

Bayburdun içinde
Çeşmeler akar
Babamın hasreti
Canımı yakar
(Yardımcı 19)

Konsol üstüne kantar
Kendi kendini tartar
Öyle bir babam var ki
Görenler aklın atar.
(Yardımcı 19)

6. BAYATILAR

6.1. Konularına Göre Derlenen Bakü Bayatıları

6.1.1. Eşq Məhəbbət Konulu Bayatılar

Camda durana qurban
Əldə Qurana qurban
Mən ki yarı görmədim
Yarı görənə qurban
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Camda durana kurban
Elde Kuran'a kurban
Ben ki yarı görmedim
Yarı görene kurban

Bakının yeli əsdi
Esip səbrimi kəsdi
Sağ gözüüm sənə qurban
Sol gözüüm mənə bəsdİ
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Bakü'nün yeli esti
Esip sabrımı kesti
Sağ gözüüm sana kurban
Sol gözüüm bana yeterdi

Qara kelim gündə men
Kölgədə sən gündə mən
Sən yat qaya dibində
Goy qaralim gündə mən
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Kara gelim günde ben
Gölgede sen günde ben
Sen yat kaya dibinde
Koy karanlıkta kalayım ben

Başınan nece dönüm
Dolanım nece dönüm
Gavur dinindən dönmez
Mən səndən nece dönüm
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 201

Başınan nece dönüm
Dolanım nece dönüm
Gavur dininden dönmez
Ben senden nice dönüm

Alma vƏrsƏm almazsan
Sən almadan qalmazsan
Hansı bağıın gülüsən
İylədikcə solmazsan
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Tut ağacı boyunca
Tut yemədim boyunca
Yarı helvetdə gördüm
Danışmadım boyunca
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Bağında giləs dəydi
Gül açdı giləs dəydi
Yar əlindən ok çıxdı
Sinem üsdü pas dəydi
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Dağ başını qar alır.
Bahçaları bar alır
Hər yətənə can verməm
Bir canım var yar alır
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Əzizim neynim sənə
Düşübdür meylim sənə
Mən dönsəm üzüm dönsün
Sən dönsən neynim sənə
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Elma versem almazsın
Sen elmadan geri kalmazsın
Hangi bahçenin gülüsün
Kokladıkça solmazsın

Dut ağacı boyunca
Dut yemedim boyunca
Yarı halvette gördüm
Danışmadım boyunca

Bağında kiraz değdi
Gül açtı kiraz değdi
Yar elinden ok çıktı
Sinem üste pas değdi

Dağ başını kar alır
Bahçaları bar alır
Her gelene can vermem
Bir canım var yar alır

Ezizim neylim sana
Düşüptür meylim sana
Ben dönsem yüzüm dönsün
Sen dönsen neylim sana

Başına mən dolanım
Mən dönüm men dolanım
Seni Allah saklasın
Sayəndə mən dolanım
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Nal istəsən məndən al
Sən atını al mən də nal
Sinem ettar dükkən
Nə istəsən məndən al
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Araqçının məndədir
Sermişəm çemendedir
Aləm gözələ dönsə
Mənim gözüüm səndədir
Kemalə İsayeva, 14 Ağustos, 2019

Köynəyi yaşıl oğlan
Acep yaraşır oğlan
Qapımızda dolanma
Anam savaşıır oğlan
Kemalə İsayeva, 14 Ağustos, 2019

Əzizim bahtı yarım
Bahtımın taxtı yarım
Üzündə göz izi var
Sənə kim baxdı yarım
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Başına ben dolanım
Ben dönüm ben dolanım
Seni Allah saklasın
Sayende ben dolanım

Nal istersen benden al
Sen atını al ben de nal
Sinem attar dükkən
Ne istersen benden al

Araqçının bendedir
Sermişim çemendedir
Alem güzele dönse
Benim gözüüm sendedir

Gömleği yeşil oğlan
Acep yaraşır oğlan
Kapımızda dolanma
Anam savaşıır oğlan

Azizim bahtı yarım
Bahtımın tahtı yarım
Yüzünde göz izi var
Sana kim baktı yarım

Yalnız aracı yoldadır
Dağlar ona daldadır
Demirsən ay canım
Gözlərimiz yoldadır
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Yalnız aracı yoldadır
Dağlar ona gölgedir
Demirsən ay canım
Gözlerimiz yoldadır

6.1.2. Ana Sevgisi Konulu Bayatılar

Aşiq odu söz qana
Düz anlaya düz qana
Sənə süd verən ana
Olsun mənə qaynana
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Aşık ateşi söz kana
Düz anlaya düz kana
Sana süt veren ana
Olsun bana kaynana

Dərya dibin dərinidir
Suyun qandır irindir
Ata ana əzizdir
Bala candan şirindir
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Derya dibin derindir
Suyun kandır irindir
Ata ana azizdir
Bala candan şirindir

Əzizinəm odlana
Yana canım odlana
Mənim üçün ən əziz
Bir vətəndir bir ana
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Aziznim odlana
Yana canım odlana
Benim için en aziz
Bir vatandır, bir ana

Analar yanar ağlar
Günləri sanar ağlar
Dönər göy göyərçinə
Yollara qonar ağlar
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Analar yanar ağlar
Günleri sanar ağlar
Döner göygüvercine
Yollara konar ağlar

Aşıqəm, nazlar kimi
Yarası sızlar kimi
Niyə belə olmusan
Anasız qızlar kimi
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Aşığım nazlar gibi
Yarası sızlar gibi
Niye böyle olmuşsun
Anasız kızlar gibi

6.1.3. Mərdlik Namərdlik Dostluk İgidlik Konulu Bayatılar

Bülbül uçar bu dala
Qonar o dal bu dala
Dost sözün açıq dəyir
Düşmən dəyir budala
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Bülbül uçar bu dala
Konar o dal bu dala
Dost sözün açık der
Düşman der budala

Mərdə tası
Doldur ver mərdə tası
Namərd oğlu mərd olmaz
Olmazsa mərd atası
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Merde tası
Doldur ver merde tası
Namert oğlu mert olmaz
Olmazsa mert atası

Eləmi mərd atası
Doldur ver mərdə tası
Oğul bəd övlad olsa
Neyləsin mərd atası
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Elemi mert atası
Doldur ver merde tası
Oğul kötü evlat olursa
Neylesin mert atası

Elemi kasad olmaz
Mərd əli kasad olmaz
Yüz namərdin çörəyin
Doğrasan tasa dolmaz
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Elemi kesat olmaz
Mert eli kesat olmaz
Yüz namerdin çöreğini
Doğrasan tasa dolmaz

Əzizim daldasına
Mərd igid daldasına
Namərd aslan olsa da
Sığınma daldasına
İlham Mehmetli, 10, Ağustos, 2019

Əzizim qandı öldü
Odlara yandı öldü
Ağac əyildi sındı
İgid utandı öldü
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Mərd anadan mərd oğul
Namərdə bəy mərdə qul
Qorxaq töhmət artırır
Baş ucaldar mərd oğul
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Bağçanın üstü olmaz
Ocaksız tütsü olmaz
Dostan düşmən tapılar
Düşmənin dostu olmaz
Kemal İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Apardı Tatar məni
Qul edib satar məni
Vəfalı dostum olsa
Axtarır tapar məni
Kemal İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Azizim daldasına
Mert yigit daldasına
Namert aslan olsa da
Sığınma daldasına

Azizim kandı öldü
Odlara yandı öldü
Ağac eğildi sindi
Yigit utandı öldü

Mert anadan mert oğul
Namerde bey merde kul
Korkak töhmeti artırır
Baş kaldırır mert oğul

Bahçenin üstü olmaz
Ocaksız tütsü olmaz
Dosttan düşman tapılar
Düşmanın dostu olmaz

Apardı Tatar beni
Kul edip satar beni
Vefalı dostum olsa
Aktarır tapar beni

6.1.4. Vətən Qürbet Konulu Bayatılar

Əzizim kətan yaxşı
Geyməyə kətan yaxşı
Gəzməyə garip ölkə
Ölməyə vətən yaxşı
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Azizim keten yahşi
Giymeye keten yahşi
Gezmeye garip ülke
Ölmeye vatan yahşi

Mən aşıkam Qarabağ
Şəki Şirvan Qarabağ
Dünya cənnətə dönsə
Yaddan çıxmaz Qarabağ
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Ben aşıkım Karabağ
Şeki Şirvan Karabağ
Dünya cennete dönse
Yaddan çıkmaz Karabağ

Vətən bağı al əlvandır
Yok içində xarı bülbül
Bu da bələ bir devrandır
Səsin gəlsin bari bülbül
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Vatan bağı al elvandır
Yok içinde harı bülbül
Buda bele bir devrandır
Sesin gelsin bari bülbül

Əzizim Qarabağ
Şəki Şirvan Qarabağ
Təhran cənnətə döndü
Yaddan çıxdı Qarabağ
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Azizim Karabağ
Şeki Şirvan Karabağ
Təhran cennete döndü
Yaddan çıktı Karabağ

Mən aşık vətən sarı
Köynəyi kətan sarı
Çıxaydım şah dağına
Bakaydım vətən sarı
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Ben aşık vatan sarı
Gömleği keten sarı
Çıkaydım şah dağına
Bakaydım vatan sarı

Əzizim der ağlaram
Dərdimə dərd bağlaram
Qürbət yer cənnət olsa
Vətən deyib ağlaram
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Azizim der ağlarım
Dərdime dərt bağlarım
Gurbət yer cənnət olsa
Vatan deyip ağlarım

Çiçəyim gülüm vətən
Ağzımda dilim vətən
Bir çakıldaşın üçün
Yolunda ölüm vətən
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Çiçəğim gülüm vatan
Ağzımda dilim vatan
Bir çakıl taşın için
Yolunda ölüm vatan

Əzizim dizin dizin
Dərdim var dizin dizin
Düşəm vətən yoluna
Sürünəm dizin dizin
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Azizim dizin dizin
Düşəm vatan yoluna
Dərdim var var dizin dizin
Sürüneyim dizin dizi

6.1.5. Bəxt Talihtən Şikayət Sitem Konulu Bayatılar

Əziziyəm qolumda
Güvvətim yox qolumda
Gör nəçə qarabaxtam
Bu da varmış yolumda
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Aziziyəm kolumda
Küvvətim yok kolumda
Gör nice kara bahtım
Bu da varmış yolumda

Bağça məndə bar məndə
Həyva məndə nar məndə
Sinem ettər dükkanı
Hər nə desən var məndə
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Bahçe bende bar bende
Ayva bende nar bende
Sinem atar dükkanı
Her ne desen var bende

Bağa girdim bağbansız
Dəvə gördüm sarvansız
Aləmə dərman verdim
Özüm qaldım dərmansız
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Bağa girdim bağbansız
Deve gördüm sarvansız
Aleme dərman verdim
Özüm kaldım dermansız

Dağda maral çaş mələr
Çaş dolanar çaş mələr
Mənim ahuzarımla
Dağ inlər daş mələr
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Dağda maral çaş meler
Çaş dolanır çaş meler
Benim ah u zarımla
Dağ inlər taş meler

Ağlaram ağlar kimi
Dərdim var dağlar kimi
Gazel olaram dökülürüm
Viranə bağlar kimi
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Ağlarım ağlar gibi
Derdim var dağlar gibi
Gazel olup dökülürüm
Virane bağlar gibi

Ələmi ay zamana
Oxun qoydum kemana
Eşşəklər arpa yeyir
At həsrətdir samana
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Elemi ay zamana
Oku koydum kemana
Eşekler arpa yiyor
At hasrettir samana

Əziziyəm gülə naz
Bülbül eylər gülə naz
Dünya bir gam xanadır
Oxuyan çox gülən az
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Azizim güle naz
Bülbül eyler güle naz
Dünya bir gam hanedir
Okuyan çok gülən az

Əziziyəm dad fələk
Heç olmadım şad fələk
İçirdiyi şərbəddən
Bir özündə dad fələk

Azizim tat felek
Hiç olmadım şad felek
İçirdiğin şerbetten
Bir özünde tat felek

İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Məni bir arı vurdu

Dimdiği sarı vurdu

Arı belə vurmazdı

Göydəki Tanrı vurdu

İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Beni bir arı vurdu

Dimdiği sarı vurdu

Arı böyle vurmazdı

Gökteki Tanrı vurdu

Asan dağlar

Çən başın basan dağlar

Yetim güləndə çətin gülər

Ağlayanda asan ağlar

İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Asan dağlar

Çən başın basan dağlar

Yetim güləndə çətin gülər

Ağlayanda asan ağlar

Ərzuruma

Yol gedər Ərzuruma

Dəvəsi ölmüş Arabım

Dözərəm hər zulümə

İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Erzuruma

Yol gider Erzuruma

Devesi ölmüş Arabım

Düzerim her zulüme

Hər kimsenin var kimsəsi

Mən kimsənin yox kimsəsi

Ey kimsəsizlər kimsəsi

Mən kimsənin ol kimsəsi

İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Her kimsenin var kimsesi

Ben kimsenin yok kimsesi

Ey kimsesizler kimsesi

Ben kimsenin ol kimsesi

Həyat həyat

Kurumuş həyat həyat

Gəzərsən ömrün artar

Yatarsan həyat həyat

İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Hayat hayat

Kurumuş hayat hayat

Gezersin ömrün artar

Yatarsın hayat hayat

Əziziyəm deryada
Gemim qaldı deryada
Ağladım göz yaşından
Doldu daşdı derya da
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Aziziyem deryada
Gemim kaldı deryada
Ağladım göz yaşından
Doldu taştı derya da

6.1.6. Uşaq Bayatıları

Balam gəlir yatmağa
Böyüyüb boy atmağa
Sabah yuxusu şirin
Gıymıram oyatmağa
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Balam gelir yatmaya
Büyüyüp boy atmaya
Sabah uykusu şirin
Kıymıyorum uyandırmaya

Laylay dedim yatasan
Qızıl gülə batasan
Qızıl gülün içində
Şirin yuxu tapasan
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Laylay dedim yatasın
Kızıl güle batasın
Kızıl gülün içinde
Şirin uyku tapasın

Bir bu qədər ağlama
Ürəyimi dağlama
Yuxuma daş bağlama
Laylay oğulum laylay
Qəndim, noğulum, laylay
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Bir bu kadar ağlama
Yüreğimi dağlama
Uykuma taş bağlama
Laylay oğlum laylay
Kendim noğulum laylay

Atım tutum bu balamı
Şəkərə qatım bu balamı
Atası evə gələndə
Qabağa tutum bu balamı
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Atam tutam bu balamı
Şekere katam bu balamı
Atası eve geldiğinde
Kabağa tutam bu balamı

Baladadır baldadır
Balam adam aldadır
Şirini şirin olur
Acısı da baldadır
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Baladadır baldadır
Balam adam aldadır
Şirini şirin olur
Acısı da baldadır

Balama quzu qurban,
Qoç qurban, quzu qurban.
Qoç qurbana gəlməsə,
Balama özüm qurban.
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Balama kuzu kurban
Koç kurban kuzu kurban
Koç kurbana gelmezse
Balama özüm kurban

Lay lay dedim yat bala
Yuxuna şeker qat bala
Ümidim birce sensen
Boya başa çat bala
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Lay lay dedim yat bala
Uykuna şeker kat bala
Ümidim bir tek sensin
Boya başa çat bala

6.1.7. Ölüm Konulu Bayatılar

Azizim tike tike
Doğrandım tike tike
Anam saçını yolar
Kəfənin tike tike
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Azizim dike dike
Doğrandım dike dike
Anam saçını yolar
Kefenin dike dike

At qopar nalı düşər
Dağlara dolu düşər
Qəbrimi yol üstə qaz
Dostların yolu düşər
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

At kopar nalı düşər
Dağlara dolu düşər
Kabrimi yol üstü kaz
Dostların yolu düşər

Göydən gedən sunalar
Birbirinə yanalar
Nalə çəkər saç yolar
Oğlu ölmüş analar
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Analar yanar ağlar
Dərdini sanar ağlar
Dönər göy göyərcinə
Yollara qonar ağlar
Kemalə İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Aziziyem dad felek
Hiç olmadım şad felek
İçirttiğin şərbəttən
Bir özündə dat felek
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Bağa girdim bağbansız
Dəvə gördüm sarbansız
Aləmə dərman dedim
Balam öldü dərmonsız
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Durma gel falancanın
Odlara yanan canın
Bala dəyip yaş döker
Balasız kalan canın
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Gökten giden sunalar
Birbirinə yanarlar
Nalə çeker saç yolar
Oğlu ölmüş analar

Analar yanar ağlar
Dərdini sanar ağlar
Dönər göy güvercinə
Yollara konar ağlar

Aziziyim tat felek
Hiç olmadım şad felek
İçirdiğin şərbəttən
Bir özündə tat felek

Bağa girdim bağbansız
Deve gördüm sarbansız
Aleme dərman dedim
Balam öldü dərmonsız

Durma gel falancanın
Odlara yanan canım
Bala deyip yaş döker
Balasız kalan canın

Dağda kan
Dağda bitər dağdakan
Okçu vurup balası
Göl göl olup dağda qan
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 201

Dağdakan
Dağda biter dağdakan
Okçu vurur balasını
Göl göl olup dağda kan

6.1.8. Toy Düğün Şənlik Novruz Konulu Bayatılar

Al almağa gəlmişik
Şal almağa gəlmişik
Oğlanın adamıyık
Aparmağa gəlmişik
Kemal İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Al almaya gelmişiz
Şal almaya gelmişiz
Oğlanın adamıyız
Aparmağa gelmişik

Kızın bahtı ağ olsun
Kovumları sağ olsun
Kızın gittiği yollar
Yansın cıncırak olsun
Kemal İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Kızın bahtı ağ olsun
Kovumları sağ olsun
Kızın gittiği yollar
Yansın cıncırak olsun

Bağça gül açtı nənəm ey
Dilim dolaşdı nənəm ey
Ah bu evin kiçik qızı
Quş oldu qaçtı nənəm hey
Kemal İsayeva, 14, Ağustos, 2019

Bahçe gül açtı nenem ey
Dilim dolaştı nenem ey
Ah bu evin küçük kızı
Kuş oldu kaçtı nenem ey

Kosa kosa gəlmirsən
Gəlmirsən meydana sən
Almayınca payını
Çəkilmə bir yana sən
Günəl Amanova, 13 Ağustos, 2019

Köse köse gelmirsən
Gelmirsən meydana sen
Almayınca payını
Çekilme bir yana sen

Əziziyəm üzülər,
Qara gözlər süzülər,
Novruzun süfrəsinə
Yeddi nemət düzülər.
Fatma Alekberov, 13 Ağustos, 2019

Aziziyem üzülür
Kara gözler süzülür
Nevruzun sofrasına
Yedi nimet düzülür

Deyirmanda den oldu
Kef damağı şen oldu
Novruz bayramı geldi
Gece gündüz şen oldu
Günəl Amanova, 13 Ağustos, 2019

Deyirmende den oldu
Kef damağı şen oldu
Nevruz bayramı geldi
Gece gündüz şen oldu

Beldən açdım qəmənı
Suladım bağçəmənı,
Novruzun nişanəsi
Səmənıdı, səməni.
Günəl Amanova, 13 Ağustos, 2019

Belden açtım gamını
Suladım bağ çemeni
Nevruzun nişanesi
Semenidir semeni

Güneş nurun saçıbdı,
Soyuq qorxub qaçıbdı.
Meşelerde, bağlarda
Novruz gülü açıbdı
Günəl Amanova, 13 Ağustos, 2019

Güneş ruhun saçıptı
Soğuk korkup kaçıptı
Meşelerde bağlarda
Nevruz gülü açıptı

6.1.9. Bolluq Bərəkət Əmək Konulu Bayatılar

Qara öküz aranda,
Çıkar gün qızaranda,
Hodaq murada çatar,
Torpaqdan bâr alanda

Kara öküz aranda
Çıkar gün kızaranda
Hodag murada çatar
Topraktan bar alanda

Çəkən öküz mərəd olur
Çəkməyən namərd olur
Tənbəl öküz yiyəsi
Hezil olur pert olur
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Çeken öküz mert olur
Çekmeyen namert olur
Tembel öküz yiyen
Hezil (zayıf) olur pert olur

Bostanda taxıl ağlar
Basma yarpağım ağlar
Hele sağam ağlarım
Ölsəm torpağım ağlar
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Bostanda tahl ağlar
Basma yaprağım ağlar
Hele sağlam ağlarım
Ölsem toprağım ağlar

6.1.10. Ayrılıq İntizar Konulu Bayatılar

Əzizim olmayaydı
Sarıp solmayaydı
Bir ayrılıq bir ölüm
Heç biri olmayaydı
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Azizim olmayaydı
Sarıp solmayaydı
Bir ayrılık bir ölüm
Hiç biri olmayaydı

Dəvələr dəstə gedər
Dolanır dostə gedər
Viran kalsın qürbəti
Sağ gələn hasta gedər
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Develer deste gider
Dolanır dostə gider
Viran kalsın gurbeti
Sağ gelen hasta gider

Nice dağlar
Görmür heç nice dağlar
Ayrılık çeken bilir
Yaş közü nice dağlar
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Nice dağlar
Görmür hiç nice dağlar
Ayrılık çeken bilir
Yaş közü nice dağlar

Dərəndə gəl
Has gülüm dərəndə gəl
Bir gəldin hasta gördün
Bir de can vərəndə gəl
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Derende gel
Has gülüm derende gel
Bir geldin hasta gördün
Bir de can verende gel

Dərəndə gəl
Has gülüm dərəndə gəl
Sağlığımda gəlmedin
Bari can vərəndə gəl
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Derende gel
Has gülüm derende gel
Sağlığımda gelmedin
Bari can verende gel

Ulduzlar sayrışamda
Qelb qelbe qarışanda
Çetin olur ayrılmaq
Göz göze alışanda
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Yıldızlar parladığında
Kalp kalbe karşı olduğunda
Çetin olur ayrılmaq
Göz göze alıştığında

6.1.11. Qaynana ve Gelin Konulu Bayatılar

Əzizim şadarası
Kalburun şadarası
Gəlinlə kaynananın
Heç olmaz şad arası
İlham Mehmetli, 10, Ağustos 2019

Azizim şadarası
Kalburun şadarası
Gelinle kaynananın
Hiç olmaz şad arası

6.2. Konularına Göre Araştırılan Bakü Bayatıları

6.2.1. Ölüm Konulu Bayatılar

Əzrail üz görübdü,
Meydanı düz görübdü.
Gedər-gedər qayıdır
Məni yalqız görübdü
(Xəlilov v.d 41)

Ağlaram el gəlincə,
Dağlara sel gəlincə.
Can vermənəm Əzrailə
Sən üstümə gəlincə.
(Xəlilov v.d 41)

Gül açmaz qara bağlar,
Göy bağlar, qara bağlar.
Balası ölən ana
Başına qara bağlar.
(Xəlilov v.d 42)

Bağça-bağda gül ağlar,
Bülbül ağlar, gül ağlar.
Oğlu ölən analar
Başa tökər kül, ağlar.
(Xəlilov v.d 41)

Ağlaram el gəlincə,
Dağlara sel gəlincə.
Can vermənəm Əzrailə
Sən üstümə gəlincə.
(Xəlilov v.d 41)

Azrail yüz görüptü
Meydanı düz görüptü
Gider gider döner
Beni yalnız görüptü

Ağlarım el gelince
Dağlara sel gelince
Can vermem Azraile
Sen üstümə gelince

Gül açmaz qara bağlar
Göy bağlar, qara bağlar
Balası ölən ana
Başına qara bağlar

Bahçe bağda gül ağlar
Bülbül ağlar gül ağlar
Oğlu ölən analar
Başa tökər kül ağlar

Ağlarım el gelince
Dağlara sel gelince
Can vermem Azraile
Sen üstümə gelince

6.2.2. Eşq Məhəbbət Konulu Bayatılar

Gəlmişəm görəm səni,
Dərmişəm hörəm səni,
Əlimdə açarım yox,
Bir açam görəm səni.
Açar: anahtar
(Xəlilov v.d 41)

Gəlmişim görem seni
Dərmişəm örem seni
Elimde açarım yok
Bir açam görem seni

Mən aşiqəm müşkə bax,
Əmbərə bax, müşkə bax.
Mən oxuram dərdimdən
Görən deyir eşqə bax.
(Xəlilov v.d 44)

Ben aşığam miske bak
Ambere bak miske bak
Ben okurum derdimden
Gören diyor aşka bak

Arazı qəmli gördüm,
Daşların nəmli gördüm,
Yarı axtarıb tapdım,
Könlün sitəmli gördüm.
(Xəlilov v.d 44)

Arazı gamlı gördüm
Taşları nemli gördüm
Yarı aktarıp (aradım) tapdım (sordum)
Gönlünü siteyli gördüm.

Bağçamızın bülbülü,
Ürəyimin sünbülü.
Çox istərəm yarımı
Evimizin bir gülü
(Xəlilov v.d 43)

Bahçemizin bülbülü
Yüreğimin sümbülü
Çok isterim yarimi
Evimizin bir gülü

Arazdan su götürin,
Daş qoyub su götürün,
Duvaqqapmadan sonra,
Yarı evə götürün.
(Xəlilov v.d 45)

Arazdan su getirin
Taş koyub su götürün
Duvak kapamadan sonra
Yari eve götürün

Qarabağda üzüm var,
Giləsində gözüm var,
Bir evdə iki bacı,
Kiçiyində gözüm var
(Xəlilov v.d 45)

Qarabağda bir quş var,
Qanadında gümüş var,
Yar görüşə gecikir,
Əlbət burda bir iş var.
(Xəlilov v.d 45)

Dərya kimi bulannam,
Dağı-daşı dolannam,
Sağ gözüm sənə qurban,
Sol gözümle dolannam.
(Xəlilov v.d 45)

Tiflisin bürcü mənəm,
Dil bilməz gürcü mənəm,
Baş qoyub dizin üstə,
Can versəm incimərəm
(Xəlilov v.d 46)

Əzizinəm dərmanı,
Xəstə dillər dərmanı,
Təbibimsən gözəlim,
Özün gətir dərmanı.
(Xəlilov v.d 46)

Karabağ'da üzüm var,
Gilesinde (tanesinde) gözüm var
Bir evde iki bacı,
Küçüğünde gözüm var

Karabağ'da bir kuş var,
Kanadında gümüş var,
Yar görüşə gecikir
Elbet burda bir iş var.

Derya gibi bulanmam
Dağı taşı dolanmam
Sağ gözüm sana kurban
Sol gözümle dolanmam

Tiflisin burcu benim
Dil bilmez gürcü benim
Baş koyup dizinin üstüne
Can versem incinmem

Azizinem dərmanı
Hasta diler dərmanı
Tabibimsin gözəlim
Özün getir dərmanı

Badam içi ovaram,
Qabığını yuvaram
Yaxşı yarın eşqinə
Mən çarşavi qoyaram.
Xəlilov v.d (42)

Badem içi ovarım,
Kabuğunu yıkarım.
Yahşi yarın aşkına
Ben çarşafı koyarım.

6.2.3. Qardaşlıq Konulu Bayatılar

Mən aşiq adı qardaş,
Ağzımın dadı qardaş.
Çağırram, hay verməzsən,
Tutaram yadı, qardaş.
(Xəlilov v.d 41)

Ben aşık adı kardaş
Ağzımın tadı kardaş
Çağırırım hay vermezsın
Tutarım yadı kardaş

6.2.4. Bəxt Talihtən Şikayət Sitem Konulu Bayatılar

Əzizim, bəxti qara,
Bəxti kəm, bəxti qara.
Tapmadım ana, bacı
Bir gedim ərzi-hala.
(Xəlilov v.d 41)

Azizim bahtı kara
Bahtı kem bahtı kara
Tapmadım ana bacı
Bir gideyim arz-ı hale

Mən olmuşam biçara
Biçarəyə nə çara
Qapım haqdan bağlanıb
Kimə gedim açara
(Abdulla v.d 36)

Ben olmuşum biçare
Biçareye ne çare
Kapım haktan bağlanıp
Kime gidim a çare

Narınca bak narınca
Saxlaram saralınca
Öləydim gurtaraydım
Bu günlərə qalınca
(Abdulla v.d 36)

Narince bak narince
Saklarım sararınca
Öləydim kurtulaydım
Bu günlere kalınca

Ezizim qaranı yaz
Ağ üstən qaranı yaz
Ezzəl dəftər başına
Mən baxtı qaranı yaz
(Abdulla v.d 39)

Sürü biyana gəlsin,
Yesin, buyana gəlsin,
Deyin o vəfasıza,
Dönsün bu yana gəlsin.
(Xəlilov v.d 46)

Əzizim, buda məni,
Xəncər al, buda məni,
Gör necə yad olmuşam,
Tanımır bu da məni.
(Xəlilov v.d 46)

Mən aşiq sarı yoldan,
Meh əsir sarı yoldan,
Fələkdə nə qaydadır,
Ayırır yarı yardan.
(Xəlilov v.d 48)

Bir yaralı qoçam mən,
Qovan yoxdu qaçam mən,
Sinəm qəm dəftəridir,
Oxuyan yox, açam mən.
(Xəlilov v.d 48)

Azizim karanı yaz
Ağ üstən karanı yaz
Ezel defter başına
Ben bahtı karanı yaz

Sürü biyana gəlsin
Yesin, buyana gəlsin
Deyin o vefasına
Dönsün bu yana gəlsin.

Azizim buda beni
Hañçer al buda beni
Gör nice yad olmuşum
Tanımıyor bu da beni

Ben aşık sarı yoldan
Meh esir sarı yoldan
Felekte ne kaidedir
Ayırır yarı yardan

Bir yaralı koçum ben
Kovan yoktu kaçayım ben
Sinem gam defteridir
Okuyan yok açayım ben

Dəryada çıraq yanar,
Sahildən uzaq yanar,
Doldurub qəm badəsin,
İçdikcə dodaq yanar.
(Xəlilov v.d 49)

Deryada çıraq yanar
Sahilden uzak yanar
Doldurup gam badesin
İçtikçe dudak yanar

Əzizim, bəxti qara,
Bəxti kəm, bəxti qara.
Tapmadım ana, bacı
Bir gedim ərzi-hala
(Xəlilov v.d 49)

Azizim bahtı kara
Bahtı kem bahtı kara
Tapmadım ana bacı
Bir gideyim arz-ı hala

6.2.5. Ana Sevgisi Konulu Bayatılar

Bağca-bağda gül ağlar,
Bülbül ağlar, gül ağlar.
Oğlu ölən analar
Başa tökər kül, ağlar.
(Xəlilov v.d 41)

Bahçe bağda gül ağlar
Bülbül ağlar gül ağlar
Oğlu ölen analar
Başa döker kül, ağlar

Mən ölürəm çiçəkdən,
Ört üzümü milçəkdən.
Yad gələr yalan ağlar
Anam ağlar gerçəkdən
(Xəlilov v.d 42)

Ben ölürüm çiçekten
Ört yüzümü milçekden (örtü)
Yad eller yalan ağlar
Anam ağlar gerçekten

6.2.6. Öyüd Nəsihət Konulu Bayatılar

Əzizinəm bu daşa,
Bu yaquta, bu daşa.
Zər qədrini bilən gərək
Qiymət verə bu daşa.
(Xəlilov v.d 42)

Azizinembu taşə
Bu yakuta bu taşə,
Zer(altın) kadrini bilen gerek
Kıymet vere bu taşə.

Bülbül dolupdur bağa
Bir gül salıbdır dağa
Sayanın qulu olsan
Saymayana ol ağa
(Abdulla v.d 215)

Men aşiqəm nəvaya
Bir qulaq as nəvaya
Nə namərdə bel bağla
Nə aha düş nə vaya
(Abdulla v.d 215)

Günləri bir bir sana
Yad vərđi bir sırr sana
Bir elm bir də sənət
Xəzinədir insana
(Abdulla v.d 216)

Tut ağacın darəma
əldən çıxar barama
Halal zəhmətlə gələr
Haram gədər harama
(Abdulla v.d 216)

Dər gülü at igitə
Varın var sat igitə
Bərk gündə bərk ayaqda
Yoldaşdır at igitə
(Abdulla v.d 218)

Bülbül doluptur bağa
Bir gül salıptır dağa
Sayanın kulu olsan
Saymayana ol ağa

Ben aşığım nevaya
Bir kulak as nevaya
Ne namerde bel bağla
Ne aha düş ne vaya

Günləri bir bir sana
Yad verdi bir sır sana
Bir ilim bir de sanat
Hazinedir insana

Dut ağacını tarama
Elden çıxar barama
Helal zahmetle gelir
Haram gider harama

Der gülü at yiğide
Varın var sat yiğide
Berk günde berk ayakta
Yoldaştır at yiğide

6.2.7. İstək Arzu Temenni Konulu Bayatılar

Samavarı alışdırdım,
Maşa salıb qarışdırdım.
İki küsülü gəzənləri
Mən istərəm barışdırım
(Xəlilov v.d 43)

Semavere alıştırdım
Maşa ilə karıştırdım
İki küsülü gezenləri
Ben isterim barıştırım

6.2.8. Mərdlik Namərdlik Dostluk İgidlik Konulu Bayatılar

Alçalar, ay alçalar,
Bağda bitər alçalar,
Düşməyə əyilmərəm,
Düşmənin özü alçalar.
(Xəlilov v.d 43)

Alçalar ay alçalar
Bağda biter alçalar
Düşməyə əgilmə
Düşmənin özü alçalar (alçalır)

Əzizinəm mərd ata,
Mərd oğula, mərd ata,
Namərdlər süvar olub,
Minə bilməz mərd ata
(Xəlilov v.d 49)

Azizinin mert ata
Mert oğla mert ata
Namertlər süvari olup
Binəmez mert ata

İgid paşa say paşa
Sənə yoxdur tay paşa
Koroğlu bir gəlibdi
Bir də gəlsə vay paşa
(Abdulla v.d 24)

Yiğit paşa say paşa
Sənə yoxdur tay paşa
Koroğlu bir gəlsəydi
Bir de gəlsə vay paşa

Salma bu dərdə məni
Vermə namərdə məni
Qurtar namərd elindən
Yetir bir mərdə məni
(Abdulla v.d 25)

Salma bu derde beni
Verme namerde beni
Kurtar namert elinden
Yetir bir merde beni

Göyərçinəm uçdum, gəl,
Dost bağına düşdüm, gəl.
Yaxşı günün dostuyduq,
Yaman günə düşdüm, gəl.
(Xəlilov v.d 46)

Arpa çayı lal axar,
Araza arxalanar,
Dost əlindən bərk yapış,
Dar gündə arxan olar.
(Xəlilov v.d 44)

Güvercinim uçtum, gel,
Dost bağına düştüm, gel.
Yahşi günün dostuyduk,
Yaman güne düştüm, gel.

Arp çayı lal akar,
Araza arxalanır (güvenir),
Dost elinden berk (sağlam) yapış,
Dar günde arkan olur.

6.2.9. Vətən Qürbet Bayatıları

Ətəyi bəyaz dağlar,
Zirvəsi ayaz dağlar,
Eldən ayrı düşənə
Yer göynər, bulud ağlar
(Xəlilov v.d 44)

Dağlar dağladı məni,
Bağlar bağladı məni,
Qərrib ölkədə öldüm,
Yadlar ağladı məni.
(Xəlilov v.d 48)

Haça dağı aşarlar,
Adına söz qoşarlar,
Araz suyu içənlər,
Yüz illərlə yaşarlar.
(Xəlilov v.d 44)

Eteyi beyaz dağlar
Zirvesi ayaz dağlar
Elden ayrı düşene
Yer göyner (oynar) bulut ağlar

Dağlar dağladı beni
Bağlar bağladı beni
Garip ülkede öldüm
Yadlar (eller) ağladı beni

Haça dağı aşarlar
Adına söz qoşarlar
Araz suyu içenlər
Yüz illerle yaşarlar

Qırxayaq dərin olar,
Bol suyu sərin olar,
Bu kəhrizin suyundan,
Kim içsə dərin olar.
(Xəlilov v.d 44)

Mən aşiq düzən yerdə,
Su durar düzən yerdə.
Sən getdin başın apardın
Mən qaldım düzən yerdə.
(Xəlilov v.d 41)

Əslim Qarabağlıdır,
Sinəm çarpaz dağlıdır,
Nə gedən var, nə gələn,
Bəlkə yollar bağlıdır?
(Xəlilov v.d 46)

Yağı gəldi yanıma
Susamışdı qanıma
Döndüm qürbət ellərdən
Qüvvət gəldi canıma
(Abdulla v.d 15)

Qərib ömrü bitəndə
Qalar özgə vətəndə
Sən yadıma düşürsən
Bağda bülbul ötəndə
(Abdulla v.d 16)

Kırkayak derin olur
Bol suyu serin olur
Bu kehrizin (yer altı suyu) suyundan
Kim içse derin olur

Ben aşık düzen yerde
Su durur düzen yerde
Sen gittin başın apardın
Ben kaldım düzen yerde

Aslım Karabağlıdır
Sinem çapraz dağlıdır,
Ne giden var ne gelen
Belki yollar bağlıdır

Yağı geldi yanıma
Susamıştı kanıma
Döndüm gurbet ellerden
Kuvvet geldi canıma

Garip ömrü bitende
Kalır özge vatanda
Sen yadıma düşersen
Bağda bülbul ötende

Bu elin adı nədi?
Dostu nə yadı nədi
Qürbət eldə bilmədim
Ağzımın dadı nədi?
(Abdulla v.d 16)

Bu ilin adı neydi
Dostu ne yadı neydi
Gurbet elde bilmedim
Ağzımın tadı neysi

Dərdim elə car haray
Qara günüm var haray
Yad oba qərib ölkə
Könül ister yar haray
(Abdulla v.d 18)

Derdimi ele car haray
Kara günüm var haray
Yad oba garip ülke
Gönül ister yar haray

Əzizim məzə qanlı
Mey qanlı məzə qanlı
Qorxuram cavan öləm
Yerimdə gəzə qanlı
(Abdulla v.d 18)

Azizim meze kanlı
Mey kanlı meze kanlı
Korkuyorum civan öleyim
Yerimde geze kanlı

6.2.10. Ayrılıq İntizar Konulu Bayatılar

Araz axar çağlayar,
Yağı bağrın dağlayar,
Yarım bu gün gəlməsə,
Könlüm qan-yaş ağlayar.
(Xəlilov v.d 44)

Araz akar çağlar
Yağı bağrın dağlar
Yarım bu gün gelmezse
Gönlüm kan yaş ağlar

Mən aşiq sarı qaldı,
Gün gedib, sarı qaldı,
Sən görüşə gəlmədin,
Gözüm yol sarı qaldı
(Xəlilov v.d 47)

Ben aşık sarı kaldı
Gün gidip sarı kaldı
Sen görüşe gelmedin
Gözüm yol sarı kaldı

Mən aşiq sarı qaldı,
Gün gedib, sarı qaldı,
Sən görüşə gəlmədin,
Gözüm yol sarı qaldı
(Xəlilov v.d 47)

Ben aşık sarı kaldı
Gün gidip, sarı kaldı
Sen görüşe gelmedin
Gözüm yol sarı kaldı

Qarabağda bir quş var,
Qanadında gümüş var,
Yar görüşə gecikir,
Əlbət burda bir iş var.
(Xəlilov v.d 45)

Karabağ'da bir kuş var
Kanadında gümüş var
Yar görüşe gecikir
Elbet burada bir işi var

6.2.11. Alqış Qarğış Konulu Bayatılar

Mələ, qoyunum, mələ,
Səsin daşları dələ,
Mən mələdim gəlmədi,
Sən mələ, bəlkə gələ.
(Xəlilov v.d 46)

Mele koyunum mele
Sesin taşları dele
Ben meledim gelmedi
Sen mele belki gele

Nişanlıyam adına,
Heç düşmürəm yadına,
Əgər məni düşünsən,
Tanrı çatsın dadına.
(Xəlilov v.d 47)

Nişanlıyam adına
Hiş düşmüyorum yadına
Eğer beni düşünsen
Tanrı çatsın dadına

Mən aşiq əsmə külək,
Səbrimi kəsmə külək,
Yarım dəryada qalıb,
Qabağım kəsmə külək.
(Xəlilov v.d 49)

Ben aşık esme külek
Sabrımı kesme külek
Yarım deryada kalıp
Kabağım kesme külek

Gün çəkilip batanda
Gündüzə şər katanda
Avçu əlin qurusun
Marala ox atanda
(Abdulla v.d 260)

Aşıq özündə yara
Ürək sözün de yara
Yarı məndən eyləyən
Düşsün itkin diyara
(Abdulla v.d 260)

Biz hara bura hara
Bizi saldılar tora
Bizi tora salanı
Getsin imansız tora
(Abdulla v.d 260)

Qardaşa bax qardaşa
Papağın qoyup başa
Qardaşın düşmənləri
Dönsünler qara daşa
(Abdulla v.d 261)

Quşlar qanad üstədi
Atma qanad üstədi
əlin qurusun ovçu
Atdığıın nə rast dəydi
(Abdulla v.d 261)

Gün çəkilip batanda
Gündüzə şər katanda
Avcı elin qurusun
Marala ok atanda

Aşık özündə yara
Yürek sözün de yara
Yarı benden eyleyen
Düşsün yitik diyara

Biz hara bura hara
Bizi saldılar tora
Bizi tora salanı
Gitsin imansız tora

Kardaşa bak kardaşa
Papağın koyup başa
Kardaşın düşmanları
Dönsünler kara taşa

Kuşlar kanat istedi
Atma kanat istedi
Elin qurusun avcı
Attığın ne rast değdi

6.2.12. Bolluq Bərəkət Bayatıları

Aran bizdə dağ bizdə
Kef bizdə damağ bizdə
Ekirik becəririk
Su bizdə torpaq bizdə
(Abdulla v.d 90)

Mən aşiq belə bağlar
Kəmərin belə bağlar
Gül açıb, bülbül oxur
Var olsun belə bağlar
(Abdulla v.d 91)

Aran bizde dağ bizde
Kef bizde damak bizde
Ekeriz beceririz
Su bizde toprak bizde

Ben aşık bele bağlar
Kemerin bele bağlar
Gül açıp bülbül okur
Var olsun böyle bağlar

6.3. Bayburt Manileri ile Bakü Bayatılarını

Konuları Açısından Değerlendirme

Maniler, Türk edebiyatında anonim halk edebiyatı ürünleri arasında yer almaktadır. Bayatılar, Azerbaycan edebiyatında halkın ortak ürünlerinin yer aldığı şifahi halk edebiyatı ürünüdür. Bu noktada benzerlik göstermektedir.

Bayburt'ta mani icracıları ramazan bayramında davul çalan davulcular, düğünlerde, kına gecelerinde mani söyleyerek halay çeken kadınlar, mektupla haberleşme döneminde askerdeki ve gurbetteki yakınına, sevgilisine mektupta mani yazarlar, konuklu toplantılardaki kişiler ve saz aşıklarıdır.

Bakü de ise mani icracılar düğünlerde, kına gecelerinde mani söyleyerek eğlenenler, Nevruz Bayramında güne özel mani söyleyenler, konuklu toplantılardaki kişiler ve Bakü'deki saz aşıklarıdır. Bakü'de Bayburt'a oranla bayatı bilen kişilerin yaş ortalaması daha düşüktür. Şehirde çocuk, genç, yaşlı, kadın, erkek ayrımı yapmaksızın kişiler mutlaka bir bayatı bilmektedir. Şiir bilmeyen, sanatlı bir söz bilmeyen insanın ayıplandığını derleme yaptığımız kişiler derleme esnasında dile getirdiler. Sözlü kültür ürünleri halk arasındaki sohbetlerde günümüzde de ortaya konulmaktadır.

Hem Bayburt hem de Bakü'de yapılan derlemelerde mani icracılarının kına gecelerinde mani söyleyerek yöresel oyunlar oynadığı görülmektedir. Eski zamanlarda günümüzdeki gibi ses sistemleri aracılığıyla müzik çalınmadığı için mani söyleyerek, ritim tutarak yöresel oyunlar oynanmaktaydı.

Bakü'de günümüzde de şu bayatıyı söyleyerek genç kızlar oynamaktadır.

Bağça gül açtı nenemm ey // Dilim dolaştı nenem ey // Ah bu evin küçük kızı //Quş oldu kaçtı nenem hey

Bayburt'ta ise şu maniye söyleyerek kadınlar halay çekmektedir.

Bahçaya kuzu girdi // Yarama sızı girdi // Anasını alırken // Koynuma kızı girdi

Bakü'de yapılan derleme çalışmamızda ve kaynakçada bildirilen kaynaklardan yapılan tarama sonucunda elde edilen Bakü bayatılarını incelediğimizde, Bakü bayatılarını konularına göre şu şekilde sınıflandırdık. Sınıflandırdığımız konularda kaç bayatı elde ettiğimizi şu şekilde belirttik.

Vətən, Qürbet Konulu Bayatılar	19
Mərdlik, Namərdlik, Dostluk, İgidlik Konulu Bayatılar	14
Bəxt, Talihtən Şikayət, Sitem Konulu Bayatılar	25
Eşq, Məhəbbət Konulu Bayatılar	27
Ayrılıq, İntizar Konulu Bayatılar	9
İstək, Arzu, Temenni Konulu Bayatılar	1
Öyüd, Nəsihət Konulu Bayatılar	6
Ölüm Konulu Bayatılar	13
Alqış, Qarğış Konulu Bayatılar	8
Toy, Düğün, Şənlik, Novruz Konulu Bayatılar	8
Uşaq Bayatıları	7
Bolluq, Bərəkət, əmək Konulu Bayatılar	5
Ana Sevgisi Konulu Bayatılar	7
Qardaşlıq Konulu Bayatılar	1
Qaynana ve Gelin Konulu Bayatılar	1

Tablo 1: Bakü bayatılarının konularına göre dağılımı

Bayburt'ta yapılan derleme çalışmamızda ve kaynakçada bildirilen kaynaklardan yapılan tarama sonucunda elde edilen Bayburt manilerini incelediğimizde Bayburt manilerini konularına göre şu şekilde sınıflandırdık. Sınıflandırdığımız konulardan kaç mani elde ettiğimizi şu şekilde belirttik.

Vatan, Gurbet, Ayrılık, Hasret Konulu Maniler	34
Aşk, Sevgi Konulu Maniler	90
Öğüt, Nasihat Konulu Maniler	2
Bekçi, Davulcu Konulu Maniler	5
İş Konulu Maniler	5
Mektup Manileri	8
Alkış, Kargış Konulu Maniler	13
Askerlik, Yiğitlik Konulu Maniler	4
Düğün, Evlilik, Eğlence Konulu Maniler	7
Kadere Sitem, Şikayet, Serzeniş Konulu Maniler	17
Anne Konulu Maniler	6
Baba Konulu Maniler	4
Kardeş Konulu Maniler	6
Niyet, Fal Konulu Maniler	5
Tabiat Unsurları Konulu Maniler	2
Atışma Konulu Maniler	7
Köy İsimlerinin Geçtiği Maniler	7

Tablo 2: Bayburt manilerinin konularına göre dağılımı

Konularına göre Bayburt manilerini ve Bakü bayatılarını mukayese ettiğimiz de en çok mani söylenen konuların her ikisinde de aşk, sevgi, vatan gurbet, ayrılık ve kaderden şikayet olduğu görülmektedir. Konu itibariyle başlıklarda ortaya çıkan farklılıklar ise Bayburt manilerinde bekçi, davulcu manilerine yer verilmişken derlenen ve incelenen Bakü bayatılarında bu başlık için bir mani örneğine rastlamamaktayız. Bakü manilerinde Türk dünyası için önemli olan bayramlardan Nevruz bayramı için söylenmiş manilere yer verilmişken Bayburt manilerinde bunun bir örneğine rastlamamaktayız.

Aşk, sevgi manilerini incelediğimizde Bayburt manilerinde aşkın sevgilisinin güzelliğini, kaşının, gözünün güzelliğinin farklı olduğunu dile getirmek için, sevgiliye söz atmak için manilerin söylendiğini görmekteyiz.

Yılana bak yılana // Yılan kaçtı ormana // Annem beni verecek // Kara gözlü oğlana

Kara biber aş olmaz // Bundan ince kaş olmaz // Bundan ince kaş olsa // Hovardaylan baş olmaz

Bazı sevgi manilerinde ise uzak yerlerde olan sevgili için mani yazıldığı görülmektedir. Şehrin yapısını incelediğimizde Bayburt şehri Türkiye’de en az nüfusa sahip ikinci şehirdir. Hem yurt içine hem de yurt dışına göç veren bir şehir olduğu için erkekler gerek iş gerek eğitim gerekse askerlik için Bayburt’tan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu durumun manilere yansıdığını görmekteyiz.

Bahçelerde sarmaşık // Birbirine dolaşık // Dediler yarin geldi // Elimden düştü kaşık

Merdivenim kırk ayak // Kırkına vurdum dayak // Dediler yarım gelmiş // Seyirttim yalın ayak

Bakü bayatılarında ise aşkın, sevgilinin gönlündeki yeri vurgulanır. Aşk sevgilisine seslenerek ona duyduğu hissi dile getirir ve bu dile getirme şeklinde genel olarak bir yakarma durumu söz konusudur.

Nal istesen menden al // Sen atını al men de nal // Sinem ettar dükkanı // Ne istesen menden al

Azizim neynim sana // Düşüptür meylim sana // Men dönsem üzüm dönsün // Sen dönsen neynim sana

Maniler, söylendiği bölgenin halkının giyim kuşamına dair izler taşır. Bayburt'ta kadınların günlük olarak saçlarını örtmek için kullandıkları yazmaya çit denir. Bayburt manilerinde bu örtüye rastlamaktayız.

Sarı çitim sarmaşık // O yar aşık ben aşık // Yar aklıma gelince // Elimden düştü kaşık

Bayburt yöresine özgü kıyafetlerden biri de ehramdır. Koyun yününden yapılan özel bir örtü olan ehram, kadınların dışarı çıktığında kendilerini sarmaladığı bir örtüdür. Bayburt manilerin de bu özel kıyafete yer verildiği görülmektedir.

Karşıdan görünürsün // Ehrama bürünürsün // Beyaz ehram içinde // Ne güzel görünürsün

Bakü bayatılarının da tıpkı Bayburt manilerinde olduğu gibi bölgenin giyim kuşamıyla ilgili izler taşıdığını görmekteyiz. Arakçın; bezden yapılmış, nakışlarla süslenmiş bir çeşit şapkadır. Arakçını, özellikle de eski dönemlerde gelinlerin başlarına taktığı görülmektedir. Arakçına Bakü bayatılarında rastlamaktayız.

Arakçının mendedir // Sermişem çemendedir // Alem güzele dönse // Menim gözüm sendedir

Maniler söylendiği bölgenin doğa özelliklerini, yörenin iklim özelliklerini, yörede yetişen ağaç ve bitkileri, taşı, toprağı, bölgenin akarsuyunu ifade ederler.

Bayburt şehri dağlık bir şehirdir. Yörede söylenen manilerde dağlar kimi zaman seyir edilecek, gezilecek yerlerken kimi zaman kişiler arasında engeli temsil etmektedir.

Bu dağlar meşe dağlar // Çiçeği taze dağlar // Tutaydım yar elinden // Gezeydim sizi dağlar

Şu Bayburt'un başları // Boyalıdır taşları // Siyah zeytine benzer // Sevgiğimin kaşları

Sököl saçların sököl // Sököl beline dököl // Yar aklıma gelende // Dağlar önümden çekil

Bakü'de derlenen bayatılar da bu özellikleri barındırmaktadır. Bakü rüzgarlarıyla meşhur olmuş bir şehirdir. Manilerde Bakü'nün rüzgarlarına değinilmiştir.

Bakının yeli esti // Esip sabrımı kesti // Sağ gözüm sana kurban // Sol gözüm mana besti

Dağda maral çaş meler // Çaş dolanar çaş meler // Menim ahuzarımla // Dağ inler daş meler

Dağdağan (Dağdağan) bir diğer adıyla çitlembik, Türk dünyasında mitolojik öneme sahip ağaçlardandır. Kıtık zamanlarında bu ağacın meyvesinin birçok kuşa besin olduğu ve bu kuşların neslinin tükenmesine engel olduğu söylenir. Bir diğer rivayete göre Azerbaycan'da eski zamanlarda çocuğu olmayan kadınlar bazı ağaçların altında çeşitli ritüeller gerçekleştirirdi. O ağaçlardan biri de dağdağan ağacıdır. Bu ağacı Bakü'de derlediğimiz bir manide görmekteyiz.

Dağda kan // Dağda biter dağdakan // Okçu vurup balası // Göl göl olup dağda kan

Aras Nehri Azerbaycan Türkçesi ile Araz, Nehri Azerbaycan'da Kura Nehri'ne dökülen bir nehirdir. Bakü manilerinde bu nehre rastlamaktayız.

Arazı gamlı gördüm // Daşların nemli gördüm // Yarı aktarıp taptım // Gönlün
sitemli gördüm

Haça dağı aşarlar //Adına söz koşarlar // Araz suyu içenlər // Yüz illerle
yaşarlar.

Bayburt'ta Çoruh nehri önemli bir yere sahiptir. Çoruh nehrinin adı bir çok
manide geçmektedir.

Çoruh gibi çağlarsın // Kardan kemer bağlarsın // Gülün var bülbülün var // Yâr
sen niçin ağlarsın

Çoruh suyu bulanık // Ağlarım yanık yanık // Yavrum suya gideli // El uyur ben
uyanık

Manilerde ülkenin yaşadığı tarihi olaylar, mitolojik unsurlar da dile
getirilmektedir. Bakü'de edebiyat öğretmeni Kemale İsayeva'dan yaptığımız bir
bayatı derlemesinde bayatının ortaya çıkış hikayesini şöyle anlatmaktadır.

Karabağ Hanı'nın kızı, Kacar şahlarına aralarındaki husumeti bitirmek için
gelin verilmiştir. Hayatına Tahran'da devam etmek zorunda kalan kızın mutsuzluğu
şah tarafından fark edilmiştir. Şah, kızı mutlu etmek için ona bir bahçe hediye eder.
Burada istediği bitkileri, çiçekleri yeşertebileceğini dile getirir. Bahçeyi Karabağ'a,
yurduna benzetmek isteyen kızın isteğiyle Karabağ'da yetişen oranın sembolü olan
xarı bülbül çiçeği getirilip bu bahçeye ekilir. Lakin bitki bu bahçede yeşermeyip bu
topraklarda solmaktadır. Bir inanışa göre xarı bülbül çiçeği sadece Karabağ'da
yeşerebilmektedir. Bu topraklar dışında hayat bulamamaktadır. Harı bülbülü solmuş
bir şekilde gören Karabağ Hanı'nın kızı kederle şu bayatıyı dile getirmiştir

Vatan bağı al elvandır // Yok içində harı bülbül // Bu da bele bir devrandır //
Sesin gelsin bari bülbül

Ardından da şu bayatıyı söyler

Azizim Karabağ //Şeki Şirvan Karabağ // Tahran cennete dönse // Yaddan
çıkma Karabağ

Karabağ Hanı'nın kızının bu bayatıyı dile getirdiğini duyan Şah sinirlenir ve okuduğu bayatıyı bir de ona söylemesi için kızı yanına çağırır. Durumun farkına varan kız söylediği bayatıyı değiştirerek Şah'a söyler:

Azizim Karabağ // Şeki Şirvan Karabağ // Tahran cennete döndü // Yaddan
çıktı Karabağ

Kızın ne kadar zeki olduğunu düşünen Şah kızı affeder. Bu bayatılara baktığımız zaman xarı bülbül bitkisine Karabağ dışında yetişmediği için bir kutsiyet atfedilmiştir. Sebebi Karabağ'ın uzun yıllar Ermeni işgalinde kalmasıdır. Karabağ'dan ayrı kalan her kişinin xarı bülbül gibi solduğuna inanılır. Harı bülbül Karabağ'ın bağımsızlık sembolüdür. Azerbaycan milli parası olan 20 manatın üzerinde resmi vardır. Bilimsel olarak harı bülbülün Karabağ bölgesinde yetişmesinin sebebi ise endemik bir bitki olmasıdır.

Bakü ve Bayburt manilerinde ortak noktalarından biri de anne üzerine yazılan manilerdir. Her iki şehrin manilerinde de anneye kıymet verilir. Kişinin başına bir şey gelse en çok canı yananın anne olacağına inanıldığı için manilerde annenin genellikle gözleri yaşlıdır.

Analar yanar ağlar // Günleri sanar ağlar // Döner göy göyerçine // Yollara
konar ağlar

Şu iki farklı bölgede derlenmiş şu iki bayatı benzerlik göstermektedir.

Dağda dağarçım ağlar // Gökte güvercin ağlar // Anam aklıma gelende //
Dalımda saçım ağlar.

Bağça-bağda gül ağlar // Bülbül ağlar, gül ağlar // Oğlu ölen analar // Başa
töker kül, ağlar.

Her iki bölgede derlenen vatan ve gurbet konulu manileri ve bayatıları incelediğimizde bu kavramların aynı şekilde tezahür ettiğini görmekteyiz. Her iki bölge halkı içinde vatan çok değerlidir, uğruna ölmeye değer yegane kavramlardandır. Vatanından uzakta olan kişi her iki bölgede de garip olarak

nitelendirilir. Vatandan uzakta yaşayanlar hasret duygusuyla mani ve bayatı söylemektedir.

Garibim vatanım yok // Esirim satanım yok // Düştüm gurbet eline // Elimden tutanım yok.

Azizim ketan yahşı // Geymeye ketan yahşı // Gezmeye garip ülke // Ölmeye vatan yahşı

Dağlar dağladı meni // Bağlar bağladı meni // Garip ülkede öldüm // Yadlar ağladı meni

Ayrılık ve ölüm halk şiirinde insana tesiri noktasında kıyaslanan durumlardandır. Her ikisinin de insanda yarattığı tahribat fazladır. Türk halk şiirinde ölüm ile ayrılık kıyaslanır ve ayrılığın ölümden daha tesirli olduğu dile getirilir. Bakü ve Bayburt manilerinde bu kıyaslamaya rastladık. Bayburt manisinde ayrılık olmasaydı denilirken Bakü’de derlediğimiz bayatı da ölüm ile ayrılık bir kabul edilip her iki durumda reddedilmiştir.

Şu dağlar olmasaydı // Çiçeği solmasaydı // Ölüm Allah’ın emri // Ayrılık olmasaydı

Azizim olmayaydı // Sararıp solmayaydı // Bir ayrılık bir ölüm // Heç biri olmayaydı

Yöre halkının inancı, kutsal kabul ettiği kavramlar, kişiler, dini ritüelleri manilere de yansımaktadır. Bakü ve Bayburt şehirlerinde yaşayan halkın çoğunluğu İslamiyet inancına mensup olduğu için manilerde dinin etkisi görülmektedir. Kutsal kitap olan Kur’an- ı Kerim’in önemini her iki bölgenin mani ve bayatılarında görmekteyiz.

Camda durana kurban // Eldə Kurana qurban // Men ki yarı görmedim // Yarı görene kurban

Yol üstünde minare // Keklik konar kenare // Ben kurban canım kurban // Ağzı Kur’an’lı yâre

Kurban ritüeli, İslamiyet inancında Allah’a dinin uygun gördüğü canlıların sunulduğu bir ibadettir. Türk halk şiirinde kurban kavramı sevgili uğruna, kıymet

verilen şeyler uğruna canını sunmak anlamında kullanılır. Bazen de sevilen bir kişi için ya da bir dilek için adak anlamında koç, koyun gibi hayvanlar kurban edilir. Bakü bayatılarında ve Bayburt manilerinde kurban ritüeline rastlamaktayız.

Taş altına karınca // Narıncayım narınca // Ben köye kurbanım // Küçüğüne
varınca

Arpa bağı bağladım // Ufak ufak ağladım // Dediler yarin gelmiş // Koçu
kurban bağladım

Su gelir güldür güldür // Mendilim dolu güldür // Kuşlar kurbanız olum //
Halimi yare bildir

Elmalar ezel olsa // Sevdığım güzel olsa // Yara kavuştuğum an // Kurbanlar
hazır olsa

Balama kuzu kurban // Koç kurban, kuzu kurban // Koç kurbana gelmese //
Balama özüm qurban

Derya kimi bulannam // Dağı-daşı dolannam // Sağ gözüm sana kurban // Sol
gözümle dolannam

7. BAYBURT MANİLERİNDE KAFİYE ŞEMASI

7.1. Derlenen Bayburt Manilerinde Ölçü ve Durak

AAxA Kafiye Şeması

Çoruh gibi **çağlarsın**// Kardan kemer **bağlarsın** //Gülün var bülbülün var //Yâr sen niçin **ağlarsın**

Oğlan adın Hüseyin// Ver yeleğin kasayım // Annen baban büyütsün // Ben bağrıma basayım

Mani maniyi **açar** // Mani derdimia**çar** // Kırılacak kollarım // Hasansız yorgan **açar**
Gel kapıdan geç **oğlan** // Bir sigara iç **oğlan** // Beni sana vermezler // Al da beni kaç **oğlan**

Sabunu koydum leğene // Vay başıma gelene // Ben seni gizli **sevdim** // Sen duyurdun aleme

Sarı çitim sarmaşık // O yar aşık ben **aşık** // Yar aklıma gelince // Elimden düştü **kaşık**

Küşne koydum koruna // Aç ağzını kurula // Yarime yar diyenin // Sol göğsünden vurula

Hay çeperler **çeperler** // Çepere su **serperler** // İçimden alev almış // Dışarıdan su **serperler**

Sıra sıra **çeperler** // Çepere su **serperler** // Irak yoldan geleni // Terli terli **öperler**.
Merdivenim kırk **ayak** // Kırkına vurdum **dayak** // Dediler yarimgelmiş // Seyirttim yalın **ayak**

Bir mendil işle **yolla** // İşle gümüşle **yolla** // İçine koy beş elma // Birini dişle **yolla**
Bahçaya kuzu **girdi** // Yarama sızı **girdi** // Anasını **alırken** // Koynuma kızı **girdi**
Kül oldum yana **yana** // Yar uykudan **uyana** // Nece yalvarayım // Kendimden **olmayana**

Hınıs mıdır **nar mıdır** // Minaresi **var mıdır** // Aklımızdan çıkan **kızın** //Acep aklı **var mıdır**

Maniciyim **manici** // Hem altunam hem inci // Annem babam verirse // Geliciyim **gelici**

Atlı geliyor **atlı** // Üstünde kilim **katlı** // Anam babam sağ olsun // Hepisinden yar **tatlı**

Maniye melez **derler** // Çil ördeğe **kaz derler** // Eşinden ayrılana // Get bir zaman **gez derler**

Bu dağlar meşe **dağlar** // Çiçeği taze **dağlar** // Tutaydım yar **elinden** // Gezeydim sizi **dağlar**

Maniden mestim **oğlan** // Küçükten dostumoğlan // Duydum ki **evlenmişsin** // Ben senden küstümoğlan

Bahçeler barıçalar // Gözlerim maviçalar // Yalağuz yola varma // Seni bir avcı **çalar**

Bahçelerde sarmaşık // Birbirine dolaşık // Dediler yarimgeldi // Elimden düştü **kaşık**

Bahçelerde gül **var mı** // Gül dibinde **yer var mı** // Bu gece **geleceğim** // Yatağında **yer var mı**

At **olur da tepmez mi** // Yar **olur da öpmez mi** // Yarın öptüğü **yerde** // Gül **olur da bitmezmi**

Armudu daldan **düşür** // Altında kahve **pişir** // Yarım buradan gidende // Şekerli kahve **pişir**

Sarı çitim **sendedir** // Bir ucu da **bendedir** // Yedi beşik sallasam // Yine gönlüm **sendedir**

Yılana bak **yılana** // Yılan kaçtı **ormana** // Annem beni verecek // Kara gözlü **oğlana**
İndim havuz **başına** // Sabun koydum **tasına** // Sevda nedir bilmezdim // Sen getirdin **başına**

Kara biberaş **olmaz** // Bundan ince **kaş olmaz** // Bundan ince kaş olsa // Hovardaylan **baş olmaz**

Limon kestim **bulanık** // Yüreğin başı **yanık** // Öyle bir aşka düştüm // Yar uyur ben **uyanık**

Sökül saçların **sökül** // Sökül beline **dökül** // Yar aklıma gelende // Dağlar önümden **çekil**

Bu dağın ardı **inci** // Dert gelip tutir **genci** // Güzeller sallandıkça // Çirkini tutir **sancı**

Şu Bayburt'un **başları** // Boyalıdır **taşları** // Siyah zeytine benzer // Sevdüğimin **kaşları**

Sineye döktüm biber // Oturmuş iki **dilber** // Az o yana gidin // Elimden yarım **gider**

Keçilerim **otluyor** // Kabanlardan **atlıyor** // Alacağım yarimi // Düşmanlarım
çatlıyor/**patlıyor**

Elinde eğri **orak** // Kızlar tarlaz ne **ırak** // Akşama geleceğim // Döşeği kalın **bırak**
Ben bir avuç **kişnişem** // Cepten cebe **düşmüşem** // Nerelerin bekarı // Nerden nere
düşmüşem

Tump üstüne **kediler** // Miyav miyav **dediler** // İki cadı bir oldu // Sevdiğimi **yediler**
Yol üstüne **kediler** // Miyav miyav **dediler** // İki cadı bir oldu // Sevdiğimi **yediler**
Sigaramın **incesi** // Gönlümün eğlencesi // Bir akşam gel bir sabah // İlle cuma **gecesi**
Kahve **piştiği yerde** // Pişip **taştığı yerde** // Güzel çirkin aramaz // Gönül
düştüğü yerde

Kıyın kıyın **gezersin** // Çimenleri **ezersin** // Bir gün olur sevdiğim // Sen de benden
bezersin

Giderim bu **düzünen** // Şafak yıldızınan // Ölede kabre koyun // Üç kınalı **kızınan**
Ah öyle yarim **öyle** // Gül dibini herk **eyle** // İki yardan ne olur // Gel birini terk **eyle**
Gülüm kurutmam **seni** // Suda çürütmem **seni** // Ölsem kabire girsem // Gene
unutmam seni

Ata bindim **ağadır** // Atın yolu **dağadır** // Sevdiğim dinle sözümü // Bu maniler
sanadır

Dağlar **dağımdır benim** // Dert ortağımdır **benim** // Dokunmayın ağlarım // Yaman
çağımdır benim

Dağları **dağlasınlar** // Görenler **ağlasınlar** // Yarimin mendiliyle // Yaramı
bağlasınlar

Uçun kuşlar **uçun** // Yarime haber **verin** // Eğer tatlı uykudaysa // Uykusun haram
edin

Penceresi tül **perde** // Perdenin ucu **yerde** // Ben yarimitanırım // Kalabalık her **yerde**
Sarı çitim **sararam** // Yitirmişim **araram** // Sanma ki unutmuşam // Her gelene
soraram

İnce çubuk **uzadam** // Çıkam yola göz **edem** // Yolda yolcular çoktur // Seni kime
benzedem

İnce çubuk ölç **de gel** // İnce yola düş **de gel** // Yolda yolcular **yoktur** // Kervana
kavuş **da gel**

Karşıda kara **kedi** // Ağzında keklik **eti** // Vermezsen nazlı yarı // Yıkaram memleketi
Sarı kavun **dilimi** // Uçurdum **bülbülümü** // Çıksam dağlar başına // Arasam
sevgilimi

Şu dağlar **olmasaydı** // Çiçeği **solmasaydı** // Ölüm Allah'ın emri // Ayrılık **olmasaydı**

Mendil bağlarım **yandan** // Yari severim **candan** // İki yerde yar olmaz // Ya benden geç ya **ondan**

Kaşların **ok dedikçe** // Kirpiğin **çok dedikçe** // Pek mi gönlün büyüdü// Sen gibi **yok dedikçe**

Dağlar **olmasaydı** // Çiçeği **solmasaydı** // Ölüm Allah'ın **emri** // Ayrılık **olmasaydı**
Sarı çitim **sararım** // Yar itirdim **ararım** // Bana derler yalandır // Her gelene **sorarım**

Kara biber **saksıda** // Bir yar sevdim **Baksı'da** // Allahım sen kavuştur // Akşam ile **yatsıda**

Karabiber **duvarda** // Bir yar sevdim **hovarda** // Allahım sen kavuştur // Su yolunda **pınarda**

Giderem yolda **yavaş** // Kundurama değdi **taş** // Nere koydun gidirsen // Kaytam bıyık kalem **kaş**

Mendilim **elek elek** // Sevdığım huri **melek** // Yazı beraber geçirdik // Kışın ayırdı **felek**

Uzun uzun **kamışlar** // Ucunu **boyamışlar** // Benim küçük yarimi // Gurbete **yollamışlar**

Sabah erkenden **uyandım** //Uyandım da ben **yandım** // Taş olsam erirdim // Toprak idim **dayandım**

Erik dalda dal **yerde** // Bülbül ötmez her **yerde** // Felek bizi ayırmış // Her birimiz bir **yerde**

İp attım **ucu kaldı** // Tarakta **gücü kaldı** // Ben sevdim eller aldı // İçimde **acı kaldı**
Kapıya **keçi geldi** // El attım **saçı geldi** // Ben ayrılık bilmezdim //Ayrılık **göçü geldi**
Çoruh suyu **bulanık** // Ağlarım yanık **yanık** // Yavrum suya gideli //El uyur ben **uyanık**

Gemi kalkmış **gidiyor** // Boruları **tütüyor** // Acep anam dedi mi // Yavrularım **neydiyor**

Ata vurdum **yuları** // Dolandı **ovaları** // Bugün buradan gideli // Sayıyorum **ayları**
Dağlar doludur **daşan** // Yol vermezler **savuşam** // Acep o gün olur mu // Ben **yârime kavuşam**

Koyunu **koyungelsin** // Yününü **yolungelsin** // İstanbul sizin olsun // Yârimi **koyungelsin**

Oy dağlarım **dağlarım** // Kardan kemer **bağlarım** // Kimselerden ağlamam // İkbalminden **ağlarım**

Çekmecemin perçini // Açamadım içini // Dün gece nerde idin // Goynumun güvercini.

Bu kader böyle **kader** // Böyle gelmiş böyle **gider** // Bu kader bende iken // Kelden boşansam keke **gider**

Tabakta portakalsın // Sözümüz burda **kalsın** // Yılda bir kabrime gel // Toprağım kokun **alsın**

Yar gülenaz **gülenaz** // Bülbür eder **güle naz** // Yalan dünya zalimsin // Ağlayan çok **gülen az**

Basma yastık **üzlerem** // Yere kor da **düzlerem** // El oğlu benim neyim // Yollarını **gözlerem**

Kilim suda **çürüdü** // Üstünü kum **bürüdü** // Yollara baka baka // Civan ömrüm **çürüdü**

Arpa ektim evlek **evlek** // Dadandı kara leylek // Dedim ki murat alam // Koymadı zalim **felek**

Kale bir **beden olsa** // Yâre bir **giden olsa** // Âteşine yandığım // Bâri bir **adam olsa**
Mektup yazdım **karadan** // Dağlar kalksın **aradan** // Kör olsun iki gözü // Seni benden **ayıran**

Mektup yazdım kış **idi** // Kalemim **gümüş idi** // Daha çok yazacaktım // Parmaklarım **üşüdi**

Mektup yazdım **karadan** // Dağlar çıksın **aradan** // Hasreti kavuşturur // Yeri göğü **yaradan**

İki Çemçir bir Gükküne // Kızlar girdik düğüne // Bu derenin kızları // Benzer cam sürgücüne

Bu gelin **nerelidir** // Hınıs'ın **maralıdır** // Bu gelinin payına // Kırk yiğit **yaralıdır**
Su gelir sicim ilen // İçtim avucum ilen // Şu Baksı'nın düzüni // Gezdim papucum ilen

Evin önü **kışladı** // Kar yağmaya **başladı** // Birer karış çocuklar // Evlenmeye **başladı**
Çamı çama **çatarlar** // Çama kuruşun **atarlar** // İki gelin bir görüm // Kime çalım **satarlar**

Sarı çitim dört **ola** // Su bağladım göl **dola** // Öyle çıkam içizden // Yüreğizde dert **ola**

Al başına Horasan // Arıya beni bulasan // Dün gece neredeydin // Yar Allahtan bulasan

Tump üstüne mağara // Babam gözün ağara // Benim gibi güzeli // Gittin verdin zağara

Oy örenler örenler // Var mı yarıgörenler // Cennet yüzü görmesin // Aramıza girenler

Allı çitin dört olsun // Su bağladım göl dolsun // Öyle bir of çekem ki // Yüreğinedert olsun

Yol üstüne mağara // Baba gözün ağara // Benim gibi kekliği // Nasıl verdin zağara
Ceplerde fındık içi // Yoktur yiğidin suçu // Yiğidim yiğit ama // Evleri gavurici
Dağları yaramadım // Davarı sayamadım // Beni şehit ettiler// Bayburt'a doyamadım

Ay doğdu mu doğdu mu // Bakın sabah oldu mu // Yarimi asker ettim // Koğuşlarınız doldu mu

Karabiber aş için // Yandım kara kaş için // Asker yolu beklerem // Bu cahil başım için

Gemi kalkmış gidiyor // Boruları tütüyor // Acap anam dedi mi // Yavrularım neydiyor

Gözlerin kemân olsun // Kaşların hilâl olsun // Yavrum sen bir teciksin // Hakkım sana helâl olsun

Dağda dağarçın ağlar // Gökte güvercin ağlar // Anam aklıma gelende // Dalımda saçım ağlar

Hasırlı çaruklarım // Çimenleri çiğnarım // Sorarım çimenlere // Geçti mi buradan yarım

AAAb Kafiye Şeması

Elinde maşa // Gider ataşa // Kızlardan paşa // Vay Meşhure Hanım

Elinde unluk // Belinde unluk // Kırk buçuk tonluk // Burcu Hanım

Köy üstüne köy kurulmaz // Büyükleri namaz kılmaz // Üç gün kocasıyla durmaz // Vağında'nın güzelleri

Mavidir taşı konağı // Üsküptür kızıl dudağı // Ve lakin terstir ayağı // Şu Abras'ın güzelleri

ABcB Kafiye Şeması

Sigara sara **sara** // Tutmuyor parmaklarım // O yarı öptüğümde // Kan doldu dudaklarım

Dalga sesi **geliyor** // Daşların arasından // Eğil öpeyim yarım // Kaşların arasından
Giderem **gelerem** // Yol yok **izim yok** // Verin benim evimi // Evinizde **gözüm yok**
Dağ üstünde iki yol // Biri gider Bağdata // Hesretler kavuşunca // Dağlar gider imdada

İkbalim balık değil // Tutsam onu **tor ile** // Ne yapayım sevdiğim // Sevilemem **zor ile**

Sigaram ağızlıktan // Düştü de yuvarlandı // Baba beni evlendir // Yine canım darlandı

Atın üstüne gudi // Usul usul kaynasın // Yeni girdim düğüne // Kemiklerim oynasın
Terekten asılıyor // İki kalaylı **sini** // Düşüm kızlar içine // Seçemem iyisini

AAbb+cb Kafiye Şeması

Mavi kağıt nakışlı // Sevdiğim altın dişli // Ah öyle yarım öyle // Gül dibini herg eyle
// İki kızdan ne olur // Gel birini terk eyle

AAbc Kafiye Şeması

Mektubum deli haşhaş // Dili bülüllü gardaş // Aramızda dağlar var // Yol vermezler kavuşam

AAAA Kafiye Şeması

Siniye döktüm tuzu // Açtı şafak yıldızı // Yaktı yandırdı **bizi** // Gavurun urum kızı

7.2.Araştırılan Bayburt Manilerinde Ölçü ve Durak

AAxA Kafiye Şeması

Garibim vatanım **yok** // Esirim satanımı**yok** // Düştüm gurbet eline // Elimden tutanım **yok**.

Kalelerde **talan var** // Yer yüzüne **salan var** // Ben gurbette eğlendim // Gözü yolda **kalan var**.

Ağacın başı **benim** // Toprağın taşı **benim** // Vatana kim ağlasa // Gözünün yaş**ıbenim**

Dağları **yaramadım** // Davarı **sayamadım** // Beni şehit ettiler // Bayburt'a **doymadım**.

Ambar dolu bu **zardan** // Yâr geliyor **pazardan** // Kör olası gözlerimiz // Yârî yedi **nazardan**

Cam üstünde cam **çiçek** // Üstünde kara **böcek** // Çıkma yârim dışarı // Sana nazar **değecek**

Kapın kapıma **yakın** // Çık sallan boyan **bakım** // Nazar dağlar devirir // Altın hamayıl **takın**.

Dağda tavuşan **izi** // Felek ayırmış **bizi** // Ayıran felek olsun // Hak kavuşturur **bizi**
Tabakta portakal**sın** // Sözümüz burda **kalsın** // Yılda bir kabrime gel // Toprağım kokun **alsın**

Yol üstünde minâ**re** // Keklik konar kenâ**re** // Ben kurban canım kurban // Ağzı Kur'an'lı yâ**re**

Yazı yazdım **satıra** // Ölüm gelmez **hatıra** // İsmim kayıp olursa // Resmin olsun **hatıra**

Karanfil **olacaksın** // Sararıp **solacaksın** // Ben hocaya danıştım //Sen benim **olacaksın**

Tokat'ın mezarlı**ğı** // Üstünün üzerli**ği** // Hiç kimseye benzemez // Yarimin güzelli**ği**
Arpa bağı ba**ğladım** // Ufak ufak a**ğladım** // Dediler yarın gelmiş // Koçu kurban ba**ğladım**

Su gelir **akar gider** // Taşları yıkar **gider** // Dünya bir penceredir // Her gelen bakar**gider**.

Gel bakma kimseye **hor** // Halkı yorma kendin **yor** // Yıkmaq için çok düşün // Yıkmaq kolay yapmak **zor**.

Çok nurludur bu gece // Uğurludur bu gece // Bin sene ibadetten // Hayırlıdırbugece.

Ulu cami direk ister // Söylemeye yürek ister // Benim karnım toktur ama // Arkadaşım börek ister

Sokak yolu dar mıdır // Minaresi var mıdır // İftara kal diyorlar // Acep aslı var mıdır

Şu Bayburt'un balına // Tutulmuşuz dalına // Davulcu sokak gezer // Bak salına salına

Dereden su gelir // Güllerden koku gelir // İftarda çok yiyince // İnsana uyku gelir

O hapana hapana // Camış koştum tapana // Camışa ho demeyen // Ağzı burnu kapana

Avaradır avara // Senin öküz avara // Eline ekmek verin // Vurun gitsin davara

Dam üstünde damımız // Karşıda harmanımız // Sen orda ben burada // Çatlasın düşmanımız

O derede kotan ucu // Bu derede kotan ucu // Kız aba yoğurt kavuştur // Yandı dilimin ucu

Pirinç altın kazana // Kulak verdim ezana // Hakka şükürler olsun // Eriştik ramazana

Ardunç yaprağın dökmez // Elim tutmaz güç yetmez // Mektup ile konuşak // Başkaca haber gelmez

Ben çekemem nazı // Lambaya koydum gazı // Mektubum merak etme // Gelir elimden yazı

Elim ince daldadır // Gözüm ırak yoldadır // Acep yarım der mi ola // Sevdığım ne haldedir

Karanfilim ez beni // Tülbentlerde süz beni // Sen kalem ol ben divit // Ak gerdana yaz beni

Armudu taşlayalım // Dibinde kışlayalım // Kağıt kalem al yarım // Maniye başlayalım

Mani maniye söyler // Maniye gelen beyler // Gelin mani söyleye // Bakalım nasıl söyler

Çorabın nakışları // Çıkamam yokuşları // Kardeşe selam edin // Ey Bayburt'un kuşları

Sabah açıla kardeş // Altın kamçıla kardeş // Bir parmak mani yolla // Gönlüm açıla kardeş

Bağa birden taş **geldi** // Ala gözden yaş **geldi** // Çıktım kapiya baktım // Sandım ki kardeş **geldi**

Bu dağlar merde **benzer** // Yenilmez derde **benzer** // Dağlara yolum düştü // Dağlar aç kurda **benzer**

Bu dağlar ulu **dağlar** // Neşeli sulu **dağlar** // Ben derdimi söylesem // Gök durur bulut **ağlar**

Yük üstünde unum**var** // Allaha umudum **var** // Al beni alım seni // Ziyarete mumum **var**

Su gelir güldür **güldür** // Mendilim dolu **güldür** // Kuşlar kurbanız olum // Halimi yare **bildir**

Yüzüğüm kaş **istiyor** // Cevahir taş **istiyor** // Bu uzun gecelerde // Yanım yoldaş**istiyor**

Yüzüğün kaşı **benim** // Cevahir taşı **benim** // Bu uzun gecelerde // Yanın yoldaş**benim**

Arpalar meni **meni** // Arpa buğdayın **deni** // Kaynanam verem etti // Hem seni hem de **beni**

Arpa biçtim biçerim// Ağrıyor bileklerim // Neden kabul olmuyor // Şu benim dileklerim

Ak kayanın başına // Arka verdim taşına // Yarım başkan olacak // Türkiye'nin başına

Tabağın tuzugibi // Kebabın közü gibi // Kaldırdın attın beni // Ellerin kızı gibi

Bu yazı yazı değil // Gönlüm ırzı değil // Alemin yazısı has isyan // Benimki yazı değil

Bahçelerde pırasa // Dallarına kar yağsa // Kızlar kocasız kalsa // Bekarlara yalvarsa

Bir taş atım çeğile // Çeğilin çiçeğine // Kız Allahını seversen // Al beni içeriye

Kızılçık harmanıyam // Derdizin dermanıyam // Ele kaldırdız atız // Sanki ben Ermeniyem

Su gelir merdin merdin // Su değil benim derdim // Sular mürekkep olsa // Yazılmaz benim derdim

Fiğ ektim evlek evlek // Dadandı kara leylek // Ektim biçtim tığ ektim // Koymadı kahpe felek

Alçak otur çaya bak // Yüksek otur aya bak // Dünyalar pay pay olmuş // Bana kalan yara bak

Kaz gelir **kayırırlar** // Kanadın **ayırırlar** // Ben yetim annem yetim // Bizi de **ayırırlar**

Kaz gelir **kayırırlar** // Kanadın **ayırırlar** // Benimde o çağımdır // Annemden **ayırırlar**

Merdivenim kırk **ayak** // Bastım kırkına **dayak** // Annem gelse deseler // Koşarım yalın **ayak**

Kaynana kara **kazuk** // Yazuk geline **yazuk** // Kaynananın gözüne // Sok bi çatallı **kazuk**

Arpalar meni **meni** // Arpa buğdayın **deni** // Kaynanam verem etti // Hem beni hem de **seni**

Havar keklğim **havar** // Bir can bir canı **sever** // Sen beni dert eyleme // Beş bin lirada ne **var**.

Oğlan heyben **var mıdır** // İçi dolu **nar mıdır** // Beş bin lira isterler // Hiç haberin **var mıdır**

Kavağın kökü **suda** // Birin kes birin **buda** // Köyde oğlan yok muydu // Seni verdiler **yâda**

Gel benim has **gardaşım** // Başında fes **gardaşım** // Geldiler götürmeye // Kapıyı kes **gardaşım**

Atım atlar **içinde** // Nalı parlar **kıçında** // Kardeş seni tanırım // Alayların **içinde**.

Altın sarısı **kardeş** // Sivas valisi **kardeş** // Hasretler kavuşuyor // Darısı bize **kardeş**
Caminin üstü **mimber** // İçinde Ali-**gember** // Ver benim muradımı // Yüzü nurlu **peygamber**

Elmalar ezel **olsa** // Sevdığım güzel **olsa** // Yara kavuştuğum an // Kurbanlar hazır **olsa**

Mavi don **mavuştura** // Yel vura **savuştura** // Yusuf-u Zelge gibi // Hak bizi **kavuştura**

Erzurum **eyrilesen** // Çark ola **çevrilesen** // Yarım içinden çıksın // İtiminden **devrilesen**

Yarım atın beş **olsun** // Yüzün güleç şen **olsun** // Yar nereye giderse // Hızır yoldaşın **olsun**

Gidersen bize **uğra** // Kebabı köze **doğra** // Benden başka yar seversen // Dermansız derde **uğra**

Kara çitim değir **mi** // Telin saydım tam **yirmi** // Sen orada ben burada // Bize yazık değil **mi**

Çekmecenin kilidi // Üstünü toz bürüdü // Sen orada ben burada // Civan ömrüm çürüdü

Çayır çimen biçtiğim // Bile bile yiyip içtiğim // Yılda bir kez gezerdik // Bu yıl ayrı düştüğüm

Karadır kaşın ördek // Yeşildir başın ördek // Bu göllerde çift idin // Haniya eşin ördek

Kayadan su akıyor // Annem yola bakıyor // Bakma annem yollara // İzinimiz çıkıyor

Kuşburnu çiçeklendi // Bar verdi gerçekleşti // Biz ayrılık bilmezdik // Ayrılık gerçekleşti

Babam bir bağ eyledi // Sudan ırak eyledi // Baktı ki bar vermiyor // Yıktı viran eyledi

Babam bir mani dedi // İçinde seni dedi // Sarığımın ucuna // Sararam seni dedi
Çadır kurdum düzlere // Diken oldum gözlere // İşte ben gidiyorum // Bura kalsın sizlere

Konsol üstüne kantar // Kendi kendini tartar // Öyle bir babam var ki // Görenler aklın atar

Bir taş atım dereye // Derenin derinine // İpek olsam sarılsam // Kızların kemerine
Koyun koyuna gelsin // Yününü yolun gelsin // İstanbul sizin olsun // Yarimi koyun gelsin

AAbc Kafiye Şeması:

Mektubum deli haşhaş // Dili bülbüllü gardaş // Aramızda dağlar var // Yol vermezler savuşam.

AAAb Kafiye Şeması:

İstanbul'u bizim için yapmışlar // Çatısın ne pahalı çatmışlar // Ölüm ile ayrılığı tartmışlar // Elli direm fazla gelmiş ayrılık

8. BAKÜ BAYATILARINDA KAFİYE ŞEMASI

8.1. Derlenen Bakü Bayatılarında Kafiye ve Redif

AAxA Kafiye Şeması:

Camda durana **qurban** // Əldə Qurana **qurban** // Mən ki yarı görmədim // Yarı
görənə qurban

Bakının yeli **əsdı** // Esip səbrimi **kəsdi** // Sağ gözüüm sənə qurban // Sol gözüüm mənə
bəsdi

Qara kelim **gündə men** // Kölgədə sən **gündə mən** // Sən yat qaya dibində // Goy
qaralim **gündə mən**

Başınan nece dönüm // Dolanım nece dönüm // Gavur dinidən dönmez // Mən səndən
nece dönüm

Alma vərsəm almazsan // Sən almadan qalmazsan // Hansı bağın gülüsən // İylədikcə
solmazsan

Tut ağacı boyunca // Tut yemədim doyunca // Yarı helvetdə gördüm // Danışmadım
doyunca

Bağında giləs dəydi // Gül açdı giləs dəydi // Yar əlindən ok çıxdı // Sinem üsdü
pasdəydi

Dağ başını qar alır // Bahçaları bar alır // Hər yətənə can verməm // Bir canım var yar
alır

Əzizim neynim sənə // Düşübdür meylim sənə // Mən dönsəm üzüm dönsün // Sən
dönsən neynim sənə

Başına mən dolanım // Mən dönüm men dolanım // Seni Allah saklasın //
Sayəndəmən dolanım

Nal istəsən məndən al // Sən atını al mən də nal // Sinem ettar dükkanı // Nə istəsən
məndən al

Qara kəlim gündə mən // Kölgədə sən gündə mən // Sən yat qaya dibində // Qoy
qaralım gündə mən

Arakçının məndədir // Sermişəm çemendedir // Aləm gözələ dönsə // Mənim gözüüm
səndədir

Əzizim bahtı yarım // Bahtımın taxtı yarım // Üzündə göz izi var // Sənə kim
baxdıyarım

Yalnız aracı yoldadır // Dağlar ona daldadır // Demirsən ay canım // Gözlərimiz
yoldadır

Dərya dibin dərinidir // Suyun qandır irindir // Ata ana əzizdir // Bala candan şirindir
Əzizinəm odlana // Yana canım odlana // Mənim üçün ən əziz // Bir vətəndir bir ana
Analar yanar ağlar // Günləri sanar ağlar // Dönər göy göyərçinə // Yollara qonar
ağlar

Aşiqəm, nazlar kimi // Yarası sızlar kimi // Niyə belə olmusan // Anasız qızlar kimi
Bülbül uçar bu dala // Qonar o dal bu dala // Dost sözün açıq dəyir // Düşməni dəyir
budala

Mərdə taşı // Doldur ver mərdə taşı // Namərd oğlu mərd olmaz // Olmazsa mərd
atası

Eləmi mərd atası // Doldur ver mərdə taşı // Oğul bəd övlad olsa // Neyləsin mərd
atası

Əzizim daldasına // Mərd igid daldasına // Namərd aslan olsa da // Sığınma daldasına
Əzizim qandı öldü // Odlara yandı öldü // Ağac əyildi sındı // İgid utandı öldü
Bağcanın üstü olmaz // Ocaksız tütsü olmaz // Dostan düşməni tapılar // Düşmənin
dostu olmaz

Apardı Tatar məni // Qul edib satar məni // Vəfalı dostum olsa // Axtarır tapar məni
Əzizim kətan yaxşı // Geyməyə kətan yaxşı // Gəzməyə gərip ölkə // Ölməyə vətən
yaxşı

Mən aşık vətən sarı // Köynəyi kətan sarı // Çıxaydım şah dağına // Bakaydım
vətənsarı

Əzizim der ağlaram // Dərdimə dərd bağlaram // Qütbət yer cənnət olsa // Vətən
deyib ağlaram

Çiçəyim gülüm vətən // Ağzımda dilim vətən // Bir çakıldaşın üçün // Yolunda ölüm
vətən

Əzizim dizin dizin // Dərdim var dizin dizin // Düşəm vətən yoluna // Sürünəm dizin
dizin

Əziziyəm qolumda // Guvvetim yox qolumda // Gör nəçə qarabaxtam // Bu da varmış
yolumda

Bağca məndə bar məndə // Həyva məndə nar məndə // Sinem ettar dükkani // Hər nə
desən var məndə

Bağa girdim bağbansız // Dəvə gördüm sarvansız // Aləmə dərman verdim // Özüm
qaldım dərmonsız

Dağda maral çaş mələr // Çaş dolanar çaş mələr // Mənim ahuzarımla // Dağ inlər daş mələr

Ağlaram ağlar kimi // Dərdim var dağlar kimi // Gazel olaram dökülürüm // Viranə bağlar kimi

Ələmi ay zamana // Oxun qoydum kemana // Eşşəklər arpa yeyir // At həsrətdir samana

Əziziyəm gülə naz // Bülbül eylər gülə naz // Dünya bir gam xanadır // Oxuyan çox gülən az

Əziziyəm dad fələk // Heç olmadım şad fələk // İçirdiyi şərbəddən // Bir özündə dadfələk

Məni bir arı vurdu // Dimdiği sarı vurdu // Arı belə vurmazdı // Göydəki Tarı vurdu
Asan dağlar // Çən başın basan dağlar // Yetim güləndə çətin gülər // Ağlayanda asan ağlar

Ərzuruma // Yol gedər Ərzuruma // Dəvəsi ölmüş Arabım // Dözərəm hər zulümə
Həyat həyat // Kurumuş həyat həyat // Gəzərsən ömrün artar // Yatarsan həyat həyat
Əziziyəm deryada // Gemim qaldı deryada // Ağladım göz yaşından // Doldu daşdı derya da

Balam gəlir yatmağa // Böyüyüb boy atmağa // Sabah yuxusu şirin // Gıymıram oyatmağa

Laylay dedim yatasan // Qızıl gülə batasan // Qızıl gülün içində // Şirin yuxu tapasan
Atım tutum bu balamı // Şəkərə qatım bu balamı // Atası evə gələndə // Qabağa tutum bu balamı

Baladadır baldadır // Balam adam aldadır // Şirini şirin olur // Acısı da baldadır

Balama quzu qurban // Qoç qurban, quzu qurban // Qoç qurbana gəlməsə // Balama özüm qurban

Lay lay dedim yat bala // Yuxuna şeker qat bala // Ümidim birce sensen // Boya başa çat bala

Azizim tike tike // Doğrandım tike tike // Anam saçını yolar // Kəfənin tike tike

At qopar nalı düşər // Dağlara dolu düşər // Qəbrimi yol üstə qaz // Dostların yolu düşər

Göydən gedən sunalar // Birbirinə yanalar // Nalə çəkər saç yolar // Oğlu ölmüş analar

Analar yanar ağlar // Dərdini sanar ağlar // Dönər göy göyərcinə // Yollara qonarağlar

Bağa girdim bağbansız // Dəvə gördüm sarbansız // Aləmə dərman dedim // Balam öldü dərmonsuz

Durma gel falancanın // Odlara yanan canın // Bala dəyip yaş döker // Balasız kalancanın

Dağdakan // Dağda bitər dağdakan // Okçu vurup balası // Göl göl olup dağda qan
Al almağa gəlmişik // Şal almağa gəlmişik // Oğlanın adamıyık // Aparmağagəlmişik
Kızın bahtı ağ olsun // Kovumları sağ olsun // Kızın gittiği yollar // Yansın cıncırak olsun

Bağça gül açtı nənəm ey // Dilim dolaşdı nənəm ey // Ah bu evin kiçik qızı // Quş oldu qaçtı nənəm hey

Kosa kosa gəlmirsən // Gəlmirsən meydana sən // Almayınca payını // Çəkilmə bir yana sən

Əziziyəm üzülər // Qara gözlər süzülər // Novruzun süfrəsinə // Yeddi nemət düzülər
Deyirməndə den oldu // Kef damağı şən oldu // Novruz bayramı geldi // Gece gündüz şən oldu

Beldən açdım qəməni // Suladım bağ-çəməni // Novruzun nişanəsi // Səmənidə səməni

Günəş nurun saçıbdı // Soyuq qorxub qaçıbdı // Meşələrdə bağlarda // Novruzgülü açıbdı

Qara öküz aranda // Çıkar gün qızaranda // Hodaq murada çatır // Torpaqdan bər alanda

Çəkən öküz mərd olur // Çəkməyən namərd olur // Tənbəl öküz yiyəsi // Hezil olur pert olur

Bostanda taxıl ağlar // Basma yarpağım ağlar // Hele sağam ağlaram // Ölsəm torpağım ağlar

Əzizim olmayaydı // Sararıp solmayaydı // Bir ayrılıq bir ölüm // Heç biri olmayaydı
Nice dağlar // Görmür heç nice dağlar // Ayrılıq çeken bilir // Yaş közü nice dağlar
Dərəndə gəl // Has gülüm dərəndə gəl // Bir gəldin hasta gördün // Bir de can vərəndə gəl

Dərəndə gəl // Has gülüm dərəndə gəl // Sağlığında gəlmedin // Bari can vərəndəgəl
Ulduzlar sayrısamda // Qəlb qəlbə qarışanda // Çətin olur ayrılmaq // Göz gözə alışanda

Əzizim şadarası // Kalburun şadarası // Gəlinlə kaynananın // Heç olmaz şad arası

Elemi kasad olmaz // Mərd əli kasad olmaz // Yüz namərdin çörəyin //Doğrasan tasa dolmaz

Mərd anadan mərd oğul // Namərdə bəy mərdə qul // Qorxaq töhmət artırar //Baş ucaldar mərd oğul

Əzizim Qarabağ // Şəki Şirvan Qarabağ // Təhran cənnətə döndü //Yaddan çıxdı Qarabağ

Köynəyi yaşıl oğlan // Acep yaraşır oğlan // Qapımızda dolanma // Anam savaşı oğlan

Mən aşıkam Qarabağ // Şəki Şirvan Qarabağ // Dünya cənnətə dönsə // Yaddan çıxmaz Qarabağ

AAAA Kafiye Şeması

Aşiq odu söz **qana** // Düz anlaya düz **qana** //Sənə süd verən **ana** //Olsun mənə qayn**ana**

Hər kimsenin var **kimsəsi** // Mən kimsenin yox **kimsəsi** // Ey kimsəsizlər **kimsəsi** // Mən kimsenin ol **kimsəsi**

AbAb Kafiye Şeması

Vətən bağı al əlv**andır** // Yok içində xarı bülbül // Bu da bələ bir devr**andır** // Səsin gəlsin bari bülbül

8.2. Araştırılan Bakü Bayatılarında Kafiye ve Redif

AAxA Kafiye Şeması:

Əzrail üz **görübdü** // Meydanı düz **görübdü** // Gedər-gedər qayıdır // Məni yalnız **görübdü**

Ağlaram el **gəlinə** // Dağlara sel **gəlinə** // Can vermənəm Əzrailə // Sən üstümə**gəlinə**

Gül açmaz **qara bağlar** // Göy bağlar, **qara bağlar** // Balası ölən ana // Başına **qarabağlar**

Bağça-bağda **gül ağlar** // Bülbül ağlar, **gül ağlar** // Oğlu ölən analar // Başa tökər **kül ağlar**

Dağlar **dağladı məni** // Bağlar **bağladı məni** // Qərrib ölkədə öldüm // Yadlar **ağladı məni**

Gəlmişəm **görəm səni** // Dərmişəm **hörəm səni** // Əlimdə açarım yox // Bir açam **görəm səni**.

Mən aşiqəm **müşkə bax** // Əmbərə bax, **müşkə bax** // Mən oxuram dərdimdən // Görən deyir **eşqə bax**.

Arazı **qəmli gördüm** // Daşların **nəmli gördüm** // Yarı axtarıb tapdım // Könlün **sitəmli gördüm**

Bağçamızın **bülbülü** // Ürəyimin **sünbülü** // Çox istərəm yarımı // Evimizin bir **gülü**
Arazdan su **gətirin** // Daş qoyub su **götürün** // Duvaqqapmadan sonra // Yarı evə **ötürün**

Qarabağda **üzüm var** // Giləsində **gözüm var** // Bir evdə iki bacı // Kiçiyində **gözümvar**

Qarabağda bir quş **var** // Qanadında **gümüş var** // Yar görüşə gecikir // Əlbət burda bir iş **var**

Dərya kimi **bulannam** // Dağı-daşı **dolannam** // Sağ gözüm sənə qurban // Sol gözüm **lə dolannam**

Əzizim **düzən yerlər** // Düz yerlər, **düzən yerlər** // Mənə yadigar qalsın // Ayağın **gəzən yerlər**

Tiflisin **bürcü mənəm** // Dil bilməz **gürcümənəm** // Baş qoyub dizin üstə // Can versəm **incimərəm**

Əzizinəm **dərmanı** // Xəstə dillər **dərmanı** // Təbibimsən gözəlim // Özün gətir **dərmanı**

Mən aşiq **adı qardaş** // Ağzımın **dadı qardaş** // Çağırram, hay verməzsən // Tutaram **yadıqardaş**

Əzizim, **bəxti qara** // Bəxti kəm, **bəxti qara** // Tapmadım ana, bacı // Bir gedim **ərzi-hala**

Mən olmuşam **biçara** // Biçarəyə nə **çara** // Qapım haqdan bağlanıb // Kimə gedim **açara**

Narınca bak narınca // Saxlaram saralınca // Öləydim gurtaraydım // Bu günlərə
 qalınca
 Ezizim qaranı yaz // Ağ üstən qaranı yaz // Ezzəl dəftər başına // Mən baxtı
 qaranıyaz
 Bağça-bağda gül ağlar // Bülbül ağlar, gül ağlar // Oğlu ölən analar // Başa tökər
 külağlar
 Mən ölürəm çiçəkdən // Ört üzümü milçəkdən // Yad gələr yalan ağlar // Anam ağlar
 gerçəkdən
 Badam içi ovaram // Qabığını yuvaram // Yaxşı yarın eşqinə // Mən çarşavi
 qoyaram
 Əzizinəm bu daşa // Bu yaquta, bu daşa // Zər qədrini bilən gərək // Qiymət verə
 budaşa
 Bülbül dolupdur bağa // Bir gül salıbdır dağa // Sayanın qulu olsan // Saymayana ol
 ağa
 Mən aşiqəm nəvaya // Bir qulaq as nəvaya // Nə namərdə bel bağla // Nə aha düş
 nəvaya
 Günləri bir bir sana // Yad vərdi bir sirr sana // Bir elm bir də sənət // Xəzinədir
 insana
 Tut ağacın darama // əldən çıxar barama // Halal zəhmətlə gələr // Haram gəder
 harama
 Dər gülü at igidə // Varın var sat igidə // Bərk gündə bərk ayaqda // Yoldaşdır at
 igidə
 Samavarı alışdırdım // Maşa salıb qarışdırdım // İki küsülü gəzənləri // Mən istərəm
 barışdırım
 Alçalar, ay alçalar // Bağda bitər alçalar // Düşməne əyilməyəm // Düşmən özü
 alçalar
 Əzizinəm mərd ata // Mərd oğula, mərd ata // Namərdlər süvar olub // Minə bilməz
 mərd ata
 İgid paşa say paşa // Sənə yoxdur tay paşa // Koroğlu bir gəlibdi // Bir də gəlsə
 vaypaşa
 Salma bu dərdə məni // Vermə namərdə məni // Qurtar namərd elinnən // Yetir bir
 mərdə məni
 Ətəyi bəyazdağlar // Zirvəsi ayazdağlar // Eldən ayrı düşənə // Yer göynər, bulud
 ağlar

Haça dağı **aşarlar** // Adına söz **qoşarlar** // Araz suyu içənlər // Yüz illərlə **yaşarlar**
 Qırxayaq **dərin olar** // Bol suyu **sərin olar** // Bu kəhrizin suyundan // Kim içsə
dərinolar
 Mən aşiq **düzən yerdə** // Su durar **düzən yerdə** // Sən getdin başın apardın // Mən
 qaldım **düzən yerdə**
 Əslim Qarabağlıdır // Sinəm çarpaz **dağlıdır** // Nə gedən var, nə gələn // Bəlkə yollar
bağlıdır
 Yağı gəldi **yanıma** // Susamışdı **qanıma** // Döndüm qürbət ellərdən // Qüvvət gəldi
canıma
 Qərib ömrü bitəndə // Qalar özgə vətəndə // Sən yadıma düşürsən // Bağda bülbul
ötəndə
 Bu elin **adı nədi** // Dostu nə **yadı nədi** // Qürbət eldə bilmədim // Ağzımın **dadı nədi**
 Dərdim elə **car haray** // Qara günüm **var haray** // Yad oba qərib ölkə // Könül ister
yar haray
 Əzizim **məzə qanlı** // Mey qanlı **məzə qanlı** // Qorxuram cavan öləm // Yerimdə
gəzə qanlı
 Araz axar **çağlayar** // Yağı bağrın **dağlayar** // Yarım bu gün gəlməsə // Könlüm qan-
 yaş **ağlayar**
 Mən aşiq **sarı qaldı** // Gün gedib, **sarı qaldı** // Sən görüşə gəlmədin // Gözüm yol
sarı qaldı
 Qarabağda bir quş **var** // Qanadında gümüş **var** // Yar görüşə gecikir // Əlbət burda
 bir iş **var**
 Göyərçinəm **uçdum, gəl** // Dost bağına **düşdüm, gəl** // Yaxşı günün dostuyduq //
 Yaman günə **düşdüm, gəl**
 Arpa çayı lal **axar** // Araza arxalanar // Dost əlindən bərk yapış // Dar gündə arxan
olar
 Sürü biyana **gəlsin** // Yesin, buyana **gəlsin** // Deyin o vəfasıza // Dönsün bu
yanagəlsin
 Əzizim, **buda məni** // Xəncər al, **buda məni** // Gör necə yad olmuşam // Tanımır **bu**
da məni
 Mən aşiq **sarı yoldan** // Meh əsir sarı yoldan // Fələkdə nə qaydadır // Ayırır
yarıyardan
 Bir yaralı **qoçam mən** // Qovan yoxdu **qaçam mən** // Sinəm qəm dəftəridir // Oxuyan
 yox, **açam mən**

Dəryada **çıraq yanar** // Sahildən **uzaq yanar** // Doldurub qəm badəsin // İçdikcə **dodaq yanar**

Əzizim, bəxti **qara** // Bəxti kəm, bəxti **qara** // Tapmadım ana, bacı // Bir gedim ərzi-hala

Mələ, qoyunum, **mələ** // Səsin daşları **dələ** // Mən mələdim gəlmədi // Sən **mələ**, bəlkə **gələ**

Nişanlıyam **adına** // Heç düşmürəm **yadına** // Əgər məni düşünsən // Tanrı çatsın **dadına**

Mən aşiq **əsmə külək** // Səbrimi **kəsmə külək** // Yarım dəryada qalıb // Qabağım **kəsmə külək**

Gün çəkilip **batanda** // Gündüzə şər **katanda** // Avçu əlin qurusun // Marala ox **atanda**

Aşiq özündə **yara** // Ürək sözün de **yara** // Yarı məndən eyləyən // Düşsün itkin **diyara**

Biz hara bura **hara** // Bizi saldılar **tora** // Bizi tora salanı // Getsin imansız **tora**

Qardaşa bax qardaşa // Papağın qoyup başa // Qardaşın düşmənləri // Dönsünlər qara **daşa**

Quşlar qanad üstə**di** // Atma qanad üstə**di** // əlin qurusun ovçu // Atdığın nə rast **dəydi**

Mən aşiq **adıqardaş** // Ağzımın **dadı qardaş** // Çağırram, hay verməzsən // Tutaram **yadıqardaş**

Aran bizdə **dağ bizdə** // Kef bizdə **damağ bizdə** // Ekirik becəririk // Su bizdə torpaq **bizdə**

Mən aşiq **belə bağlar** // Kəmərin **belə bağlar** // Gül açıb, bülbül oxur // Var olsun **belə bağlar**

9. BAYBURT MANİLERİNDE KAFİYE ÇEŞİTLERİ

9.1. Derlenen Bayburt Manilerinde Kafiye Çeşitleri

9.1.1. Yarım Kafiye

Gel kapıdan geç oğlan // Bir sigara iç oğlan // Beni sana vermezler // Al da beni kaç oğlan

(oğlan: redif / ç: yarım kafiye)

Bu dağlar meşe dağlar // Çiçeği taze dağlar // Tutaydım yar elinden // Gezeydim sizi dağlar

(dağlar: redif / e: yarım kafiye)

Sökül saçların sököl // Sököl beline dököl // Yar aklıma gelende // Dağlar önümden çekil

(öl: redif / k: yarım kafiye)

Keçilerim otluyor // Kabanlardan atlıyor // Alacağım yarimi // Düşmanlarım çatlıyor/patlıyor

(lıyor: redif / t: yarım kafiye)

Kahve piştiği yerde // Pişip taşıdığı yerde // Güzel çirkin aramaz // Gönül düştüğü yerde

(tığı yerde:redif / ş: yarım kafiye)

Giderim bu düzünen // Şafak yıldızınan // Ölerde kabre koyun // Üç kınalı kızınan

(ınan:redif / z: yarım kafiye)

Ata bindim ağadır // Atın yolu dağadır // Sevdığım dinle sözümü // Bu maniler sanadır

(dır: redif / a: yarım kafiye)

İnce çubuk ölç de gel // İnce yola düş de gel // Yolda yolcular yoktur // Kervana kavuş da gel

(de gel: redif / ş: yarım kafiye)

Mendil bağlarım yandan // Yari severim candan // İki yerde yar olmaz // Ya benden geç ya ondan

(dan: redif / n: yarım kafiye)

Gemi kalkmış gidiyor // Boruları tütüyor // Acep anam dedi mi // Yavrularım neydiyor

(iyor: redif/ d: yarım kafiye)

Basma yastık üzlerem // Yere kor da düzlerem // El oğlu benim neyim // Yollarını
gözlerem

(lerem:redif / z: yarım kafiye)

Evin önü kışladı // Kar yağmaya başladı // Birer karış çocuklar // Evlenmeye başladı

(ladı: redif / ş: yarım kafiye)

Dağları yaramadım // Davarı sayamadım // Beni şehit ettiler // Bayburt'a doyamadım

(amadım: redif / y: yarım kafiye)

Elinde unluk // Belinde unluk // Kırk buçuk tonluk // Burcu Hanım

(luk: redif / n: yarım kafiye)

Köy üstüne köy kurulmaz // Büyükleri namaz kılmaz // Üç gün kocasıyla durmaz //
Vağında'nın güzelleri

(maz: redif / l: yarım kafiye)

Giderem gelerem // Yol yok izim yok // Verin benim evimi // Evinizde gözüm yok

(im yok: redif / z: yarım kafiye)

Siniye döktüm tuzu // Açtı şafak yıldızı // Yaktı yandırdı bizi // Gavurun urum kızı

(ı: redif / z: yarım kafiye)

9.1.2. Tam Kafiye

Sabunu koydum leğene // Vay başıma gelene // Ben seni gizli sevdim // Sen
duyurdun aleme

(e: redif / en: tam kafiye)

Bir mendil işle yolla // İşle gümüşle yolla // İçine koy beş elma // Birini dişle yolla

(le yolla: redif / iş: tam kafiye)

Hınıs mıdır nar mıdır // Minaresi var mıdır // Aklımızdan çıkan kızın //Acep akli var
mıdır

(mıdır: redif / ar: tam kafiye)

Atlı geliyor atlı // Üstünde kilim katlı // Anam babam sağ olsun // Hepisinden yar
tatlı

(lı: redif / at: tam kafiye)

Maniye melez derler // Çil ördeğe kaz derler // Eşinden ayrılana // Get bir zaman gez
derler

(derler: redif / ez: tam kafiye)

Armudu daldan düşür // Altında kahve pişir // Yarım buradan gidende // Şekerli kahve pişir

(ir: redif / iş: tam kafiye)

Sarı çitim sendedir // Bir ucu da bendedir // Yedi beşik sallasam // Yine gönlüm sendedir

(dedir: redif / en: tam kafiye)

Yılana bak yılana // Yılan kaçtı ormana // Annem beni verecek // Kara gözlü oğlana

(a: redif / an: tam kafiye)

İndim havuz başına // Sabun koydum tasına // Sevda nedir bilmezdim // Sen getirdin başıma

(ına: redif / as: tam kafiye)

Kara biber aş olmaz // Bundan ince kaş olmaz // Bundan ince kaş olsa // Hovardaylan baş olmaz

(olmaz: redif / aş: tam kafiye)

Limon kestim bulanık // Yüreğin başı yanık // Öyle bir aşka düştüm // Yar uyur ben uyanık

(ık: redif / an: tam kafiye)

Şu Bayburt'un başları // Boyalıdır taşları // Siyah zeytine benzer // Sevdüğimin kaşları

(ları: redif / aş: tam kafiye)

Siniye döktüm tuzu // Açtı şafak yıldızı // Yaktı yandırdı bizi // Gavurun urum kızı

(u: redif / uz: tam kafiye)

Sineye döktüm biber // Oturmuş iki dilber // Az o yana gidin // Elimden yarım gider

(er: tam kafiye)

Hey ben bir avuç kişnişem // Cepten cebe düşmüşem // Nerelerin bekarı // Nerden nere düşmüşem

(em: redif / iş: tam kafiye)

Sigaramın incesi // Gönlümün eğlencesi // Bir akşam gel bir sabah // İlle cuma gecesi

(si: redif / ce: tam kafiye)

Kıyın kıyın gezersin // Çimenleri ezersin // Bir gün olur sevdiğim // Sen de benden bezersin

(ersin: redif / ez: tam kafiye)

Gülüm kurutmam seni // Suda çürütmem seni // Ölsem kabire girsem // Gene unutmam seni

(mam seni: redif / ut: tam kafiye)

Dağlar dağımdır benim // Dert ortağımdır benim // Dokunmayın ağlarım // Yaman
çağımdır benim

(ımdır benim: redif / ağ: tam kafiye)

Penceresi tül perde // Perdenin ucu yerde // Ben yarimi tanırım // Kalabalık her yerde
(de: redif / er: tam kafiye)

Sarı çitim sararam // Yitirmişim araram // Sanma ki unutmuşam // Her gelene
soraram

(ram: redif / ra: tam kafiye)

Şu dağlar olmasaydı // Çiçeği solmasaydı // Ölüm Allah'ın emri // Ayrılık olmasaydı
(masaydı: redif / ol: tam kafiye)

Kaşların ok dedikçe // Kirpiğin çok dedikçe // Pek mi gönlün büyüdü // Sen gibi yok
dedikçe

(dedikçe: redif / ok: tam kafiye)

Dağlar olmasaydı // Çiçeği solmasaydı // Ölüm Allah'ın emri // Ayrılık olmasaydı
(masaydı: redif / ol: tam kafiye)

Kara biber saksıda // Bir yar sevdim Baksı'da // Allahım sen kavuştur // Akşam ile
yatsıda

(da: redif / sı: tam kafiye)

Karabiber duvarda // Bir yar sevdim hovarda // Allahım sen kavuştur // Su yolunda
pınarda

(da: redif / ar: tam kafiye)

Giderem yolda yavaş // Kundurama değdi taş // Nere koydun gidirsen // Kaytam
bıyık kalem kaş

(aş: tam kafiye)

İp attım ucu kaldı // Tarakta gücü kaldı // Ben sevdim eller aldı // İçimde acı kaldı
(kaldı: redif / cı: tam kafiye)

Kapıya keçi geldi // El attım saçı geldi // Ben ayrılık bilmezdim //Ayrılık göçü geldi
(geldi: redif / çi: tam kafiye)

Çoruh suyu bulanık // Ağlarım yanık yanık // Yavrum suya gideli //El uyur ben
uyanık

(ık: redif / an: tam kafiye)

Koyunu koyun gelsin // Yününü yolun gelsin // İstanbul sizin olsun // Yârimi koyun
gelsin

(gelsin: redif/ un: tam kafiye)

Mektup yazdım karadan // Dağlar kalsın aradan // Kör olsun iki gözü // Seni benden ayıran

(an: tam kafiye)

Çamı çama çatarlar // Çama kuruşun atarlar // İki gelin bir görüm // Kime çalım satarlar

(arlar: redif / at: tam kafiye)

Sarı çitim dört ola // Su bağladım göl dola // Öyle çıkam içizden // Yüreğizde dert ola

(a: redif / ol: tam kafiye)

Allı çitin dört olsun // Su bağladım göl dolsun // Öyle bir of çekem ki // Yüreğine dert olsun

(sun: redif / ol: tam kafiye)

Ceplerde fındık içi // Yoktur yiğidin suçi // Yiğidim yiğit ama // Evleri gavur içi

(i: redif / iç: tam kafiye)

Mavidir taşı konağı // Üsküptür kızıl dudağı // Ve lakin terstir ayağı // Şu Abras'ın güzelleri

(ı: redif / ak: tam kafiye)

Sigara sara sara // Tutmuyor parmaklarım // O yari öptüğümde // Kan doldu dudaklarım

(larım: redif / ak: tam kafiye)

Dalga sesi geliyor // Daşların arasından // Eğil öpeyim yarım // Kaşların arasından

(ların arasından: redif / aş: tam kafiye)

İkbalim balık değil // Tutsam onu tor ile // Ne yapayım sevdiğim // Sevilemem zor ile

(ile: redif / or: tam kafiye)

Sigaram ağızlıktan // Düştü de yuvarlandı // Baba beni evlendir // Yine canım darlandı

(landı: redif / ar: tam kafiye)

Mavi kağıt nakışlı // Sevdiğim altın dişli // Ah öyle yarım öyle // Gül dibini herg eyle // İki kızıdan ne olur // Gel birini terk eyle

(li: redif / iş: tam kafiye)

Mektubum deli haşhaş // Dili bülbüllü gardaş // Aramızda dağlar var // Yol vermezler kavuşam

(aş: tam kafiye)

9.1.3. Zengin Kafiye

Tabakta portakalsın // Sözüümüz burda kalsın // Yılda bir kabrime gel // Toprağım
kokun alsın

(kalsın: zengin kafiye)

Oy dağlarım dağlarım // Kardan kemer bağlarım // Kimselerden ağlamam //
İkbalimden ağlarım

(rım: redif / ağla: zengin kafiye)

Dağları dağlasınlar // Görenler ağlasınlar // Yarimin mendiliyle // Yaramı bağlasınlar
(sınılar: redif / ağla: zengin kafiye)

Çoruh gibi çağlarsın // Kardan kemer bağlarsın //Gülün var bülbülün var //Yâr sen
niçin ağlarsın (rsın: redif/ ağla: zengin kafiye)

Sarı çitim sarmaşık // O yar aşık ben aşık // Yar aklıma gelince // Elimden düştü
kaşık

(aşık: zengin kafiye)

Küşne koydum koruna // Aç ağzını kurula // Yarime yar diyenin // Sol göğsünden
vurula

(runa: zengin kafiye)

Sıra sıra çeperler // Çepere su serperler // Irak yoldan geleni // Terli terli öperler.

(perler: zengin kafiye)

Merdivenim kırk ayak // Kırkına vurdum dayak // Dediler yarım gelmiş // Seyirttim
yalın ayak

(ayak: zengin kafiye)

Bahçaya kuzu girdi // Yarama sızı girdi // Anasını alırken // Koynuma kızı girdi

(girdi: redif / ızı: zengin kafiye)

Kül oldum yana yana // Yar uykudan uyana // Nece yalvarayım // Kendimden
olmayana

(yana: zengin kafiye)

Maniciyim manici // Hem altunam hem inci // Annem babam verirse // Geliciyim
gelici

(ici: zengin kafiye)

Maniden mestim oğlan // Küçükten dostum oğlan // Duydum ki evlenmişsin // Ben
senden küstüm oğlan

(oğlan: redif / stim: zengin kafiye)

Bu dağın ardı inci // Dert gelip tutir genci // Güzeller sallandıkça // Çirkini tutir sancı
(nci: zengin kafiye)

Tump üstüne kediler // Miyav miyav dediler // İki cadı bir oldu // Sevdiğimi yediler
(ler: redif / edi: zengin kafiye)

Hey hey // Elinde eğri orak // Kızlar tarlaz ne ırak // Akşama geleceğim // Döşeği
kalın bırak
(rak: zengin kafiye)

Ah öyle yarım öyle // Gül dibini herk eyle // İki yardan ne olur // Gel birini terk eyle
(yle: zengin kafiye)

İnce çubuk uzadam // Çıkam yola göz edem // Yolda yolcular çoktur // Seni kime
benzedem
(em: redif / zed: zengin kafiye)

Karşıda kara kedi // Ağzında keklik eti // Vermezsen nazlı yarı // Yıkaram memleketi
(eti: zengin kafiye)

Sarı kavun dilimi // Uçurdum bülbülümü // Çıksam dağlar başına // Arasam sevgilimi
(i: redif / ilim: zengin kafiye)

Mendilim elek elek // Sevdiğim huri melek // Yazı beraber geçirdik // Kışın ayırdı
felek
(elek: zengin kafiye)

Uzun uzun kamışlar // Ucunu boyamışlar // Benim küçük yarımı // Gurbete
yollamışlar
(lar: redif / amış: zengin kafiye)

Sabah erkenden uyandım // Uyandım da ben yandım // Taş olsam erirdim // Toprak
idim dayandım
(dım: redif / yan: zengin kafiye)

Ata vurdum yuları // Dolandı ovaları // Bugün buradan gideli // Sayıyorum ayları
(ı: redif / lar: zengin kafiye)

Dağlar doludur davşan // Yol vermezler savuşam // Acep o gün olur mu // Ben
yârime kavuşam
(şam: zengin kafiye)

Çekmecemin perçini // Açamadım içini // Dün gece nerde idin // Goynumun
güvercini.
(i: redif / çin: zengin kafiye)

Bu kader böyle kader // Böyle gelmiş böyle gider // Bu kader bende iken // Kelden boşansam keke gider

(der: zengin kafiye)

Kilim suda çürüdü // Üstünü kum bürüdü // Yollara baka baka // Civan ömrüm çürüdü

(dü: redif / ürü: zengin kafiye)

Arpa ekdim evlek evlek // Dadandı kara leylek // Dedim ki murat alam // Koymadı zalim felek

(lek: zengin kafiye)

Kale bir beden olsa // Yâre bir giden olsa // Âteşine yandığım // Bâri bir adam olsa

(olsa: redif / den: zengin kafiye)

Mektup yazdım kış idi // Kalemim gümüş idi // Daha çok yazacaktım // Parmaklarım üşüdü

(di: redif / üşü: zengin kafiye)

Mektup yazdım karadan // Dağlar çıksın aradan // Hasreti kavuşturur // Yeri göğü yaradan

(aradan: zengin kafiye)

İki Çemçir bir Gükküne // Kızlar girdik düğüne // Bu derenin kızları // Benzer cam sürgücüne

(üne: zengin kafiye)

Bu gelin nerelidir // Hınıs'ın maralıdır // Bu gelinin payına // Kırk yiğit yaralıdır

(dır: redif / alı: zengin kafiye)

Su gelir sicim ilen // İçtim avucum ilen // Şu Baksı'nın düzüni // Gezdim papucum ilen

(ilen: redif / ucum:)

Al başına Horasan // Arıya beni bulasan // Dün gece neredeydin // Yar Allahtan bulasan

(asan: zengin kafiye)

Tump üstüne mağara // Babam gözün ağara // Benim gibi güzeli // Gittin verdin zağara

(a: redif / ağar: zengin kafiye)

Oy örenler örenler // Var mı yari görenler // Cennet yüzü görmesin // Aramıza girenler

(renler: zengin kafiye)

Gözlerin kemân olsun // Kaşların hilâl olsun // Yavrum sen bir teciksin // Hakkım
sana helâl olsun

(olsun: redif / âl: zengin kafiye)

Dağda dağarçın ağlar // Gökte güvercin ağlar // Anam aklıma gelende // Dalımda
saçım ağlar

(ağlar: redif / çın: zengin kafiye)

Hasırlı çaruklarım // Çimenleri çığnarım // Sorarım çimenlere // Geçti mi buradan
yarım

(arım: zengin kafiye)

Elinde maşa // Gider ataşa // Kızlardan paşa // Vay Meşhure Hanım

(aşı: zengin kafiye)

Dağ üstünde iki yol // Biri gider Bağdat'a // Hesretler kavuşunca // Dağlar gider
imdada

(a: redif / dat: zengin kafiye)

Atın üstüne gudi // Usul usul kaynasın // Yeni girdim düğüne // Kemiklerim oynasın

(sın: redif / yna: zengin kafiye)

Terekten asılıyor // İki kalaylı sini // Düştüm kızlar içine // Seçemem iyisini

(sini: zengin kafiye)

Mavi kağıt nakışlı // Sevdığım altın dişli // Ah öyle yarım öyle // Gül dibini herg eyle
// İki kızıdan ne olur // Gel birini terk eyle

(yle: zengin kafiye/ lı: redif/ ışı: tam kafiye)

9.1.4. Cinashlı Kafiye

Yar gülenaz gülenaz // Bülbür eder güle naz // Yalan dünya zalimsin // Ağlayan çok
gülen az

(güle naz: cinashlı kafiye)

Bahçeler barı çalar // Gözlerim mavi çalar // Yalağuz yola varma // Seni bir avcı çalar
(çalar: cinashlı kafiye)

9.2. Araştırılan Bayburt Manilerinde Kafiye ve Redif

9.2.1. Yarım Kafiye

Su gelir akar gider // Taşları yıkar gider // Dünya bir penceredir // Her gelen bakar gider.

(ar gider: redif/ k: yarım kafiye)

Dereden su gelir // Güllerden koku gelir // İftarda çok yiyince // İnsana uyku gelir

(gelir: redif / u: yarım kafiye)

O derede kotan ucu // Bu derede kotan ucu // Kız aba yoğurt kavuştur // Yandı dilimin ucu

(ucu: redif / n: yarım kafiye)

Elim ince daldadır // Gözüm ırak yoldadır // Acep yarım der mi ola // Sevdiğim ne haldedir

(dadır: redif/ l: yarım kafiye)

Karanfilim ez beni // Tülbentlerde süz beni // Sen kalem ol ben divit // Ak gerdana yaz beni

(beni: redif/ z: yarım kafiye)

Armudu taşlayalım // Dibinde kışlayalım // Kağıt kalem al yarım // Maniye başlayalım

(layalım: redif / ş: yarım kafiye)

Bağa birden taş geldi // Ala gözden yaş geldi // Çıktım kapiya baktım // Sandım ki kardeş geldi

(geldi: redif / ş: yarım kafiye)

Tabağın tuzu gibi // Kebabın közü gibi // Kaldırdın attın beni // Ellerin kızı gibi

(u gibi: redif / z: yarım kafiye)

Çayır çimen biçtiğim // Bile bile yiyip içtiğim // Yılda bir kez gezerdik // Bu yıl ayrı düştüğüm

(tiğim: redif / ç: yarım kafiye)

Karadır kaşın ördek // Yeşildir başın ördek // Bu göllerde çift idin // Haniya eşin ördek

(ın ördek: redif / ş: yarım kafiye)

Kayadan su akıyor // Annem yola bakıyor // Bakma annem yollara // İzinimiz çıkıyor

(ıyor: redif / k: yarım kafiye)

Çadır kurdum düzlere // Diken oldum gözlere // İşte ben gidiyorum // Bura kalsın
sizlere

(lere: redif/ z: yarım kafiye)

9.2.2. Tam Kafiye

Gel benim has gardaşım // Başında fes gardaşım // Geldiler götürmeye // Kapıyı kes
gardaşım

(gardaşım: redif / es: tam kafiye)

Su gelir güldür güldür // Mendilim dolu güldür // Kuşlar kurbanız olum // Halimi yare
bildir

(dir: redif / ül: tam kafiye)

Çorabın nakışları // Çıkamam yokuşları // Kardeşe selam edin // Ey Bayburt'un
kuşları

(ları: redif / ı: tam kafiye)

Çok nurludur bu gece // Uğurludur bu gece // Bin sene ibadetten // Hayırlıdır bu
gece.

(ıdır bu gece: ur: tam kafiye)

Ağacın başı benim // Toprağın taşı benim // Vatana kim ağlasa // Gözünün yaşı
benim

(ı benim: redif / aş: tam kafiye)

Karanfil olacaksın // Sararıp solacaksın // Ben hocaya danıştım // Sen benim olacaksın
(acaksın: redif / ol: tam kafiye)

Gel bakma kimseye hor // Halkı yorma kendin yor // Yıkamak için çok düşün //
Yıkamak kolay yapmak zor.

(or: tam kafiye)

Sokak yolu dar mıdır // Minaresi var mıdır // İftara kal diyorlar // Acep aslı var mıdır
(mıdır: redif/ ar: tam kafiye)

Bu dağlar merde benzer // Yenilmez derde benzer // Dağlara yolum düştü // Dağlar
aç kurda benzer

(benzer: redif / rd: tam kafiye)

Yüzüğüm kaş istiyor // Cevahir taş istiyor // Bu uzun gecelerde // Yanım yoldaş
istiyor

(istiyor: redif / aş: tam kafiye)

Yüzüğün kaşı benim // Cevahir taşı benim // Bu uzun gecelerde // Yanın yoldaşı
benim

(ı benim: redif / aş: tam kafiye)

Ak kayanın başına // Arka verdim taşına // Yarım başkan olacak // Türkiyenin başına

(ına: redif/ aş: tam kafiye)

Bahçelerde pırasa //Dallarına kar yağsa // Kızlar kocasız kalsa // Bekarlara yalvarsa

(sa: tam kafiye)

Su gelir merdin merdin // Su değil benim derdim // Sular mürekkep olsa // Yazılmaz
benim derdim

(im: tam kafiye)

Oğlan heyben var mıdır // İçi dolu nar mıdır // Beş bin lira isterler // Hiç haberin var
mıdır

(mıdır: redif/ ar: tam kafiye)

Kavağın kökü suda // Birin kes birin buda // Köyde oğlan yok muydu // Seni verdiler
yâda

(da: tam kafiye)

Atım atlar içinde // Nalı parlar kışında // Kardeş seni tanırım // Alayların içinde.

(inde: redif/ iç: tam kafiye)

Kara çitim değil mi // Telin saydım tam yirmi // Sen orada ben burada // Bize yazık
değil mi

(mi: tam kafiye)

Babam bir mani dedi // İçinde seni dedi // Sarığımın ucuna // Sararam seni dedi

(dedi: redif/ ni: tam kafiye)

Mektubum deli haşhaş // Dili bülbüllü gardaş // Aramızda dağlar var // Yol vermezler
savuşam.

(aş:tam kafiye)

9.2.3. Zengin Kafiye

Kaz gelir kayırırlar // Kanadın ayırırlar // Ben yetim annem yetim // Bizi de ayırırlar

(ırlar: redif / ayır: zengin kafiye)

Bu dağlar ulu dağlar // Neşeli sulu dağlar // Ben derdimi söylesem // Gök durur bulut
ağlar

(r: redif/ ağla: zengin kafiye)

Erzurum eyrilesen // Çark ola çevrilesen // Yarım içinden çıksın // İtiminden devrilesen

(lesen: redif / vir: zengin kafiye)

Garibim vatanım yok // Esirim satanım yok // Düştüm gurbet eline // Elimden tutanım yok.

(ım yok: redif / tan: zengin kafiye)

Kalelerde talan var // Yer yüzüne salan var // Ben gurbette eğlendim // Gözü yolda kalan var.

(var: redif / alan: zengin kafiye)

Ambar dolu bu zardan // Yâr geliyor pazardan // Kör olası gözlerimiz // Yâri yedi nazardan

(dan: redif / zar: zengin kafiye)

Cam üstünde cam çiçek // Üstünde kara böcek // Çıkma yârim dışarı // Sana nazar degecek

(cek: zengin kafiye)

Kapın kapıma yakın // Çık sallan boyan bakım // Nazar dağlar devirir // Altın hamayıl takın.

(akın: zengin kafiye)

Dağda tavuşan izi // Felek ayırmış bizi // Ayıran felek olsun // Hak kavuşturur bizi

(izi: zengin kafiye)

Yol üstünde minare // Keklik konar kenare // Ben kurban canım kurban // Ağzı Kur'an'lı yâre

(are: zengin kafiye)

Yazı yazdım satıra // Ölüm gelmez hatıra // İsmim kayıp olursa // Resmin olsun hatıra

(atıra: zengin kafiye)

Tokat'ın mezarlığı // Üstünün üzerliği // Hiç kimseye benzemez // Yarimin güzelliği

(i: redif / lik: zengin kafiye)

Ulu cami direk ister // Söylemeye yürek ister // Benim karnım toktur ama // Arkadaşım börek ister

(ister: redif / rek: zengin kafiye)

Şu Bayburt'un balına // Tutulmuşuz dalına // Davulcu sokak gezer // Bak salına salına

(alına: zengin kafiye)

O hapana hapana // Camış koştum tapana // Camışa ho demeyen // Ağzı burnu kapana

(apana: zengin kafiye)

Avaradır avara // Senin öküz avara // Eline ekmek verin // Vurun gitsin davara

(avara: zengin kafiye)

Pirinç altun kazana // Kulak verdim ezana // Hakka şükürler olsun // Eriştik ramazana

(a: redif / zan: zengin kafiye)

Ben çekemem nazı // Lambaya koydum gazı // Mektubum merak etme // Gelir elimden yazı

(azı: zengin kafiye)

Mani maniye söyler // Maniye gelen beyler // Gelin mani söyleye // Bakalım nasıl söyler

(yler: zengin kafiye)

Sabah açıla kardeş // Altın kamçıla kardeş // Bir parmak mani yolla // Gönlüm açıla kardeş

(kardeş: redif / çıla: zengin kafiye)

Arpalar meni meni // Arpa buğdayın deni // Kaynanam verem etti // Hem seni hemde beni

(eni: zengin kafiye)

Arpa biçtim biçirim// Ağrıyor bileklerim // Neden kabul olmuyor // Şu benim dileklerim

(erim: zengin kafiye)

Bu yazı yazı değil // Gönlüm ırız değil // Alemin yazısı has isyan // Benimki yazı değil

(değil: redif / azı: zengin kafiye)

Kızılılık harmanıyam // Derdizin dermanıyam // Ele kaldırdız atız // Sanki ben Ermeniyem

(yam: redif / manı: zengin kafiye)

Fiğ ektim evlek evlek // Dadandı kara leylek // Ektim biçtim tığ ektim // Koymadı kahpe felek

(lek: zengin kafiye)

Merdivenim kırk ayak // Bastım kırkına dayak // Annem gelse deseler // Koşarım yalın ayak

(ayak: zengin kafiye)

Kaynana kara kazuk // Yazuk geline yazuk // Kaynananın gözüne // Sok bi çatalli
kazuk

(azuk: zengin kafiye)

Arpalar meni meni // Arpa buğdayın deni // Kaynanam verem etti // Hem beni hem
de seni

(eni: zengin kafiye)

Havar kecliğim havar // Bir can bir canı sever // Sen beni dert eyleme // Beş bin
lirada ne var.

(var: zengin kafiye)

Caminin üstü mimber // İçinde Ali-gember // Ver benim muradımı // Yüzü nurlu
peygamber

(mber: zengin kafiye)

Mavi don mavuştura // Yel vura savuştura // Yusuf-u Zelge gibi // Hak bizi kavuştura
(avuştura: zengin kafiye)

Gidersen bize uğra // Kebabı köze doğra // Benden başka yar seversen // Dermansız
derde uğra

(ğra: zengin kafiye)

Çekmecenin kilidi // Üstünü toz bürüdü // Sen orada ben burada // Civan ömrüm
çürüdü

(üdü: zengin kafiye)

Kuşburnu çiçeklendi // Bar verdi gerçeklendi // Biz ayrılık bilmezdik // Ayrılık
gerçeklendi

(lendi: redif / çek: zengin kafiye)

Konsol üstüne kantar // Kendi kendini tartar // Öyle bir babam var ki // Görenler
aklın atar

(tar: zengin kafiye)

10. BAKÜ BAYATILARINDA KAFİYE ÇEŞİTLERİ

10.1. Derlenen Bakü Bayatılarında Kafiye ve Redif

10.1.1. Yarım Kafiye

Alma vərsəm almazsan // Sən almadan qalmazsan // Hansı bağın gülüsən // İylədikcə solmazsan

(mazzsan: redif / l: yarım kafiye)

Əzizim bahtı yarım // Bahtımın taxtı yarım // Üzündə göz izi var // Sənə kim baxdı yarım

(ı yarım: redif / t: yarım kafiye)

Bağcanın üstü olmaz // Ocaksız tütsü olmaz // Dostan düşmən tapılar // Düşmənin dostu olmaz

(olmaz: redif / ü: yarım kafiye)

Atım tutum bu balamı // Şəkərə qatım bu balamı // Atası evə gələndə // Qabağa tutum bu balamı

(um bu balamı: redif/ t: yarım kafiye)

10.1.2. Tam Kafiye

Analar yanar ağlar // Dərdini sanar ağlar // Dönər göy göyərçinə // Yollara qonar ağlar

(ar ağlar: redif/ an: tam kafiye)

Analar yanar ağlar // Günləri sanar ağlar // Dönər göy göyərçinə // Yollara qonar ağlar

(ar ağlar: redif / an: tam kafiye)

Bağında gilas dəydi // Gül açdı gilas dəydi // Yar əlindən ok çıxdı // Sinem üsdü pas dəydi

(dəydi: redif/ as: tam kafiye)

Dağ başını qar alır // Bahçaları bar alır // Hər yətənə can verməm // Bir canım var yar alır

(alır: redif / ar: tam kafiye)

Əzizim neynim sənə // Düşübdür meylim sənə // Mən dönsəm üzüm dönsün // Sən dönsən neynim sənə

(sənə: redif / im: tam kafiye)

Araqınınməndədir // Sermişəm çemendedir // Aləm gözələ dönsə // Mənim gözüm səndədir

(dədir: redif / ən: tam kafiye)

Əzizim qandı öldü // Odlara yandıöldü // Ağac əyildi sındı // İgid utandı öldü

(dı öldü: redif/ an: tam kafiye)

Apardı Tatar məni // Qul edib satar məni // Vəfalı dostum olsa // Axtarıp tapar məni

(meni: redif/ ar: tam kafiye)

Əziziyəm qolumda // Guvvetim yox qolumda // Gör nəçə qarabaxtam //Bu da varmış yolumda

(umda: redif/ ol: tam kafiye)

Bağça məndə bar məndə // Həyva məndə nar məndə // Sinem ettar dükkkanı // Hər nə desən var məndə

(məndə: redif / ar: tam kafiye)

Bağa girdim bağbansız // Dəvə gördüm sarvansız // Aləmə dərman verdim // Özüm qaldım dərmanlı

(sız: redif/ an: tam kafiye)

Dağda maral çaş mələr // Çaş dolanar çaş mələr // Mənim ahuzarımla // Dağ inlər daş mələr

(mələr: redif/ aş: tam kafiye)

Əziziyəm dad fələk // Heç olmadım şad fələk // İçirdiyi şərbəddən // Bir özündə dad fələk

(fələk: redif / ad: tam kafiye)

Ərzuruma // Yol gedər Ərzuruma // Dəvəsi ölmüş Arabım // Dözərəm hər zulümə

(a: redif/ um: tam kafiye)

Balam gəlir yatmağa // Böyüyüb boy atmağa // Sabah yuxusu şirin // Gıymıram oyatmağa

(mağa: redif/ at: tam kafiye)

Baladadır baldadır // Balam adam aldadır // Şirini şirin olur // Acısı da baldadır

(dadır: redif/ al: tam kafiye)

Lay lay dedim yat bala // Yuxuna şeker qat bala // Ümidim birce sensen // Boya başa çat bala

(bala: redif/ at: tam kafiye)

At qoparnalı düşər // Dağlara dolu düşər // Qəbrimi yol üstə qaz // Dostların yolu düşər

(düşər: redif/ lu: tam kafiye)

Bağa girdim bağbansız // Dəvə gördüm sarbansız // Aləmə dərman dedim // Balam öldü dərmanlı

(sız: redif/ an: tam kafiye)

Bağça gül açtı nənəm ey // Dilim dolaşdı nənəm ey // Ah bu evin kiçik qızı // Quş oldu qaçtı nənəm hey

(tı nənəm hey: redif/ aç: tam kafiye)

Əziziyəm üzülər // Qara gözlər süzülər // Novruzun süfrəsinə // Yeddi nemət düzülər

(ülər: redif/ üz: tam kafiye)

Deyirməndə den oldu // Kef damağı şən oldu // Novruz bayramı gəldi // Gece gündüz şən oldu

(oldu: redif/ en: tam kafiye)

Günəş nurun saçıbdı // Soyuq qorxub qaçıbdı // Meşələrdə bağlarda // Novruzgülü açıbdı

(ıbdı: redif/ aç: tam kafiye) Əzizim olmayaydı // Sararıp solmayaydı // Bir ayrılıq bir ölüm // Heç biri olmayaydı

(mayaydı: redif/ ol: tam kafiye)

Dərəndə gəl // Has gülüm dərəndə gəl // Bir gəldin hasta gördün // Bir de can vərəndə gəl

(əndə gəl: redif/ ər: tam kafiye)

Ulduzlar sayrışamda // Qəlb qəlbə qarışanda // Çətin olur ayrılmaq // Göz göze alışanda

(anda: redif / ış: tam kafiye)

Mərd anadan mərd oğul // Namərdə bəy mərdə qul // Qorxaq töhmət artırar
//Baş ucaldar mərd oğul

(ul: tam kafiye)

10.1.3. Zengin Kafiye

Camda durana qurban // Əldə Qurana qurban //Mən ki yarı görmədim // Yarı görənə
qurban

(a qurban: redif/ ran: zengin kafiye)

Tut ağacı boyunca // Tut yemədim doyunca // Yarı helvetdə gördüm // Danışmadım
doyunca

(oyunca: zengin kafiye)

Yalgız aracı yoldadır // Dağlar ona daldadır // Demirsən ay canım // Gözlərimiz
yoldadır

(dır: redif/ lda: zengin kafiye)

Dərya dibin dərinidir // Suyun qandır irindir // Ata ana əzizdir // Bala candan şirindir

(dir: redif / rin: zengin kafiye)

Əzizinəm odlana // Yana canım odlana // Mənim üçün ən əziz // Bir vətəndir bir ana

(ana: zengin kafiye)

Aşiqəm, nazlar kimi // Yarası sızlar kimi // Niyə belə olmusan // Anasız qızlar kimi

(kimi: redif/ zlar: zengin kafiye)

Əzizim kətan yaxşı // Geyməyə kətan yaxşı // Gəzməyə garip ölkə // Ölməyə vətən
yaxşı

(yaxşı: redif / ətan: zengin kafiye)

Əzizim der ağlaram // Dərdimə dərd bağlaram // Qürbət yer cənnət olsa // Vətən
deyib ağlaram

(ram: redif / ağla: zengin kafiye)

Çiçəyim gülüm vətən // Ağzımda dilim vətən // Bir çakıldaşın üçün // Yolunda ölüm
vətən

(vətən: redif/ lüm: zengin kafiye)

Ağlaram ağlar kimi // Dərdim var dağlar kimi // Gazel olaram dökülürüm // Viranə
bağlar kimi

(kimi: redif/ ağlar: zengin kafiye)

Ələmi ay zamana // Oxun qoydum kemana // Eşşəklər arpa yeyir // At həsrətdir
samana

(a: redif/ man: zengin kafiye)

Məni bir arı vurdu // Dimdiği sarı vurdu // Arı belə vurmazdı // Göydəki Tarı vurdu

(vurdu: redif/ arı: zengin kafiye)

Asan dağlar // Çən başın basan dağlar // Yetim güləndə çətin gülər // Ağlayanda asan
ağlar

(ağlar: zengin kafiye)

Göydən gedən sunalar // Birbirinə yanalar // Nalə çəkər saç yolar // Oğlu ölmüş
analar

(analar: zengin kafiye)

Beldən açdım qəməni // Suladım bağ-çəməni // Novruzun nişanəsi // Səmənid
səməni

(əməni: zengin kafiye)

Qara öküz aranda // Çıkar gün qızaranda // Hodaq murada çatar // Torpaqdan bər
alanda

(anda: zengin kafiye)

Çəkən öküz mərd olur // Çəkməyən namərd olur // Tənbəl öküz yiyəsi // Hezil olur
pərd olur

(olur: redif/ erd: zengin kafiye)

Aşiq odu söz qana // Düz anlaya düz qana // Sənə süd verən ana // Olsun mənə
qaynana

(ana: zengin kafiye)

10.1.4. Cinaslı Kafiye

Qara kelim gündə men // Kölgədə sən gündə mən // Sən yat qaya dibində // Goy qaralım gündə mən

(men: redif / günde: cinaslı kafiye)

Başınan nece dönüm // Dolanım nece dönüm // Gavur dinidən dönmez // Mən səndən nece dönüm

(dönüm: redif)

Başınamən dolanım // Mən dönüm men dolanım // Seni Allah saklasın // Sayəndəməndən dolanım

(dolanım: cinaslı kafiye)

Nal istəsən məndən al // Sən atını al mən də nal // Sinem ettar dükkanı // Nə istəsən məndən al

(mən də nal: cinaslı kafiye)

Bülbül uçar bu dala // Qonar o dal bu dala // Dost sözün açıq dəyir // Düşməndəyir budala

(budala: cinas)

Mərdə tası // Doldur ver mərdə tası // Namərd oğlu mərd olmaz // Olmazsa mərd atası

(mərd atası: cinaslı kafiye)

Eləmi mərd atası // Doldur ver mərdə tası // Oğul bəd övlad olsa // Neyləsin mərd atası

(mərd atası: cinaslı kafiye)

Əzizim dizin dizin // Dərdim var dizin dizin // Düşəm vətən yoluna // Sürünəm dizin dizin

(dizin dizin: cinaslı kafiye)

Əziziyəm gülə naz // Bülbül eylər gülə naz // Dünya bir gam xanadır // Oxuyan çox gülən az

(gülən az: cinaslı kafiye)

Əziziyəm deryada // Gemim qaldı deryada // Ağladım göz yaşımndan // Doldu daşdı derya da

(derya da: cinaslı kafiye)

Azizim tike tike // Doğrandım tike tike // Anam saçını yolar // Kəfənin tike tike

(tike tike: cinaslı kafiye)

Durma gel falancanın // Odlara yanan canın // Bala dəyip yaş döker // Balasız kalan canın

(canın: cinaslı kafiye)

Dağda kan // Dağda bitər dağdakan // Okçu vurup balası // Göl göl olup dağda qan

(dağda qan: cinaslı kafiye)

Kosa kosa gəlmirsən // Gəlmirsən meydana sən // Almayınca payını // Çəkilmə bir yana sən

(sən: cinaslı kafiye)

Nice dağlar // Görmür heç nice dağlar // Ayrılık çeken bilir // Yaş közü nice dağlar

(dağlar: cinaslı kafiye)

Əzizim şadarası // Kalburun şadarası // Gəlinlə kaynananın // Heç olmaz şad arası

(şad arası: cinaslı kafiye)

Elemi kasad olmaz // Mərd əli kasad olmaz // Yüz namərdin çörəyin //Doğrasan tasa dolmaz

(dolmaz: cinaslı kafiye)

10.2. Araştırılan Bayatılarda Kafiye ve Redif

10.2.1. Yarım Kafiye

Əzrail üz görübdü // Meydanı düz görübdü // Gedər-gedər qayıdır // Məni yalnız görübdü

(görübdü: redif/ z: yarım kafiye)

Arazdan su gətirin // Daş qoyub su götürün // Duvaqqapmadan sonra // Yarı evə ötürün

(ün: redif/ r: yarım kafiye)

Qarabağda bir quş var // Qanadında gümüş var // Yar görüşə gecikir // Əlbət burda bir iş var

(var: redif/ ş: yarım kafiye)

Dərya kimi bulannam // Dağı-daşı dolannam // Sağ gözüm sənə qurban // Sol
gözümlə dolannam

(annam: redif/ l: yarım kafiye)

Əzizim düzən yerlər // Düz yerlər, düzən yerlər // Mənə yadigar qalsın // Ayağın
gəzən yerlər

(ən yerlər: redif/ z: yarım kafiye)

Əzizim, bəxti qara // Bəxti kəm, bəxti qara // Tapmadım ana, bacı // Bir gedim ərzi-
hala

(a: yarım kafiye)

Qarabağda bir quş var // Qanadında gümüş var // Yar görüşə gecikir // Əlbət burda
bir iş var

(var: redif/ ş: yarım kafiye)

Göyərçinəm uçdum, gəl // Dost bağına düşdüm, gəl // Yaxşı günün dostuyduq //
Yaman günə düşdüm, gəl

(dum gəl: redif/ ç: yarım kafiye)

Əzizim, bəxti qara // Bəxti kəm, bəxti qara // Tapmadım ana, bacı // Bir gedim ərzi-
hala

(a: yarım kafiye)

10.2.2. Tam Kafiye

Bağça-bağda gül ağlar // Bülbül ağlar, gül ağlar // Oğlu ölən analar // Başa tökər kül,
ağlar

(ağlar: redif/ ül: tam kafiye)

Gəlmişəm görəm səni // Dərmişəm hörəm səni // Əlimdə açarım yox // Bir açam
görəm səni.

(əm səni: redif/ ör: tam kafiye)

Mən aşiqəm müşkə bax // Əmbərə bax, müşkə bax // Mən oxuram dərdimdən //
Görən deyir eşqə bax.

(ə bax: redif/ şk: tam kafiye)

Arazı qəmli gördüm // Daşların nəmli gördüm // Yarı axtarıb tapdım // Könlün
sitəmli gördüm

(li gördüm: redif/ əm: tam kafiye)

Arazı qəmli gördüm // Daşların nəmli gördüm // Yarı axtarıb tapdım // Könlün
sitəmli gördüm

(li gördüm: redif/ əm: tam kafiye)

Bağçamızın bülbülü // Ürəyimin sünbülü // Çox istərəm yarımı // Evimizin bir gülü

(ü: redif/ ül: tam kafiye)

Bağça-bağda gül ağlar // Bülbül ağlar, gül ağlar // Oğlu ölən analar // Başa tökər kül,
ağlar

(ağlar: redif/ ül: tam kafiye)

Badam içi ovaram // Qabığını yuvaram // Yaxşı yarın eşqinə // Mən çarşavi qoyaram

(am: redif/ ar: tam kafiye)

Dər gülü at igitə // Varın var sat igitə // Bərk gündə bərk ayaqda // Yoldaşdır at igitə

(igitə: redif/ at: tam kafiye)

Samavarı alışdırdım // Maşa salıb qarışdırdım // İki küsülü gəzənləri // Mən istərəm
barışdırım

(ım: tam kafiye)

İgid paşa say paşa // Sənə yoxdur tay paşa // Koroğlu bir gəlibdi // Bir də gəlsə vay
paşa

(paşa: redif/ ay: tam kafiye)

Əslim Qarabağlıdır // Sinəm çarpaz dağlıdır // Nə gedən var, nə gələn // Bəlkə yollar
bağlıdır

(lıdır: redif/ ağ: tam kafiye)

Yağı gəldi yanıma // Susamışdı qanıma // Döndüm qərbət ellərdən // Qüvvət gəldi
canıma

(ıma: redif/ an: tam kafiye)

Bu elin adı nədi // Dostu nə yadı nədi // Qərbət eldə bilmədim // Ağzımın dadı nədi

(ı nədi: redif/ ad: tam kafiye)

Dərdim elə car haray // Qara günüm var haray // Yad oba qərrib ölkə // Könül ister yar haray

(haray: redif/ ar: tam kafiye)

Dəryada çıraq yanar // Sahildən uzaq yanar // Doldurub qəm badəsin // İçdikcə dodaq yanar

(yanar: redif/ aq: tam kafiye)

Mən aşiq əsmə külək // Səbrimi kəsmə külək // Yarım dəryada qalıb // Qabağım kəsmə külək

(mə külək: redif/ əs: tam kafiye)

Gün çəkilip batanda // Gündüzə şər katanda // Avçu əlin qurusun // Marala ox atanda

(anda: redif/ at: tam kafiye)

Biz hara bura hara // Bizi saldılar tora // Bizi tora salanı // Getsin imansız tora

(ra: tam kafiye)

Qardaşa bax qardaşa // Papağın qoyup başa // Qardaşın düşmənləri // Dönsünlər qara daşa

(a: redif/ aş: tam kafiye)

Tiflisin bürcü mənəm // Dil bilməz gürcü mənəm // Baş qoyub dizin üstə // Can versəm incimərəm

(əm: tam kafiye)

10.2.3. Zengin Kafiye

Dağlar dağladı məni // Bağlar bağladı məni // Qərrib ölkədə öldüm // Yadlar ağladı məni

(dı məni: redif/ ağla: zengin kafiye)

Qarabağda üzüm var // Giləsində gözüm var // Bir evdə iki bacı // Kiçiyində gözüm var

(var: redif/ züm: zengin kafiye)

Mən aşiq adı qardaş // Ağzımın dadı qardaş // Çağırram, hay verməzsən // Tutaram yadı, qardaş

(qardaş: redif/ adı: zengin kafiye)

Mən olmuşam biçara // Biçarəyə nə çara // Qapım haqdan bağlanıb // Kimə gedim açara

(çara: zengin kafiye)

Narınca bak narınca // Saxlaram saralınca // Öləydim gurtaraydım // Bu günlərə qalınca

(ınca: zengin kafiye)

Mən ölürəm çiçəkdən // Ört üzümü milçəkdən // Yad gələr yalan ağlar // Anam ağlar gerçəkdən

(çəkdən: zengin kafiye)

Bülbül dolupdur bağa // Bir gül salıbdır dağa // Sayanın qulu olsan // Saymayana ol ağa

(ağa: zengin kafiye)

Günləri bir bir sana // Yad vardı bir sirr sana // Bir elm bir də sənət // Xəzinədir insana

(sana: zengin kafiye)

Tut ağacın darama // əldən çıxar barama // Halal zəhmətlə gələr // Haram gəder harama

(arama: zengin kafiye)

Salma bu dərdə məni // Vermə namərdə məni // Qurtar namərd elinnən // Yetir bir mərdə məni

(əməni: redif/ ərd: zengin kafiye)

Ətəyi bəyaz dağlar // Zirvəsi ayaz dağlar // Eldən ayrı düşənə // Yer göynər, bulud ağlar

(ağlar: zengin kafiye)

Haça dağı aşarlar // Adına söz qoşarlar // Araz suyu içənlər // Yüz illərlə yaşarlar

(lar: redif/ aşar: zengin kafiye)

Qırxayaq dərin olar // Bol suyu sərin olar // Bu kəhrizin suyundan // Kim içsə dərin olar

(olar: redif/ ərin: zengin kafiye)

Qərib ömrü bitəndə // Qalar özgə vətəndə // Sən yadıma düşürsən // Bağda bülbül ötəndə

(təndə: zengin kafiye)

Araz axar çağlayar // Yağı bağrın dağlayar // Yarım bu gün gəlməsə // Könlüm qan-
yaş ağlayar

(yar: redif/ ağla: zengin kafiye)

Bir yaralı qoçam mən // Qovan yoxdu qaçam mən // Sinəm qəm dəftəridir // Oxuyan
yox, açam mən

(mən: redif/ çam: zengin kafiye)

Mələ, qoyunum, mələ // Səsin daşları dələ // Mən mələdim gəlmədi // Sən mələ,
bəlkə gələ

(ələ: zengin kafiye)

Aşıq özündə yara // Ürək sözün de yara // Yarı məndən eyləyən // Düşsün itkin
diyara

(yara: zengin kafiye)

10.2.4. Cinash Kafiye

Gül açmaz qara bağlar // Göy bağlar, qara bağlar // Balası ölən ana // Başına qara
bağlar

(bağlar: cinash kafiye)

Ezizim qaranı yaz // Ağ üstən qaranı yaz // Ezzəl dəftər başına // Mən baxtı qaranı
yaz

(yaz: redif/ qaranı: cinash kafiye)

Mən aşıqəm nəvaya // Bir qulaq as nəvaya // Nə namərdə bel bağla // Nə aha düş nə
vaya

(nə vaya: cinash kafiye)

Alçalar, ay alçalar // Bağda bitər alçalar // Düşməne əyilmərəm // Düşməni özü
alçalar

(alçalar: cinash kafiye)

Əzizim mərd ata // Mərd oğula, mərd ata // Namərdlər süvar olub // Minə bilməz
mərd ata

(mərd ata: cinash kafiye)

Mən aşiq düzən yerdə // Su durar düzən yerdə // Sən getdin başın apardın // Mən qaldım düzən yerdə

(yerdə: redif/ düzən: cinaslı kafiye)

Mən aşiq sarı qaldı // Gün gedib, sarı qaldı // Sən görüşə gəlmədin // Gözüm yol sarı qaldı

(qaldı: redif/ sarı: cinaslı kafiye)

Əzizim, buda məni // Xəncər al, buda məni // Gör necə yad olmuşam // Tanımır bu da məni

(məni: redif/ bu da: cinaslı kafiye)

Mən aşiq belə bağlar // Kəmərin belə bağlar // Gül açıb, bülbul oxur // Var olsun belə bağlar

(bağlar: cinaslı kafiye)

Əzizinəm dərmanı // Xəstə dillər dərmanı // Təbibimsən gözəlmişəm // Özün gətir dərmanı

(dərmanı: cinaslı kafiye)

10.3. Bayburt Manilerini və Bakü Bayatılarını Kayife Açısından Değerlendirme

Bayburt'ta derlediğimiz maniler ve Bayburt manileri noktasında yapılan kaynak taraması üzerine kafiye şemasına göre manileri incelediğimizde şu şekilde sınıflandırabiliriz.

AAxA kafiye şeması	186
AAAb kafiye şeması	5
aBcB kafiye şeması	8
AAbc kafiye şeması	2
AAAA kafiye şeması	1
AAbb+cb kafiye şeması	1

Tablo 3: Bayburt manilerinin kafiye şemasına göre sınıflandırılması.

Bakü’de derlediğimiz bayatılar ve Bakü bayatıları noktasında yapılan kaynak taraması üzerine kafiye şemasına göre manileri şu şekilde sınıflandırabiliriz.

AAxA kafiye şeması	148
AAAA kafiye şeması	2
AbAb kafiye şeması	1

Tablo 4: Bakü bayatılarının kafiye şemasına göre sınıflandırılması.

Her iki bölgenin manileri ve bayatılarının ortak özelliklerinden biri aaxa mani kafiye şeması ile oluşturulmuş olmasıdır. Diğer kafiye şemasıyla oluşturulmuş mani örneklerinin sayısı daha azdır.

Bayburt’ta derlediğimiz maniler ve Bayburt manileri noktasında yapılan kaynak taraması üzerine kafiye açısından incelediğimizde manileri şu şekilde sınıflandırabiliriz.

Yarım Kafiye	26
Tam Kafiye	64
Zengin Kafiye	80
Cinaslı Kafiye	2

Tablo 5: Bayburt manilerinin kafiye çeşitleri açısından sınıflandırılması.

Bakü’de derlediğimiz bayatılar ve Bakü bayatıları noktasında yapılan kaynak taraması üzerine kafiye açısından incelediğimizde kafiye çeşitlerini şu şekilde sınıflandırabiliriz.

Yarım Kafiye	13
Tam Kafiye	47
Zengin Kafiye	37
Cinaslı Kafiye	26

Tablo 6: Bakü bayatılarının kafiye çeşitleri açısından sınıflandırılması.

Her iki bölgenin manilerini ve bayatılarını kafiye açısından kıyasladığımızda Bayburt manilerinin en çok zengin kafiye ile oluşturulduğu görülürken Bakü bayatıları ise en çok tam kafiye ile oluşturulmuştur. Bakü bayatılarını, Bayburt manilerinden kafiye açısından ayıran diğer bir önemli özellik ise cinaslı kafiye daha çok yer verilmesidir.

Her iki bölgenin manilerini ve bayatılarını kafiye açısından kıyasladığımızda cinaslı kafiye ile oluşturulmuş ortak bir maniye rastlamaktayız.

Yar gülenaz gülenaz // Bülbür eder güle naz // Yalan dünya zalimsin // Ağlayan çok gülen az

Aziziyem güle naz // Bülbül eyler güle naz // Dünya bir gam hanadır // Okuyan çok gülen az

Maniler sözlü edebiyat ürünleridir. Öncelikle sözlü olarak doğup sonrasında yazıya geçirilir. Bu sebeple manilerde kafiye oluşturulurken kulak için kafiye esas alınır. Önce söz olarak ortaya çıktığı için çıkışları aynı olan benzer sesler de kafiye olarak kabul edilebilir. Doğan Kaya bu sesleri şu şekilde dile getirmiştir.

“Gerçekten de bu tarihe kadar, aynı ses olmamakla beraber çıkakları birbirine yakın olan seslerle yapılmış olan kafiyeler, maalesef isimlendirilmemişti. Bu sesler;

“ç-ş”, “n-l-r”, “z-s” gibi sesler olup, önceleri ya kafiye olarak görülmemiş, ya da yarım kafiye olarak düşünülmüştür”(http://dogankaya.com/ , Erişim: 06.06.2021).

Yukarıda belirtilen çıkışları aynı olan sesler Bayburt manilerinde ve Bakü bayatılarında bu çalışmada ses benzerliği olarak kabul edilip kafiyeyle dahil edilmiştir.

Göyerçinem uçtum, gel // Dost bağına düştüm, gel// Yahşı günün dostuyduk //
Yaman güne düştüm, gel

İnce çubuk ölç de gel // İnce yola düş de gel // Yolda yolcular yoktur //
Kervana kavuş da gel

Bağça gül açtı nenem ey // Dilim dolaştı nenem ey // Ah bu evin küçük kızı //
Kuş oldu kaçtı nenem hey

SONUÇ

Halk edebiyatı ürünleri içerik itibarıyla o milletin yaşam tarzını, inançlarını, geleneklerini, fikir dünyasını estetik bir dille dile getirir.

Maniler, sözlü halk edebiyatı ürünü olup halk tarafından meydana gelen, zamanla anonimleşen, halkın yaşam tarzından izler barındıran, yaşayan bir organizma gibi zamanla gelişmeler gösteren halk edebiyatı ürünüdür. Maniler sadece bir halkın değil bireyin aşkını, sevgisini, neşesini ilk ağızdan aktarır. Mani bir bölgede yaşayan insanların düğünleri, bayramları, cenaze törenleri, hasat zamanları yaşadıkları tecrübeler noktasında bir ifade biçimidir. Yaratıldığı saha halkının yaşam tarzı, fikir dünyası hakkında bilgi verdiği için bu çalışmada Bakü ve Bayburt manileri bu bağlamda ele alınmıştır.

Bayburt manilerini ve Bakü bayatılarını incelediğimizde ortak kültürel değerlere, ortak gelenek ve göreneklere sahip oldukları ve bu değerlerin manilere yansıdığı tespit edilmiştir. Bakü bayatıları ile Bayburt manilerinin konuları ve şekil özellikleri noktasında benzerlik göstermelerinin nedenlerinden biri de saz aşıklardır. Aşıklar çeşitli bölgelere gidip kendi bölgelerinin sözlü ürünlerini o bölgede icra etmektedir. Böylelikle ürünlerin bu vasıta Bayburt ve Bakü şehirlerinde yolculuk ettiği bu çalışma ile tespit edilmiştir.

Bayburt ve Bakü’de mani icracıları daha çok kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlar sözlü kültürü geleceğe taşıma noktasında daha işlevseldir. Mani ve bayatı bilen kişiler bu eserleri genellikle anneanne, babaanne, dede gibi aile büyüklerinden duyduklarını ifade etmiştir. Kadınların dışında mani ve bayatı bilen erkek icracılar, o bölgede bildiği mani ve bayatı sayısının çokluğu sebebiyle tanınmış kişilerdir.

Bayburt ve Bakü’de ele alınan bayatılarının çoğunlukla aaxa kafiye şeması ile oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bakü bayatıları yedili, hece ölçüsüyle oluşturulmuşken Bayburt manilerinde birkaç örnek dışında manilerin yedili hece

ölçüsüyle oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bakü bayatıları, çoğunlukla tam kafiye ile oluşturulmuşken Bayburt manilerinin çoğunlukla zengin kafiye ile oluşturulduğu tespit edilmiştir.

Bayburt manilerini ve Bakü bayatılarını incelediğimizde gördük ki aynı kültürel hafızadan beslenen milletler farklı coğrafyalarda, farklı devletlerde de yaşasa o kültürel hazinenin izleri halkın yarattığı eserlerde tecelli olmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdulla, Bəhlul, Qızılgül Babazadə və Elxan Məmmədli. *Azərbaycan Bayatıları*. Bakı: Yeni Nəşrlər Evi, 2004.
- Ağaverdi, Xəlil. *Türk Xalqlarının Yaz Bayramları və Novruz*. Bakı: Elm və təhsil, 2013.
- Ahundov, Ehliman. *Azərbaycan Halk Yazını Örnekleri*. Ankara: TDK Yayınları, 1994.
- Akalın, L. S. *Türk Manileri C. 1*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Aliyev, Azer. "City Profile Baku," *Cities Journal* 31 (2013): 625-640.
- Əliyev, Ramil. *Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı*. Bakı: " " nəşriyyatı, 2014.
- Alptekin, A. B. Saim, Sakaoğlu. *Halk Şiirinden Seçmeler*. Ankara: Akçağ, 2007.
- Artun, E. Adana'da Mani Söyleme Geleneği, *Adana Halk Kültürü Araştırmaları* Adana: Karahan Kitabevi, 2000.
- Aşurbeyli, Sara. *Bakü Şehrinin Tarihi*. Bakü: Teas Press Neşriyat Evi, 2017
- Banarlı, N. S. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C.2. (1983b).
- Başgöz, İlhan. *Manilerimizden*. Ankara: Dost Yayınları, 1957.
- Boratav, Pertev Nail. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 2000.
- Çay, Abdulhaluk M. *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1993.
- Çelebi, Evliya. *Evliya Çelebi Seyahatname- 1. Cilt*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Dizdaroğlu, H. *Halk Şiirinde Türler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969
- Efendiyev, Paşa. *Azərbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*. Bakı: Maarif Neşriyatı, 1992.
- Elçin, Şükrü. Mâni. *Türk Dünyası El Kitabı C.3*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1992.
- Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

- Elçin, Şükrü. *Türkiye Türkçesinde Mâniler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1990.
- Eset, N. *Mukayeseli ve Neşredilmemiş Mâniler*. Ankara: Zerbamat Basımevi, 1944.
- Emir, Dursun Ali. *Bayburt Manileri-Bilmeceleri*. Eğitim Yayınları, 1967.
- Ferzeliyev, Tehmasib ve Abbaslı, İsrail. *Azərbaycan Bayatıları*. Bakı: Yeni Neşirler Evi, 2004.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlana-Seçme Rubailer*. İstanbul: MEB Yayınları, 1968.
- Güney, Eflatun Cem. *Halk Türküleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 1953.
- Hacılı, Asif. *Bayatı Poetikası: Struktur, Semantika, Pragmatika*. Bakı: Elm, 2019.
- Xəlilov, Rza və Afaq Ramazanova. *Bakı Folklor Örnəkləri 2. Kitap*. Bakı: Elm və Təhsil, 2015.
- Kafkasyalı, Ali. *İran Türk Edebiyatı Antolojisi –I*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, 2002.
- Karaağaç, Günay ve Halil Açıkgöz. *Azərbaycan Bayatıları*. Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- Karabekir, Kâzım. *İstiklâl Harbimiz*. Ankara: Türkiye Yayınevi, 1960.
- KAYA, Doğan. *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Kocatürk, V. Mahir. *En Güzel Türk Manileri*. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1967.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Kunoş, İgnaz. (1978), *Türk Halk Edebiyatı*. (Haz. Tuncer Gülensoy). İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1978.
- Muhtaroglu, Vilayet. “Azərbaycan Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış,” *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi -Azərbaycan Türk Edebiyatı-* (Cilt 1). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003.
- Oğuz, M. Öcal. *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.
- Onay, A. T. *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*. Cemal Kurnaz (Haz.), (1996a). Ankara: Akçağ.
- Özkırımlı, Atilla. *Türk Edebiyatı Tarihi* (C. 2). İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004.
- Öztürk, A. *Türk Anonim Edebiyatı*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1986.
- .
- Pirsultanlı, Sədnik Paşa. *Heca Vəzninin Bayatı Və Qoşma Möcüzələri*. Bakü: Təhsil, 2003.
- Pirsultanlı, Sədnik Paşa. *Heca Vəzninin İnkişaf Tarixi*. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu, 2013

Pirsultanlı, Sədnik Paşa. *Azərbaycan Ağız Ədəbiyyatında Bayatılar*. Gəncə: Gəncə Dövlət Universitetinin Nəşriyyatı, 2012

Veliyev, A. V. *Azərbaycan Folkloru*. Bakü: Maarif Neşriyatı, 1985.

Yardımcı, M. *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri*. Ankara: Ürün Yayınları, 2002.

Yardımcı, Ali. *Şen Ol Bayburt Bayburt Folkloru*. İstanbul: Hasret Yayınları, 1991.

Dergiler

Adıgüzel, Sedat. “Azerbaycan’da Nevruz Kutlamaları,” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi C.7 S.1 (2006):

Arslan, Celil, Methiye Gül Çöteli. “Anadolu - Türk Şehri Tarihinde Bayburt Kenti ve Anıtsal (Kamusal) Yapı Mirası,” Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi Ocak. 2015:

Başaran, Fatma Nur. “Bayburt Yöresinde Geleneksel Ehram Dokumacılığı Üretim Teknikleri, Motif ve Kompozisyon Özellikleri,” *Milli Folklor Dergisi* 26 (2014): 104
ÇELİK, Ali. *Manilerimiz ve Trabzon Manileri*. Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Çelik, Ali. “Manilerdeki Gizler ve Bayburt Manileri,” *Milli Folklor Dergisi*, S. 51 (2013).

Filizok, R. Manilerin Tasnifi Problem ve Manilerde Değişmeyen Unsurlar. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1, 1982.

Kırzioğlu, Fahrettin. “Halk Edebiyatı Deyimlerimiz,” *Türk Dili Dergisi*, XI. Cilt, 121 (1961): 659-661

Şimşek, E. Anonim Halk Şiiri İçerisinde Mânilerin Yeri. *Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi*, 2015.

Torun, Ali. Mani Tarzı ve Bu Tarzın Menşei Hakkında Bazı Düşünceler. *Milli Folklor*, 2 (1989).

Sempozyum Bildirileri

Emeksiz, Abdulkadir. “Kesik Mani ve Doldurmalı Kesik Mani Adlandırmaları Ne Derece Doğrudur. IV.” *Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği*

(*TürkDünyasında Maniler*) Sempozyumu. İzmir: Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayınları, 2007.

Golkarian, Kadir. “Güney Azerbaycan’da İnsan Hayatının Ebatlarını Etkileyen Bayatılar.” *Uluslar Arası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu*, İzmir: Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayınları, 2007.

GÜLER, Abdülkadir. “Türk Halk Edebiyatında Maniler ve Konularına Göre Yansımaları,” IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği (Türk Dünyasında Maniler) Sempozyumu, Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayınları, 2006.

Sarınay, Yunus. “Tehcir Kararı ve Uygulaması.” *Geçmişten Günümüze Türk Ermeni İlişkileri Uluslar arası Sempozyumu*, Bayburt Üniversitesi. 14-15 Mayıs 2015, s. 23.

Tezler

Baltacıoğlu, Gül Öztürk. “Şehir Coğrafyası Açısından Bakü (Azərbaycan).” Yüksek Lisans Tezi: 2019

Emeksiz, Abdülkadir. *İstanbul mânileri*. Doktora Tezi, 2003.

Yolcu, Mehmet Ali. “Balıkesir’den Derlenen Maniler Üzerinde Bir Araştırma,” Doktora Tezi: 2011.

Memiş, Gülcan. “Bayburt Tarihi (Tarih, Kültür, Yer Adları).” Yüksek Lisans Tezi: 2018

Sözlükler ve Ansiklopediler

Alışık, C. Eralp. “*Bayatı Geleneği ve Karabağ Bayatılarının Anlam Bilim Açısından Değerlendirilmesi*.” Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu. Ankara: 2007.

Albayrak, Nurettin. *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C. 15 (2004), s. 285, 286.

Büyük Sözlük C8. Ankara: TDK Yayınları, 1987

Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*. Ankara: Ötüken Yayınları, 2007.

Dursun, Davut. 1991, “Bakü.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. Cilt 4, s. 550-551.

Erşahin, İbrahim. Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü. Ankara: Ötüken Yayınları, 2005.

Hacaloğlu, R. Albayrak. Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu (Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü). Ankara: TTK Yayınları, 1992.

İslam Ansiklopedisi C. 7, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

Kaya, Doğan. Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014

Püsküllüoğlu, Ali. Türkçe Sözlük. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2004.

Şemseddin Sami. Kamus-i Türki. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 1978.

Ahmet Vefik Paşa. Lehce-i Osmani. Ankara: TDK Yayınları, 2000.

Kaynak Kişiler

Akyüz, Seyhan. Kişisel Görüşme. 20 Ocak 2019.

Alekberov, Fatma. Kişisel Görüşme. 13 Ağustos 2019.

Amanova, Günel. Kişisel Görüşme. 13 Ağustos 2019

Arslan, Fatma. Kişisel Görüşme. 10 Ocak 2019.

Buğa, Züleyha. Kişisel Görüşme. 20 Aralık 2019.

Çalık, Mustafa. Kişisel Görüşme. 13 Nisan 2020.

Demir, Süheyla. Kişisel Görüşme. 15 Aralık 2019.

İsayeva, Kemale. Kişisel Görüşme. 14 Ağustos 2019.

Kalaycı, Ülker. Kişisel Görüşme. 28 Ocak 2019.

Kara, Seyhan. Kişisel Görüşme. 20 Aralık 2019.

Kıyar, Sevilay. Kişisel Görüşme. 28 Ocak 2019.

Mehmetli, İlham. Kişisel Görüşme. 10 Ağustos 2019

Musullu, Ceylan. Kişisel Görüşme. 8 Ağustos 2020.

Orak, Şükriye. Kişisel Görüşme. 29 Ocak 2019.

Sancar, Bilgihan. Kişisel Görüşme. 29 Ocak 2019.

Sancar, İmdat. Kişisel Görüşme. 29 Ocak 2019.

İnternet Siteleri

www.azerbaijans.com

bayburt.gov.tr/ozdeyisler

www.dogankaya.com

www.edu.ann.az

www.islamansiklopedisi.org

www.turansam.org

www.turkudostlari.net

www.tr.wikipedia.org

SÖZLÜK

Alça: kiraz

Berk: sağlam

Bir tecik: bir tanecik

Car: duyur-

Civan: genç

Çit: tülbent, yazma

Dağdakan: bir ağaç

Gedik: rampa

Göyner: oynar

İtkin: yitik, eksik

Külek: rüzgar

Küşne: burçak

Milçək: örtü

Nəvaya: Avaz, ahenk

Ören: yıkık ev

Sürgüç: yer silme bezi

Tor: tuzak, kapan

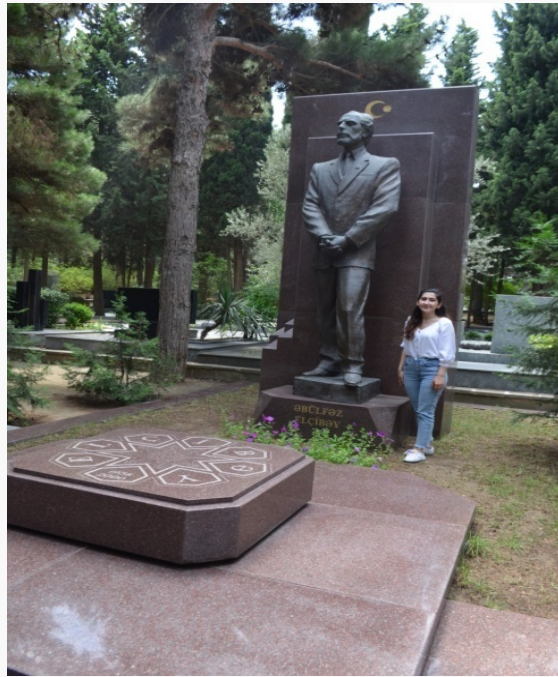
Tump: iki tarla arasındaki mesafe

Zağar: Köpeğin en kötüsü

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Bahtiyar Vahapzade'nin kabri

Fotoğraf 2: Ebulfeyz Elçibey'in kabri

Fotoğraf 3: Bakü İçerişehir

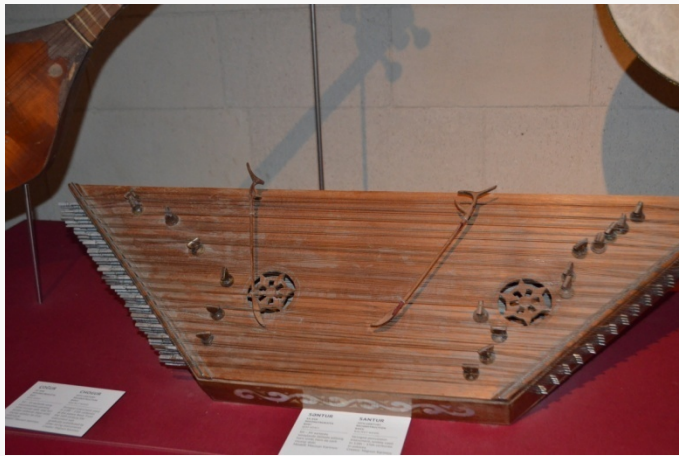
Fotoğraf 4: Bakü şirvanşahlar Sarayında Bulunan Ud

Fotoğraf 5: Bakü Şirvanşahlar Sarayında Bulunan Çeng

Fotoğraf 6: Bakü Şirvanşahlar Sarayında Bulunan Çoğur

Fotoğraf 7: Bakü Şirvanşahlar Sarayında Bulunan Santur

Fotoğraf: 8 Bakü Şirvanşahlar Saarayında Bulunan Arakçın

Fotoğraf 9: Bakü Şirvanlar Sarayındaki Yelpik

Fotoğraf 10: Bakü Şirvanşahlar Sarayında Bulunan Yöresel Kıyafetler

Fotoğraf 11: Bakü Şirvanşahlar Sarayında Bulunan Çorap

Fotoğraf 12: Bakü Şirvanşahlar Sarayında Bulunan Yöresel Kıyafetler

Fotoğraf 13: Bakü Mutfığı Qoğal

Fotoğraf 14: Nevruz Bayramında Yeşertilen Semeni

Fotoğraf 15: Bakü Mutfığı Şekerbura

Fotoğraf 16: Nevruz Bayramında Hazırlanan Yeddi Levin

Fotoğraf 17: Bakü Mutfağı Baklava

Fotoğraf 18: Pilavları ile meşhur olan Azərbaycan Mutfağı

Fotoğraf 19: Bakü Mutfağı Kutab (Gözleme)

Fotoğraf 20:Bakü'de Kemale İsayeva İle Yapılan Derleme Anı

Fotoğraf 21: Bakü'de Günel Amanova İle Yapılan Derleme Anı

Fotoğraf 22: Bakü'de İlham Mehmetli İle Yapılan Derleme Anı

Fotoğraf 23: Bakü’de Alekberov İle Yapılan Derleme Anı

Fotoğraf 24: Bakü’de Yapılan Derleme Anı

Fotoğraf 25: Bayburt Kalesi

Fotoğraf 26: Bayburt Kalesi

Fotoğraf 27: Bayburt Şehit Osman Türbesi

Fotoğraf 28: Şehit Osman Türbesi

Fotoğraf 29: Şehit Osman Türbesi

Fotoğraf 30: Bayburt Saat Kulesi

Fotoğraf 31: Bayburt Çoruh Nehri

Fotoğraf 32: Bayburt Yakutiye Camisi

Fotoğraf 33: Bayburt Ulu Camisi

Fotoğraf 34: Aydıntepe Yer altı Şehri

Fotoğraf 35: Bayburt Dede Korkut Türbesi

Fotoğraf 36: Bayburt Ehram Atölyesi

Fotoğraf 37: Bayburt Ehram Atölyesi

Fotoğraf 38: Bayburt Ehram Atölyesi

Fotoğraf 39: Bayburt Ehram Atölyesi

Fotoğraf 40: Ehramdan Yapılmış bir Cüzdan

Fotoğraf 41: Ehram Atölyesinde Yapılan Derleme Anı

Fotoğraf 42: Bayburt'un Yöresel Kıyafeti Ehlram

Fotoğraf 43: Bayburt'ta İmdat Sancar ve Dilgihan Sancar İle Yapılan
Derleme Anı

Fotoğraf 44: Bayburt Halk Oyunları Kıyafeti Kuşak

Fotoğraf 45: Bayburt Halk Oyunları Kıyafeti

Fotoğraf 46: Bayburt Baş Bar Ekibi

Fotoğraf 47: Bayburt Mutfağı Kete

Fotoğraf 48: Bayburt Mutfağı Lor Dolması

Fotoğraf 49: Bayburt Mutfağı Tatlı Çorba

Fotoğraf 50: Bayburt Mutfağı Tel Helva

Fotoğraf 51: Bayburt'ta Yetişen Darhun